

**T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE TERÖRİZM
(1979'DAKİ İSLAM DEVRİMİ SONRASINDA İRAN VE TERÖRİZM)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Adem ALP**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK**

ANKARA - 2015

1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE TERÖRİZM
(1979'DAKİ İSLAM DEVRİMİ SONRASINDA İRAN VE TERÖRİZM)

Adem ALP

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KABUL VE ONAY

Adem ALP tarafından hazırlanan "1979 İnan İslam Devrimi Ve Terörizm" başlıklı bu çalışma 12/01/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

Üye : Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Turgut GÜMÜŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Mehmet TOMANBAY

Sos. Bil. Enstitü Müd.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

13.01.2015

Adem ALP

ÖZET

ALP Adem, 1979 İnan İslam Devrimi ve Terörizm, Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2015

1979 İnan İslam Devrimi ve İnan'da İslam rejimine karakterini veren, rejimin hedeflerini belirleyen Şiiliğe dayalı olarak kurulan teokratik düzenin oluşumuna sebep olan faktörler ile devrim sonrası İnan'da oluşan düzenin bölge ve uluslararası sisteme olan etkilerinin incelendiği bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, genel olarak İnan, geçmişten günümüze özetle İnan ve genel olarak terörizmin tarihi ve çeşitleri hakkında temel bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde, İnan İslam Devrimi, İslam Devrimi öncesinde genel olarak İnan'ın durumu ve bölgedeki tablo, İnan'da din ve İnan İslam Devrimi, Devrim'in önünü açan sosyo-ekonomik şartlar, İslam Devrimi'nin önünü açan halk desteği, Devrim'in önünü açan dış etmenler, Bölgesel Koşullar, İslam Devrimi ile birlikte İnan, İnan Anayasası, Devrim'le birlikte duyulan tedirginlikler, İnan-İrak Savaşı'nın devrim bağlamında işlevi ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise; İnan İslam Cumhuriyeti ve terörizm, İnan'ı terörü desteklemeye iten etmenler, İnan'ın teröre destek veren ülkeler listesine alınması, İnan ile ilişkilendirilen terör faaliyetleri, İnan destekli terörün vurduğu ülkeler (Suudi Arabistan, Lübnan, Irak, Bahreyn, Kuveyt, Türkiye), dönemler itibari ile İnan ile ilişkilendirilen terör faaliyetleri (Ali Ekber Haşimi Rafsancani Dönemi, Muhammed Hatemi Dönemi, Mahmud Ahmedinejad Dönemi, Hasan Ruhani Dönemi), İnan ile ilişkilendirilen terör örgüt ve grupları, (Hizbullah, HAMAS, Filistin İslami Cihad-FİC, Filistin'in Halk Kurtuluş Cephesi-FHKC, El Aksa Şehitleri Tugayı, El Kaide, PKK Terör Örgütü), İnan'ın Kitle İmha Silahları Programı, (İnan'ın Nükleer, Kimyasal ve Biyolojik Silahları), İnan ekseninde bölgenin geleceğine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, İnan, İnan İslam Devrimi, SSCB, Terör, Terörizm

ABSTRACT

ALP, Adem, 1979 Iranian Islamic Revolution and Terrorism, Master's thesis, Ankara, 2015

This study, which focuses on, the 1979 Iranian Islamic Revolution and the factors that have led to the formation of the objectives of the regime established theocratic order that determines the character-based Shiite Islamic regime and the impacts of the resulting layout of the post-revolutionary Iran to the region and the international system, consist of three main chapters.

First chapter gives some basic information about the overall Iran, Iran summarize past and present and the history and types of terrorism in general.

In the second part, Iran Islamic Revolution, overall table on the status of the preislamic Revolution in Iran and the region, Religion and Islamic Revolution in Iran, sosyo-economic reasons that paved the way for the revolution, public support that paved the way to Islamic Revolution, external factors that paved the way for the revolution, regional conditions, Islamic Revolution and Iran, the Iranian Constitution, the perturbations heards with the revolution, functions with the revolution of the Iran-Iraq War, have been discussed.

In the final chapter of the thesis, Islamic Republic of Iran and terrorism, factors pushing Iran to support terrorism, taking Iran to the list of countries that support terrorism, associated with terrorist activities of the Iran, countries hit by the Iranian-backed terrorism (Saudi Arabia, Lebanon, Iraq, Bahrain, Kuwait, Turkey), periods associated with terrorist activities with Iran (Ali Akbar Hashemi Rafsanjani era, Mohammad Khatami era, Mahmoud Ahmadinejad era, Hassan Rouhani era), terrorist organizations and groups associated with Iran (Hezbollah, Hamas, Palestinian Islamic Jihad-Fic, Front People's Liberation of Palestine PFLP, Al-Aqsa Martyrs' Brigades, Al-Qaeda, PKK Terror Organization), Iran's weapons of mass destruction programs (Iran's nuclear, chemical and biological weapons program), the future of the region in the axis of the Iran, is taken into consideratinon.

Keywords: USA, Iran, Iran Islamic Revolution, USSR, Terror, Terrorism

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında değerli katkılarıyla beni yönlendiren ve her zaman sabır ve hoşgörüyle bana yardımcı olan tez danışmanım değerli büyüğüm ve hocam, Sayın Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK ile değerli jüri üyeleri Sayın Yrd. Dç. Dr. Turgut GÜMÜŞ ve Sayın Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ'e, üniversitemizin saygıdeğer öğretim üyeleri ve idari personeline sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Maddi ve manevi destekleri ile bana her zaman destek olan değerli annem ve babam ile çalışmamda sürekli bana destek olan sevgili eşim Melek, oğullarım Mehmet ve Kağan'a teşekkürlerimi sunarım.

Türk Milleti adına, kahraman gazilerimiz ve şehitlerimiz anısına.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTARCT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN VE TERÖRİZM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 İRAN.....	4
1.1.1 Genel Olarak İran.....	4
1.1.2 Geçmişten Günümüze İran.....	5
1.2 TERÖRİZM.....	12
1.2.1 Genel Olarak Terörizmin Tarihi.....	16
1.2.2 Genel Olarak Terörün Çeşitleri.....	19
1.2.3 Devlete Karşı Terörizm.....	19
1.2.4 Devlet Terörizmi.....	20
1.2.5 Dini İstismar Eden Terörizm.....	21
1.2.6 İdeolojik Terörizm.....	24
1.2.7 Etnik / Milliyetçi Terörizm.....	24
1.2.8 Bölücü / Ayrılıkçı Terörizm.....	25
1.2.9 Siber Terörizm.....	25
1.2.10 Kitle İmhasına Yönelik Terörizm.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN İSLAM DEVRİMİ VE SONRASINDA İRAN

2.1 İRAN İSLAM DEVRİMİ.....	28
2.1.1 İslam Devrimi Öncesinde Genel Olarak İran'ın Durumu ve Bölgedeki Tablo.....	28

2.1.2 İran'da Din ve İran İslam Devrimi.....	30
2.1.3 Devrimin Önünü Açan Sosyo-Ekonomik Şartlar.....	33
2.1.4 İslam Devrimi'nin Önünü Açan Halk Desteği.....	36
2.1.5 Devrimin Önünü Açan Dış Etmenler.....	37
2.2 BÖLGESEL KOŞULLAR.....	38
2.2.1 SSCB'nin Afganistan'ı İşgali.....	40
2.2.2 Amerika Birleşik Devletleri-İrak Müttefikliği.....	44
2.2.3 İsrail'in Konumu.....	45
2.2.4 Türkiye.....	47
2.2.5 Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü-NATO.....	49
2.2.6 İran-İrak Savaşı'na Doğru.....	50
2.3 İSLAM DEVRİMİ İLE BİRLİKTE İRAN.....	52
2.3.1 İran Anayasası.....	53
2.3.1.1 1906 Anayasası.....	54
2.3.1.2 1979 Anayasası.....	55
2.3.1.3 İran Silahlı Kuvvetleri.....	60
2.3.1.4 Genel Olarak Yönetel Yapı.....	64
2.3.2 Devrimle Birlikte Duyulan Tedirginlikler.....	68
2.3.2.1 Amerika Birleşik Devletleri.....	70
2.3.2.2 Sovyetler Birliği.....	71
2.3.2.3 İsrail.....	73
2.3.2.4 Türkiye.....	75
2.3.2.5 Irak.....	76
2.3.2.6 Avrupa Topluluğu.....	77
2.3.2.7 Suudi Arabistan ve Diğer Arap Ülkeleri.....	79
2.3.3 İran-İrak Savaşı'nın Devrim Bağlamında İşlevi.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE TERÖR

3.1 GENEL.....	84
3.2 İRAN'I TERÖRÜ DESTEKLEMeye İTEN ETMENLER.....	85
3.2.1 İran Teröre Destek Veren Ülkeler Listesinde.....	86

3.3 İRAN İLE İLİŞKİLENDİRİLEN TERÖR FAALİYETLERİ.....	87
3.3.1 İran Destekli Terörün Vurduğu Ülkeler.....	91
3.3.1.1 Suudi Arabistan.....	92
3.3.1.2 Lübnan.....	93
3.3.1.3 Irak.....	94
3.3.1.4 Bahreyn ve Kuveyt.....	95
3.3.1.5 Türkiye.....	96
3.3.2 Dönemler İtibari İle İran İle İlişkilendirilen Terör Faaliyetleri.....	97
3.3.2.1 Ali Ekber Haşimi Rafsancani Dönemi (1989-1997).....	99
3.3.2.2 Muhammed Hatemi Dönemi (1997-2005).....	100
3.3.2.3 Mahmud Ahmedinejad Dönemi (2005-2013).....	103
3.3.2.4 Hasan Ruhani Dönemi (2013- -).....	103
3.4 İRAN İLE İLİŞKİLENDİRİLEN TERÖR ÖRGÜTÜ VE GRUPLAR.....	104
3.4.1 Hizbullah	106
3.4.2 HAMAS	108
3.4.3 Filistin İslami Cihad-FİC.....	110
3.4.4 Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-FHKC.....	111
3.4.5 El Aksa Şehitleri Tugayı.....	112
3.4.6 El Kaide	113
3.4.7 PKK Terör Örgütü.....	116
3.5 İRAN'IN KİTLE İMHA SİLAHLARI PROGRAMI.....	119
3.5.1 İran'ın Nükleer Silah Programı.....	119
3.5.2 İran'ın Kimyasal Silah Programı.....	122
3.5.3 İran'ın Biyolojik Silah Programı.....	122
3.6 İRAN EKSENİNDE BÖLGENİN GELECEĞİ	123
3.7 ORTA DOĞU'DA SINIRLAR YENİDEN Mİ ÇİZİLİYOR?.....	125
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA.....	131

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
- ARGK** : Arteshen Rizgariya Gelli Kurdistan (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu)
- ASAM** : Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
- ASCMER** : Center For Asian Studies (Asya Çalışmaları Merkezi)
- BAE** : Birleşik Arap Emirlikleri
- BBC** : British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)
- BİLGESAM** : Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Bkz.** : Bakınız
- BM** : Birleşmiş Milletler
- C** : Cilt
- CENTO** : Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
- CFR** : Countries of Foreign Relation (Dış İlişkiler Konseyi)
- CIA** : Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
- Çev.** : Çeviren
- Der.** : Derleyen
- ERNK** : Eniya Rızgariya Netewa Kurdistan (Kürdistan Halk Kurtuluş Cephesi)
- ETA** : Euskadi Ta Askatasuna (Bask Vatanı ve Özgürlük)
- e.t.** : Erişim Tarihi

FDKC	: Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi
FİC	: Filistin İslami Cihad
FHKC	: Filistin'in Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FSB	: Federalnaya Slujba Bezopasnosti (Rusya Federal Güvenlik Servisi)
Gen Kur.	: Genel Kurmay
GIA	: Armed Islamic Group of Algeria (Silahlı İslami Grup)
HAMAS	: Harakat Al-Muqawama Al-Islamiya
HRK	: Hezen Rızgariya Kürdistan (Kürdistan Kurtuluş Birliği)
Hz	: Hazreti
IRA	: Irish Republican Army (İrlanda Cumhuriyet Ordusu)
ISI	: Inter Services Intelligence (Pakistan İstihbarat Servisi)
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İCP	: İslami Cumhuriyet Partisi
KCK	: Koma Civaken Kürdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
KDP	: Kürdistan Demokrat Parti
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
KİS	: Kitle İmha Silahları
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
m.	: Madde
MOSSAD	: Ha-Mossad le-modi'in u-le tafkidim meyuhadim (İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü adlı İsrail Gizli servisi)
MW	: MegaWatt-Bir milyon watt büyüklüğünde ısı ve elektrik üreten tesislerin kapasitesini belirtmekte kullanılan enerji birimi.

NATO	: North Atlantic Treaty Organization(Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü)
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
ORSAM	: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
Org.	: Organizasyon
PAS	: Parti İslam Semalaysia (Malezya İslam Partisi)
PKK	: Partiya Karkeren-e Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi -Terör Örgütü)
PJAK	: Partiya Jiyana Azadi Kurdistan (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi) PKK Terör Örgütünün İran Kolu
RCD	: Regional Cooperation for Development (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Antlaşması)
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SETAV	: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SAVAK	: Sazeman-e Ettelaat ve Emniyet-e Keşver (Ülke Güvenliği ve İstihbarat Örgütü, 1957-1979 Dönemindeki İran İç İstihbarat Örgütü)
SAVAMA	: Sazeman-e Ettelaat ve Emniyet-e Milli-ye İran (İran Millî Güvenlik ve İstihbarat Örgütü, 1979-1984 Dönemindeki İran Dış İstihbarat Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TMMM	: Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi

TUDEH : Hezb-e Tudeh-ye İran (İran Kitleler Partisi)

UAEK : Uluslararası Atom Enerji Kurumu

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, İran'ın, 1979 İslam Devrimi öncesi durumu, İran Devrimi'ne neden olan etmenler ve devrim sonrası İran İslam Cumhuriyetinin yapısı, devrimle birlikte bölge ve bölge dışı ülkelerin devrimden duyduğu tedirginlikler tarihsel bir süreç içerisinde incelenmeye çalışılmış, ayrıca İran'ın terör bağlamında şiddet yüklü politikası, terör örgütleri ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, İran'ın nükleer faaliyetleri, İran'ın Orta Doğu'da günden güne artan etkinliği ve İran ekseninde bölge geleceğinin ne şekilde gelişebileceği incelenmesi amaçlanmıştır.

Türkiye ile İran'ın birbirlerine yakın komşu olması, Türkiye-İran ilişkileri, içinde buldukları konum itibari ile birbirlerine rakip olmaları, her iki ülkedeki gelişmelerin veya ülkelerin İran ve Türkiye ile olan ilişkilerinin bir diğerini de olumluya ve/veya olumsuz etkilediğini düşünmem tez konusu olarak bu konuyu seçmemde belirleyici bir rol oynamıştır. Analizi tüm yönleri ile ortaya koyabilmek, tarafsız bakışı yansıtabilmek için ulusal kaynakların yanında yabancı kaynaklarda takip edilmiştir. Terörizmden etkilenen ülkelerin başında gelen Türkiye'nin komşusu olan İran'ın 1979 İran İslam Devrimi sonrası özellikle İslami söyleme sahip teröre verdiği destek bu çalışmada incelenmeye çalışılmıştır.

1979 İran İslam Devrimi Orta Doğu'da dengeleri değiştirmiş, ABD İran gibi sağlam bir müttefikini kaybetmiş, kaybetmenin verdiği telaşla kendisine yeni müttefikler aramıştır. Emperyalist ülkelerin kontrol dışına çıkan ya da çıkma ihtimali olan ülkelerde, yapılan darbe ve kazanımlar ve özellikle İran olmak üzere Körfez Bölgesi'nde enerji konusunda kan üzerinden siyasette dâhil terörizmin desteklenmesi söz konusu olmuştur.

GİRİŞ

Terörizm ve terör örgütleri her dönemde çeşitli nedenlerle devletler tarafından desteklenmiş ve kullanılmıştır. Bu durum, terörizmin genel kabul görmüş bir tanımının yapılmasını bu güne kadar engellemiştir. Terörizmin ve terör örgütlerine yaklaşım konusunda bir subjektiflik, yani yaklaşım farklılığı vardır. Örneğin, Avrupa medyası; Avrupa’da meydana gelen terör eylemlerinde eylemciler için, genelde “özgürlük savaşçıları” ifadesini kullanmaz iken; aynı Avrupa medyası, başka ülkelerdeki benzer olaylarda eylemciler için “şehir gerillaları” ya da “özgürlük savaşçıları” ifadelerini kullanmakta hiç tereddüt etmemektedir. Keza, bir dönem, Sovyetler’e göre; Afganistan’da “haydutlar”, Afrika ve Orta Doğu’da sadece “direnışçiler” vardır. Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) basınında; Afganistan’da 11 Eylül 2001 öncesindeki örgüt üyeleri “cihatçı, direniş savaşçıları” iken, 11 Eylül 2001 sonrasında terörist olmuşlardır. Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütünün, Türkiye’de yapmış olduğu eylemler, bazı ülkeler için “gerilla eylemleri” ya da özgürlük savaşı” iken, bazı ülkeler için de “terörizm”dir.

Terörün ortak bir tanımının yapılamayışı ve devletlerin terörizmden beklentileri ve çıkarları, terörizmin finansmanında önemli bir yer tutmaktadır. El Kaide, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Bask Vatanı ve Özgürlük Örgütü (ETA), PKK ve Hizbullah gibi terör örgütlerine İran, İsrail, ABD, Rusya, Arap ülkeleri, Çin, Suudi Arabistan, diğer Körfez ülkeleri, Yunanistan ve daha sayılabilecek birçok devlet tarafından finansal destek sağlandığı açık kaynaklarda ifade edilmektedir.¹ İran, Suriye, Kuzey Kore ve Libya gibi ülkeler her yıl ABD tarafından yayınlanan “terörizmi destekleyen ülkeler” listesinin müdavimidirler.²

1979’daki İran İslam Devrimi ve hemen izleyen yıllar, İran ile terörizmin arasında bağ kurulan yıllardır. O yıllarda İran’ın içinde bulunduğu durum ile bölgesel koşullar, “İran” ve “terörizm” kavramlarının sıkça birlikte anılmasına ve

¹ Nurettin Çakır, **Türkiye’nin Güvenliği ve Terörizm**, Ankara, Korza Yayıncılık, 2013, s. 96.

² Çakır, **a.g.e.**, s.140.

yan yana gelmesine neden olmuştur. Bugüne gelindiğinde ve Irak'a bakıldığında ise, İran'ın terörizmle mücadele bağlamında kendisini gösterdiği görülür. ABD askerlerinin Irak'ı terk etmesini müteakip, Irak'ta ortaya çıkan Şii ağırlıklı iktidara sevinen İran; Suriye'de yaşanan krizle beraber ortaya çıkan ve El Kaide uzanımı olduğu kabul edilen Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı terör örgütünün 2014 yılının yaz aylarında Irak'ın dördüncü büyük şehri Musul'u ele geçirmesi üzerine bir zamanlar (1980-1988) savaştığı Irak'a, İŞİD ile mücadelesinde yardıma hazır olduğunu açıklamıştır. 1979'da terörizm ile ilişkilendirilen İran, bugün terörizm ile mücadele bağlamında anılır hale gelmiştir. İran; dün terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanırken, bugün terörizmle mücadeleyi bir dış politika aracı olarak kullanır pozisyonda kendisini göstermektedir. Dün, içeride rejimi yerleştirmek ve dışarıda yeni rejim arayışı nedeniyle İran'ı hedef alan aktörleri bundan caydırmak için terörizmi kullanan İran; bugün, 1979'daki İran İslam Devrimi'nin de içinde yer aldığı varsayılan stratejinin bir gereği olarak, bölgesel güç olma ve İran İslam Devrimi'ni ihraç etme yolunda Irak üzerinden terörizmle mücadeleye soyunmuştur.

Orta Doğu'da bazı Körfez ülkeleri ile Yemen, Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve Libya'da son dönemde meydana gelen ve halen devam eden kaotik ortamın İran'ın işine geldiği; Batı ile İran arasında sürdürülen nükleer görüşmelerin son tahlilde İran'ın nükleer programına meşruiyet kazandıracağı ve bölgede İran'ı öne çıkaracağı açıktır. Bakıldığında, İran'ın hamlelerini iyi yaptığı ve zamana oynadığı değerlendirilmektedir. Mevcut İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'den gelen açıklamalar, İran'ın nükleer programını durdurmayacağına işaret etmektedir ki; bu da, iki farklı değerlendirmeye yol açmaktadır. Birincisi, bölgedeki güç dengesinin İran lehine değişeceği; ikincisi de, ABD'nin ve İsrail'in, bu değişimin farkında olarak, ileride Orta Doğu'da yapmaya zorlanabilecekleri değişiklikleri şimdiden yapmak isteyecekleri ya da yapma yoluna gittikleridir.

Körfez ülkelerinin bir kısmının önümüzdeki dönemde, İran'ın nükleer şemsiyesi altına girmesi, bir kısmının da mevcut süper güçlerin koruması altında yaşamlarına devam etmesi söz konusu olabilecektir.

1979'daki İslam Devrimi sonrasında, İnan ile terörizm arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışmada; devrim öncesi, devrim esnasında ve devrim sonrasında İnan'ın içinde bulunduğu duruma değinilmiş; İnan'ı terörizm ile ilişkilendirmeye yol açan hususlar belirtilmiştir. Dönemsel (İnan cumhurbaşkanları) ve örgütsel olarak, İnan ile ilişkilendirilen terör eylemleri ve örgütleri belirtilmiştir. Bu suretle, İnan'ın terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanmasına açıklık getirilmesi amaçlanmıştır. İnan örneği, bir bakıma, terörizm konusunda genel kabul görmüş, geçerli bir terörizm tanımlaması yapılamamış olmasına da açıklık getirmektedir.

Çalışmada ağırlıklı olarak 1979 İnan İslam Devrimi sonrası İnan iç ve dış politikasında kullanılan terör faktörü dikkate alınmış, İnan'ın uluslararası sistemde etkinliğini artırmak için terörü bir yöntem olarak kullandığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada uygulanan araştırma metodu nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması şeklinde olup, yararlanılan kaynaklar; ulusal ve uluslararası kitaplar, gazeteler, araştırma merkez raporları, makaleler, internet kaynakları ve yayımlanmış tezlerdir.

Çalışmada üç ana bölüm halinde ele alınan konuların hem İnan örneğinde terörizm olgusunun, hem de güncel İnan'ın anlaşılmasına katkı sunacağı düşünölmektedir. Çalışmada, İnan ekseninde bölgenin geleceğine değinilmesi ve gelişmelerin bölgesel sınırları değıştirme potansiyeline işaret edilmesi, çalışmaya bütönlük kazandırmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN VE TERÖRİZM HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1 İRAN

1.1.1 Genel Olarak İran

İran, gerek sahip olduğu insan gücü ve gerekse ekonomik gücü nedeniyle, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgesel aktörlerden birisi olarak, Orta Doğu'daki gelişmelerde etkin bir rol oynamış ve oynamaya da devam edecek görünmektedir. Jeopolitik rekabetlerin enerji kaynakları üzerinde olacağı ve enerji ihracında Körfez ve Hazar bölgelerinin gelecekte de ön planda olacağı düşünüldüğünde; İran'ın, gerek bölgede, gerekse uluslararası siyasette rol alacağı değerlendirilmektedir.³ İran'ın jeopolitiği; özellikle Kafkasya, Hazar Bölgesi, Afganistan ve Basra Körfezi nezdindeki konumu dikkate alındığında ve sona yaklaştığı nükleer programı hatırlandığında, bu değerlendirme daha da belirginleşmektedir.

İran, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının adeta ortasında yer alan, stratejik bakımdan önemi yıldan yıla artan bir ülkedir.⁴ Güneyinde Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı, doğusunda Sistan, Belüçistan, Horasan, Horasan Dağları ve çölleri, kuzeyinde Hazar Deniz'i bulunan İran; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Pakistan, Afganistan, Türkmenistan, Irak ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile komşudur. Otuz (30) eyalete bölünmüş olan İran⁵ zengin yer altı kaynaklarına sahiptir.⁶ Sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarının yanında, özellikle ham petrol taşımacılığı için hayati deniz yolları olan Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı üzerindeki stratejik konumu, İran'ı dünya üzerinde bulunduğu koordinatta önemli

³ Nasır Kashef Asl, "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü", Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, **Orta Doğu Siyasetinde İran**, 1.Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım ve Yayıncılık, 2011, s.141.

⁴ Hasan Ahmet Abadani, **İran Raporu**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1977, s.5.

⁵ Bayram Sinkaya, "**İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Yönetim**", Yılmaz-Şahin, **a.g.e.**, s.29.

⁶ Tuba Türksavaş, "İran'ın İç Dinamiklerinin Dış İlişkilerine Vuran Gölgesi", Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Kaosu Doğru İran**, 1. Baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2006, s.205.

kılmaktadır. İran, 2011 yılında günde 2.445.000 varil petrol ihracı ile dünyada 3. ülke olmuş, 2012 yılında ise 3.594.000 varil üretimi ile de dünya sıralamasında 6. ülke konumundadır.⁷

İran'ın güncel ülkesel bilgileri ise, şu şekildedir: yüzölçümü 1.648.195 km²dir. Kara sınırlarının uzunluğu, 5.894 km.dir. Afganistan ile 921 km, Ermenistan ile 44 km, Azerbaycan ile 689 km, Irak ile 1.599 km, Pakistan ile 959 km, Türkiye ile 534 km, ve Türkmenistan ile 1.148 km. uzunluğunda kara sınırına sahiptir. Kıyılarının uzunluğu 2.446 km. olup Hazar Denizi'ndeki 740 km. uzunluğundaki kıyı şeridi bunun dışındadır. 2014 yılı tahmini nüfusu, 80,8 milyondur. Etkin köken olarak, nüfusun % 53'ü (Farslılardan (İranlılardan), % 18'i Azerilerden ve diğer Türklere, % 10'u Kürtlerden, % 6'sı Lurlardan, % 2'si Beluçlardan, % 2'si de Araplardan oluşur. Dinsel olarak da, nüfusun % 99,4'ü Müslüman olup, Müslümanların da yaklaşık % 90'ı Şii'dir. Nüfusun % 65'ne yakın bir oranı 15-54 yaş grubu arasındadır ve bu oran, İran'ın demografik gücüne işaret eden önemli bir veridir. 2014 yılı itibariyle nüfusun yıllık tahmini artış oranı, % 1.22'dir. Teokratik bir cumhuriyet olan İran, 24 Ekim 1979 tarihinde kabul edilmiş ve halen yürürlükte bulunan bir Anayasa ile yönetilmektedir. 2013 yılına ilişkin tahmini Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH), 987 milyar Amerikan doları olan İran'da, yine 2013 yılı itibariyle kişi başına düşen milli gelir 12.800 Amerikan doları seviyesindedir. İran, günlük 3.594.000 varil ham petrol üretimi ile dünyada 6. sırada olup, yıllık 162,6 milyar m³ doğalgaz üretimi ile de dünyada 4. sıradadır. İran; düzenli ordu dışında, tıpkı düzenli ordu yapısına sahip olan, "Devrim Muhafızları" isimli ayrı bir askeri yapılanmaya da sahiptir.⁸

1.1.2 Geçmişten Günümüze Özetle İran

İran, köklü bir geçmişe ve medeniyete, güçlü görünen bir devlet yapısına sahiptir. İran'ın yakın tarihi incelendiğinde, emperyalist güçlerin; İran'ı kontrol

⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> e.t: 15 Aralık 2013

⁸ İran'a ilişkin bu güncel bilgiler "CIA World Factbook" tan alınmıştır. Kaynak: www.cia.gov / e.t: 08 Kasım 2014

etmeye ve bu ülkenin zenginliklerinden ve avantajlarından yararlanmaya yönelik politikalar uyguladıkları; İran üzerinden bölgeyi nüfuz altında tutmak ve rakiplerinin bölgeye girişlerini engellemek istedikleri görülmektedir.

İran'da Safeviler döneminde dini yorumlayan, din ile ilgili konularda kararlar vererek halk üzerinde etkili olan hükümdarların yerini, Kaçarlar döneminde ulema almıştır. Kaçar hanedanlarının, Safevi hanedanları gibi kendilerini kayıp imamın temsilcisi olarak görmemesi, din işlerini ulemalara bırakmaları ve dini, devletin denetimi dışında tutmaları, Şiiliğin gelişmesinde etkili olmuştur.⁹ Bugünkü İran ulemasının Safevilerin ve Kaçarların etkisinde olduğu söylenebilir. İran'ın İngilizlerin ve Rusların politikalarına konu olması ve bunların İran üzerinde rekabeti, Kaçar hanedanlığı dönemi ile başlatılabilir. Kaçar hanedanlığı yöneticilerinin yanlarında İngiliz ya da Rus elçilerine yer vermeleri, buna imkân ve fırsat vermiştir.¹⁰

İran bir dönem, Hindistan'a giden yol üzerinde olması nedeni ile, İngilizlerin;¹¹ genişleme politikasına sahip oldukları içinde de, Rusların nüfuzları altına almak istediği bir ülke konumunda olmuştur. 19. yüzyılda, Ruslar; hâkimiyet alanlarını genişletmek maksadı ile doğuya ve güneye yönelmişler ve İran ile karşılaşmışlardır. İran ile Rusya arasında cereyan eden savaşlar sonunda 12 Ekim 1813 tarihinde imzalanan Gülistan Antlaşması ve 21 Şubat 1828 tarihinde imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Rusya, İran üzerinde bazı imtiyazlar elde etmiştir. Bu imtiyazlar iki açıdan dikkat çekicidir. Birincisi, imzalanan anlaşmaların bugüne kadar gelen etkisidir. İkincisi de, imzalanan antlaşmaların İngilizleri harekete geçirmesidir.¹²

Ruslara verilen imtiyazlar, 18. yüzyıldan beri Basra Körfezi'nde varlık gösteren İngilizleri rahatsız etmiştir. 1848 yılında Afganistan'da Rus-İngiliz ortak tatbikatı

⁹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 5. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012, s. 405.

¹⁰ Asaf Hüseyin, **İran'da Devrim ve Karşı Devrim**, 2.Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 1989, s. 31-32.

¹¹ Arı, **a.g.e.**, s. 411.

¹² Arı, **a.g.e.**, s. 406-407.

esnasında Herat'ı işgal eden İran üzerinde baskıyı artıran İngilizler, İran'ın işgalden vazgeçmesi konusunda ısrarcı olmuş ve 1857 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile İran üzerindeki nüfuzlarını artırmışlardır. Yapılan antlaşma; İran'ı kuzeyde Rusya'ya, güneyde de İngilizlere komşu yapmıştır. Paris Antlaşması; günümüz İran sınırlarını belirleyen, İran'ı Ruslar ve İngilizler arasında tampon bir bölge yapan ve bunların arasında oynanan "Büyük Oyun"un karşılaşma sahasına çeviren, Rus ve İngiliz temsilcilerin İran politikasında kilit roller üstlenmesini sağlayan, İran monarşisinin dengelenmesini, vesayetin el değiştirmesini sağlayan bir anlaşma olmuştur.¹³

Almanya'nın 20. yüzyılın başından itibaren özellikle denizlerde güçlenmesi, bölgede İngilizleri tedirgin etmiş; Almanların güçlenmesi Rusları ve İngilizleri Asya'daki sorunların çözüme kavuşturmaya itmiştir. Bu bağlamda, 1907 yılında "Britanya-Rusya Antantı" ortaya çıkmış ve bu anlaşma ile; İran'ın (İsfahan dâhil) kuzeyi Rusya'nın, (Sistan, Kirman ve Belüçistan dâhil) güneyi de İngiltere'nin nüfuz alanına bırakılmıştır. 1917 Devrimi ile Çarlık Rusyası'nın yıkılmasının ardından yeni Sovyet Rejiminin, Çarlık Rusyası'nın yaptığı gizli anlaşmaları açıklaması "Britanya-Rusya Antantı"nın imzalanmasından sonra İngilizler (ve Fransızlar) ile Ruslar arasında 1915 yılında imzalanmış "İstanbul Antlaşması"nın varlığını ortaya çıkarmış ve bu durum İngilizleri bölgede sıkıntıya sokmuştur. Ancak, 1919 yılında İran ile İngilizler arasında yapılan antlaşma, İngilizlerin İran'daki konumunu güçlendirmiş, petrol üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Bu anlaşma; İngiliz sömürsünün artması nedeniyle İran içinde halkın protestolar yapmasına sebep olurken; Fransa ve ABD de antlaşmadan duydukları rahatsızlıkları belirtmişlerdir.¹⁴

Rusların ve İngilizlerin etki alanında kalan İran, I. Dünya Savaşı sonrası bu güçler tarafından işgale uğramıştır. İşgal ile beraber merkezi yönetimin otoritesi tamamen çökmüş, İran'da istikrarsızlık ve karışıklık hat safhaya ulaşmıştır.¹⁵ Bu

¹³ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 50.

¹⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 411-412.

¹⁵ Sinkaya, **a.g.e.**, s. 11.

ortamda İran'da Rusların kontrolünde bulunan Kazak Tugayı'nda Bolşevizm'e besledikleri sempati nedeniyle Rus subayların işine son verilmiş ve böylece Kazak ordusu İngilizlerin komutasına geçmiştir. İngilizler, Albay Rıza Han'ı, Sultan Ahmet Şah'ı tahtan indirmek maksadı ile Kazak Tugayı ile Tahran'a yürümeye zorlamış ve kendisini Savaş Bakanı yapan darbeyi 21 Şubat 1921 tarihinde gerçekleştirmiştir. 1923 yılında Başbakan olan Rıza Han, 1925 yılında yine İngilizlerin desteği ve kuvvet yoluyla Kaçar Şah'ını tahtan indirmiş ve İran Şahı olarak tahta geçmiştir.¹⁶

İran, Rıza Şah döneminde, tarım ülkesi konumundan sanayi ülkesi olma yoluna girmiştir. Devlet kurumlarını güçlendirmek gerekçesiyle başlatılan reform hareketleri ülkede var olan feodal birikimle ortaya çıkmış mollaları rahatsız etmiş ve büyük aşiret beylerinin düzenlerini bozmuş; bu, yönetimin dış politikada becerisizlikleri, toplumda meydana gelen hak arayışlarının silah ve güç kullanarak bastırılması, İran'da bulunan etnik grupların kimliklerinin yok edilmeye ve zorla Fars kimliği oluşturulmaya çalışılması, binlerce insanın katledilip, hapislerde tutulması, ülkenin bir diktatör edası ile yönetilmesi, ülkede hoşnutsuzluğun doğmasına hızla yayılıp yükselmesine neden olmuş ve Rıza Şah'ın ülkeyi terk etmeye varan sonunu hazırlamıştır. Rıza Şah, İran'da bulunan etnik grupların üzerine gitmiş, onları asimile etmeye ve sindirmeye yönelmiştir. Azeriler, Kürtler, Belüçler büyük baskı altında tutularak dilleri, gelenek ve görenekleri yok edilmeye ve kültürleri İran kültürü içinde eritmeye çalışılmıştır. Petrolün bulunduğu güneybatı İran'da yaşayan Araplar hedef alınmış, bölgenin adı Kuzistan olarak değiştirilmiştir. Ülkede kapsayıcı bir milliyetçi kimlik oluşturulmaya çalışıldığı yıllarda İran yabancı ülkelerin hâkimiyeti altında kalmıştır.¹⁷

Muhammed Rıza, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada, 1941 yılında, İran'da başa geçtiğinde, ABD hiçbir gerekçe göstermeden İran'ın güneyine asker çıkarmıştır. Rusların ve İngilizlerin desteği ile başa geçen Muhammed

¹⁶ Hüseyin, a.g.e, s. 32-33.

¹⁷ Ayşegül Dora Güney, **İran'da Devrim**, İstanbul, Haziran Yayınları, 1979, s. 40-41.

Rıza; bu ülkelerin isteği ile, Eylül 1943'de, Almanya'ya savaş açmış; İngilizler ve Ruslar aralarındaki anlaşma gereği İran'ı terk etmeyi taahhüt etmişlerdir. İngilizlerle, Ruslarla ve Almanlarla yol ayrımına gelen İran; bu kez ABD ile işbirliği yapmanın doğru olacağı kanaati ile ekonomiden savunmaya, ordudan tarım, sağlık, belediye gibi her kuruma ABD'den danışmanlar davet ederek ABD ile hızlı bir yakınlaşma içine girmiştir.¹⁸

Bu süreç içinde, 1941 yılında Sovyetler'in denetimi altına girmiş olan ülkenin kuzeyinde TUDEH Partisi* kurulmuş ve tüm ülkede etkin bir rol oynamaya başlamıştır. İran'ın kuzey bölgesindeki halk, sosyalist bir ülke olmak için çaba içine girmiş, ülke genelinde Tudeh Partisi'nin üye sayısı 100 bini geçmiştir. Bu arada, daha önce iki kez kapatılmış olan İran Demokrat Partisi tekrar açılmış ve 1943 yılındaki seçime katılacağını açıklamıştır. Bu seçimde daha önce yönetim tarafından ağır işkencelere tabii tutulmuş ve uzun yıllar hapis yatırılmış Tebriz milletvekili adayı sosyalist Azeri Mir Cemal Pişeveri seçimi kazanmasına rağmen, diğer Azeri milletvekilleri ile birlikte meclise alınmamış, mazbataları ret edilmiştir. İran tarihi içinde "21 Azer Harekâtı" adıyla anılan bu olay, İran ile Azerbaycan arasındaki ayrılığı beslemenin ötesinde, İran'ın o günlerdeki durumunu işaret etmesi açısından önemlidir.¹⁹

1943 yılı sonlarına doğru, ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İngiltere ile İran arasında, "Tahran Bildirgesi" olarak anılan bir anlaşma imzalanmıştır. II. Dünya Savaşı koşullarında, İran'ın Almanya karşısındaki endişelerini gidermeye yönelik bu anlaşma ile; bir taraftan İran'a ekonomik yardımda bulunulması, diğer taraftan İran'ın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına

¹⁸ Güney, **a.g.e.**, s. 42.

* **TUDEH Partisi:** TUDEH,"İran Halkları" demektir. TUDEH, temelde, yarım milyon sendikalı aktif siyasal göstericiyi etkileyebilen sosyal bir bağlantıya sahip işçi hareketidir. 1941 yılı Eylül ayında, Rıza Şah'ın iktidarının sona ermesi ile serbest bırakılan siyasi tutuklu komünistler tarafından TUDEH adı altında partileşmiştir. Asıl desteğini kentli işçi kesimden alan TUDEH, 1941-1949 arasında yaşadığı kısmi özgürlük ortamını sağlam bir kitle tabanı oluşturmak için kullanmışsa da, 1949 sonrasının yasaklı ortamında aynı gücü koruyamayarak bir isim partisi haline dönüşmüş; ancak 1970'li yılların Soğuk Savaş koşullarında ve İran'da artan huzursuzluğun etkisinde giderek güçlenmiştir. TUDEH'in güçlenmesinde, İran'ın doğudan komşusu olan Afganistan'ın Sovyetler ile yakınlaşmasının da payı vardır. Kaynak: Ayşegül Dora Güney, **İran'da Devrim**, İstanbul, Haziran Yayınları, 1979.

¹⁹ Güney, **a.g.e.**, s. 44.

ve egemenliğine saygı gösterilmesi öngörülmüştür. İran, sahip olduğu zengin yeraltı enerji kaynakları, Basra Körfezi'ni kontrol eden konumu ve II. Dünya Savaşı koşullarında Sovyetler Birliği'ne yardım ulaştırılabilecek bir güzergâha sahip olması nedenleri ile başka bir ülke egemenliği altına bırakılmayacak kadar önemli bir ülke olarak görülmüştür.²⁰ Sovyetler Birliği, ilerleyen dönemde, daha önce imzalanmış olan antlaşmalarda geçen taahhütlerinin bir gereği olmasına rağmen, İran'da işgal ettiği bölgelerden çekilmek istememiş; tam tersine bu bölgelerdeki ayrılıkçı hareketleri desteklemiş, kendisine bağlı yerel hükümetler kurarak İran'ı parçalamak istemiştir. Bu gelişmeler, 1945 yılında Yalta'da yapılan toplantıda ele alınmış; SSCB, ABD Dışişleri Bakanı'nın Tahran Bildirgesi'nin teyit edilmesi önerisini reddetmiştir. Aynı yıl "İran Azerbaycanı"nda ortaya çıkan halk ayaklanmasını bastırmak isteyen İran güçlerini Sovyet güçleri engellemiş ve bu olay sonrasında, 15 Aralık 1945 tarihinde İran'ın bu bölgesinde Sovyet destekli ayrı bir hükümet kurulmuştur. 01 Ocak 1946 tarihinde ABD askerlerini İran'dan çekmiştir. ABD'nin askerlerini İran'dan çekmesi ve sorunu Birleşmiş Milletler (BM)'e taşıması, sonuçta 02 Mart 1946 tarihinde İngilizlerin, 21 Mayıs 1946 tarihinde de Sovyetler'in askerlerini İran'dan çekmelerine hizmet etmiştir.²¹

Rıza Şah, sorunlar yumağına dönüşmüş İran'da, yönetimi eline almıştır. Bir tarafta bastırılmış kabileler, ulema sınıfı, büyük toprak sahipleri ile geleneksel elitler ve bunların daha önce sahip oldukları hakları geri almak istekleri; diğer tarafta ise sonradan kazanmış oldukları konumu korumak isteyen başta ordu, olmak üzere çıkarlarını monarşi yönetimin devamında gören ve bu yönde çaba içinde olan gruplar vardı. Tahran Bildirgesi gereği İran'ı terk etmesi gereken Rusların, işgal bölgelerinde ayrılıkçı hareketleri desteklemeleri kendilerine müzahir yerel hükümetler kurarak İran'ı parçalamaya çalışmaları; İngilizlerin ise büyük toprak sahiplerine, monarşi yanlılarına ve kabile önderlerine yakın durmayı öngören bir politika içinde olması, İran'daki sorunlar yumağını beslemiştir. Bu süreç içinde; Ruslar, Tudeh Partisi'nin eylemlerine destek

²⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 418.

²¹ Arı, **a.g.e.**, s. 420-422.

vermiş, ABD ise Sovyetler'in karşısında olan tüm antikomünist faaliyetlere yakın durmuş, ABD'li danışmanlar, özellikle ordu ile olan ilişkilerini oldukça sıkı tutmuşlardır.²²

Bu dönemde İran ile Azerbaycan arasında gerginlik baş göstermiş; Azeri Türkler ile Kürtler arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır; ülkenin güneyinde de Kaşkai ve Bahtiyari aşiretlerinin başını çektiği aşiret ayaklanmaları ortaya çıkmıştır; kentlerde, dindar ve tutucu unsurların etkisi artmaya başlamıştır. Bu ortamdan istifade ile kurulmuş "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti" ile "Mehabat Kürt Cumhuriyeti", İran ordusu tarafından 1946 yılında dağıtılmış ve İran'da egemenlik tekrar sağlanmıştır.²³

Egemenliğin bu suretle sağlanmasından sonra, İran Hükümeti, ekonomik sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda da, İngiltere ile İran arasında, İran petrol gelirinden alınan pay konusunda anlaşmazlık baş göstermeye başlamıştır; 1950 yılında Başbakan olarak atanan Musaddık, İran petrol sanayisini millileştirmesi ile petrol tamamen İran'ın kontrolüne geçmiştir. İngiltere'den ve ABD'den gelen itirazlar bir işe yaramamıştır; İngiliz uzmanlar İran'ı terk etmek zorunda kalmışlar; ancak bu kez de ABD'nin ve İngiltere'nin Musaddık Hükümetini yıkmaya yönelik girişimleri ortaya çıkmıştır. 1953 yılında ABD'nin desteğine sahip olduğu kabul edilen General Zahidi, darbe girişiminde bulunmuş, ancak Musaddık'a bağlı halkın birleşmesi ve onları öğrencilerin ve Tudeh yanlılarının desteklemesi darbenin amacına ulaşmasını engellemiştir. İran, tekrar yeni bir karışıklığı yaşamaya başlamıştır; halk, Şah'a karşı ayaklanmış, Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. O yıllar, CIA (Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı)'nın; halk ile Musaddık arasındaki bağı koparmaya ve zayıflatmaya çalıştığı, Musaddık yanlısı dini liderlere para ve silah sağlayarak Musaddık'ın Sovyet yanlısı olduğunu yaymaya ve bu suretle Musaddık'ın halk desteğinden yoksun kalması için uğraştığı yıllar olmuştur. Bu dönemde, ABD, ülkede bulunan her kesimle görüşmeyi ve onların desteğini

²² Arı, **a.g.e.**, s. 420-422.

²³ Güney, **a.g.e.**, s. 45-48.

kazanmayı öngören bir politikayı uygulamaya çalışmış; sonuçta bu politikası başarılı olmuş, General Zahidi idareyi eline almış, Şah ülkeye geri dönmüş ve Monarşi yeniden işlemeye başlamıştır. Ancak bu durum, İran'a istikrar getirmemiş; 1979'daki İran İslam Devrimi'ne kadar olan dönemde, baskılar, katliamlar, tutuklamalar ve ölümler devam etmiş, ülkedeki genel hoşnutsuzluk giderek artmıştır.²⁴

1979 yılındaki İslam Devrimi, bu koşullarda ortaya çıkmıştır. İslam Devrimi'nden hemen sonra, 1980-1988 döneminde İran-Irak Savaşı yaşanmıştır. İran, savaş döneminde, sadece Irak ile savaşmamış; Irak'ın arkasındaki Sünni Arap dünyası ve Batılı devletler ile de savaşmıştır. Savaş, içeride İslam Devrimi'nin yerleşmesine hizmet etmiştir. Savaşı izleyen dönemde, Batı'nın İran'a yönelik ambargoları ve izolasyon politikası devam etmiştir. İran; ambargo ve izolasyon politikası nedeniyle, enerji kaynaklarını istediği gibi değerlendirememiştir. Bu yıllarda, İran'ın Rusya, Çin ve Kuzey Kore ile geliştirdiği ilişkiler dikkati çekmiştir. Ve bu koşullara rağmen, İran'ın, bugün sona geldiği varsayılan bir nükleer programa sahip olduğu anlaşılmıştır. Hâlihazırda, bu programın denetim altına alınmasına yönelik "P5+1-İran" görüşmeleri devam etmektedir.

Bugün İran'a bakıldığında görülen cumhurbaşkanlığı, yasama, yürütme ve yargı kurumları; Batı da aynı adı taşıyan kurumların bulunduğu konumdan farklı bir konumdadır; Bu kurumların üzerinde "Dini Liderlik" ve bu lidere bağlı bazı kurullar vardır ve ülkede nihai sözü bunlar söyler. Yasama organının kabul ettiği ve cumhurbaşkanının imzaladığı kararlar, hemen yasa olarak yürürlüğe girmez. İran'ın teokratik bir Cumhuriyet olması nedeniyle, dini lider ve kendisine bağlı kurullar, o yasanın dine uygunluğunu denetler ve ancak bundan sonra bir yasa yürürlüğe girer.

1.2 TERÖRİZM

Terörizm; genel kabul görmüş, geçerli bir tanıma henüz ulaşılamamakla birlikte;

²⁴ Güney, a.g.e., s. 48-53.

sistematiik olarak insanları korku altında tutma eylemi,²⁵ başka bir ifade ile, yasadışı bir hedefe ulaşmak için devletlere, halklara ya da bireylere karşı sistemli ve planlı bir şekilde icra edilen, şiddet yüklü eylemler bütünüdür.²⁶

Terörizmde yasadışı siyasal hedeflere ulaşmak için; toplumun demokratik ve barışçıl davranışlarına karşılık, hukuk üstünlüğünü ve devlet otoritesini tanımayan, kişilerin hak ve özgürlüklerini hiçe sayan, güvenlik güçleri ile halkın karşı karşıya gelmesini ve bundan yararlanmayı amaçlayan, genellikle uluslararası destek gören, hedeflerine ulaşmak için masum insanları hedef alan, geleneksel politik suçlardan farklı, örgütlü, sistematiik öldürme, kaçırma, korkutma ve tahrip eylemleri söz konusudur.²⁷ Terörizm düzenli bir savaş şekli, ya da adi bir suç olarak tanımlanamaz. Terörizmi farklı kılan, yasadışı belli politik amaçlara erişmek için, kullandığı kendisine özgü stratejisidir. Terörizm, mevcut yasal düzenin değişik bir siyasal yapıya döndürölme gayesini barındıran şiddet hareketleri olarak da görülebilir. Bugün gelinen noktada, tamamen iç dinamikler ile açıklanabilecek bir terörizm olgusundan söz etmek güçtür. Her terör örgüt ve faaliyeti, bir şekilde dış dinamikler ile bağlantılıdır. Bilim ve teknikteki gelişme, adeta terörizmi teşvik etmiş; terör faaliyetlerinin maliyetinin düşmesi, geride daha az iz bırakılması, binlerce kilometre uzaklardan yapılabilmesi, eylem için artık çok sayıda insanı gerektirmemesi, terörizmi besleyici bir etkiye yol açmıştır. Ülkeler, terör örgüt ve faaliyetleri ile olan ilişkilerini reddetseler de, terörizmin sıradan bir dış politika aracı olarak kullanıldığı herkesçe bilinen bir husustur. Hatta günümüzde, terörizmin “proxy savaş” olgusu ile daha çok ilişkilendirildiğinden söz etmek bile mümkündür.²⁸

Terör ve terörizm olgularını açıklamak ve tanımlamak, terörün musallat olduğu

²⁵ Osman Metin Öztürk, “Avrupa ve Orta Doğu Ülkelerinin Terör Karşısındaki Konumları”, Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, **Terörizm İncelemeleri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2000, s. 139. Ayrıca bkz: **Meydan Larouse**, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1988, s.2.

²⁶ Sertaç Başeren, “Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme”, Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, **Terörizm İncelemeleri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2000, s. 1-2. Ayrıca bkz: Ana Britanica, 15. Baskı, 1944, s. 377.

²⁷ Baki Kavun, “Uluslararası ve Uluslararası Terörizm”, Der. Osman Metin Öztürk, **Uluslararası Terörizm Ve Dış Politika**, Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s. 44.

²⁸ Serdar Öztürk, Kamil Çelik, “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri” s. 87. http://scholar.google.com.tr/scholar?cluster=6432625375287101874&hl=tr&as_sdt=0,5 e.t: 20 Aralık 2013

toplumların ve devletlerin bu sorunu çözmesinden belki de daha zordur. Bunun en temel nedenlerinden biri, ülkelerin terörizme, terör örgütlerine ve teröristlere ilişkin yaklaşımlarında görülen farklılıklardır. Bir ülkenin terörizm, terör örgütü ya da terörist dediğine, bir başka ülke özgürlük hareketi ya da özgürlük savaşçısı diyebilmektedir. Veya aralarındaki benzerliğe (örtüşmeye) rağmen, aynı ülke, iki hareketten birini terörizm, diğerini özgürlük hareketi olarak niteleyebilmektedir. Hatta aynı kişi; aynı eylemlerinden dolayı, sınırın bir tarafında kahraman, diğer tarafında affedilmez suçları işlemiş bir hain, bir terörist olarak değerlendirilebilmektedir.²⁹

Bu durum, hem terörizm konusunda genel kabul görececek, geçerli sayılacak bir tanıma ulaşılmasının, hem de terörizm tehdidinin (riskinin) ortadan kaldırılmasının önündeki en büyük engeldir. Ülkelerin terörizm olgusuna ulusal çıkarları ışığında yaklaşımları, ortada olan bir gerçek ve ciddi bir sorundur. Ülkelerin birbirleri karşısında gözetmek durumunda oldukları çıkarları ve emelleri var oldukça, terör, hiçbir zaman ülkenin ulusal sınırları içinde ve o ülkenin kontrolünde olmayacaktır. Başka bir deyişle, daha önce ifade edildiği üzere, sadece bir ülke içinde, ülke dışından hiç destek almadan, sadece musallat olduğu ülkeye ait olacak bir terör örgütü düşünülemez. Bu durum özellikle günümüzde, 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra, daha belirgin hale gelmiş ve terörizmin uluslararası niteliği bugün daha çok öne çıkmıştır. Bu tablo nedeniyle, terörizmle mücadele konusunda, uluslararası düzeyde ortak bir çıkardan söz edilmesi hem fazla anlamlı gelmemekte, hem de uluslararası hukuka konu aktörlerin terörizm ile olan bağlantılı olduklarını, yararlandıkları ya da kullandıkları gerçeğini değiştirmemektedir.

Terör ve terörizm olgularının, Fransız Devrimi'nde; 05 Eylül 1793 ile 27 Temmuz 1794 tarihleri arasındaki döneme ve rejime verilen ad olarak literatüre girdiği kabul edilir.³⁰ Fransa'da kralcıların, hasımlarına karşı başlattıkları, karşı

²⁹ Başeren, **a.g.m.**, s. 1-2.

³⁰ **Meydan Larouse**, s. 83.

devrimi ya da hareketleri ifade etmek için kullanılmıştır.³¹ Yani, terörizm kavramı, Fransız İhtilali sırasında, hükümet eylemlerini tasvir etmek için kullanılmıştır. Fransız İhtilali döneminde, hükümetin; sistematik bir şekilde soyluları ve ailelerini, devrim karşıtı din adamlarını ve diğer yönetim karşıtlarını hedef alması, çıkış noktası alınmıştır.³²

Başka bir bakış açısı ile de; terörizm olgusunun, “üç diktatör” tarafından devlet ile ilişkilendirildiği görülmüş ve bu “üç diktatör” ün aşağıdaki ifadelerine vurgu yapılmıştır.

Lenin: *“Terörün amacı, [insanlara] dehşet salmak ve ondan arzulanan bir davranış biçimine yönlendirmektir.”* ve *“...bize bir ihtilalcılar teşkilatı verin, Rusya’yı alt üst edelim.”*

Hitler: *“Akla karşı terör ve zordan daha kolay zafer kazanan ikinci bir şey yoktur.”* ve *“Halk kuvvete, sertlik ve şiddete daima itaat eder.”*

Kaddafi: *“Tek bir Arap’ın 300 Amerikalıyı öldürerek Amerika’nın Lübnan’dan kovuluşunu hazırlamasının sunduğu ders şudur: Muntazam ordulara her zaman güvenilmeyebilir ama silahlı bir halk hiçbir zaman yenilmez.”*

Bu ifadelerin, terörizmin siyasallaşmasını beslediğine, terörizmin dış politika aracı olarak kullanımına ve dolayısıyla devlet ile ilişkilendirildiğine işaret ettiği belirtilmiştir.³³

Uluslararası ölçekte geçerli ve genel kabul görmüş bir tanıma henüz ulaşılmamışsa da; Türk iç hukukundaki Terörle Mücadele Kanunu’nun 1.

³¹ **Büyük Larouse**, Milliyet Yayınları, s. 11445.

³² Çakır, **a.g.e.**,s. 70.

³³ Doğu Ergil, **Uluslararası Terörizm**, s. 139. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5195.pdf> e.t: 27 Aralık 2013 ve Mehmet Atay, **“Orta Doğu’da Terör Davası ve Barış Arayışları”**, Özdağ-Öztürk, **a.g.e.** s. 200.

maddesinde terörün tanımını şu şekilde yapmıştır:³⁴

“Terör; baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik, düzeni değiştirmek, Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”

1.2.1 Genel Olarak Terörizmin Tarihi

Terörün ne zaman, nerede, hangi olay ile başladığı konusunda farklı görüşler olsa da, ilk terör eylemleri olarak nitelendirilen olayların tarihi Milattan Önce'ye gitmektedir.³⁵ Terörizmin başlangıç tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunsa da³⁶ Milattan Önce 70'li-60'lı yıllarda Filistin'de kendisini gösteren Sicarii Hareketi³⁷ ile Milattan Sonra 11. ve 13. yüzyıllarda görülen Haşîşilerin³⁸ eylemlerinin, terörizm tarihinde, en geride yer alan olgular olduğu belirtilebilir.³⁹ Hasan Sabbah; terör ve suikast kavramlarını kendi inanç doktrini ile yoğurarak hâkim güce karşı yönelten ve bunu sistemleştiren isimdir.⁴⁰ Büyük Selçuklu Devleti (1035-1153) döneminde yaşamış olan Hasan Sabbah'ın, İran'ın kuzeyinde Alamut Kalesi olarak bilinen kaleyi üs edindiği, kendisine inananlara esrar,

³⁴ Bu tanımın yer aldığı, 12 Nisan 1991 tarihli ve 3713 Sayılı “Terörle Mücadele Kanunu” için, 12 Nisan 1991 tarihli ve 20843 Sayılı “Mükerrer”, Resmi Gazete'ye bakılabilir.

³⁵ “Terörün Tarihi Boyutu” için bkz.: Haluk Selvi, “Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm (UGT) Dergisi, 2011, c. 2, S. 1, s. 40-42

³⁶ Haydar Çakmak, **Terörizm**, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s. 17.

³⁷ Richard A. Harsley, “The Sicarii: Ancient Jewish “Terörist””, Chicago Journals, Vol. 59, No: 4, Oct. 1979, p. 435.

³⁸ Haşîşiler hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için şu kaynağa bakılabilir: Bernard Lewis, **Haşîşiler: İslam'da Radikal Bir Tarikat**, Çev. Kemal Sarısözen, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005.

³⁹ Osman Metin Öztürk, “Uluslararası İlişkiler ve Terörizm”, Ders Notları. (Ufuk üniversitesi, İİBF, SİBU, 2013-2014, 3. Sınıflar)

⁴⁰ Enes Türkoğlu, **Hasan Sabbah Alamut Kalesi ve Cennet Fedailer**, 1.Baskı, Ankara, Tutku Yayınevi, 2013, s. 28.

haşhaş kullandığı, onları intihar fedaisi yaptığı, ölüm sonucunda cennetle ödüllendirdiği ifade edilmiştir.⁴¹

Terörizme, tarihin her döneminde ve bütün ülkelerde rastlandığından söz etmek mümkündür. Terör sorunu ile karşılaşmamış ya da terörizmle mücadele etmek durumunda kalmamış bir ülkeden söz etmek güçtür. Tarihte geriye doğru gidildiğinde, terörün; insanlar arası kin, nefret, intikam, hırs duyguları ya da maddi, manevi, etnik veya siyasal kimliklerden kaynakladığı görülür. Daha yakın zamanlara gelindiğinde, yönetimler (ülkeler) arası mücadelenin, insanların çeşitli nedenlerle yönetimlere karşı isyanlarının, ülkeler arası savaşların, ülkelerin birbirleri üzerindeki emellerinin, ekonomik kazanım hırslarının terörü yaşattığı ve bugünlere getirdiği ileri sürülebilir. Günümüzde terörizm, genellikle ekonomik, din, etnik milliyetçilik, siyaset olguları ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Ancak dün için de, bugün için de terörizm olgusunu “kıt kaynak” sorunu ile bağlantılı, temelde çıkar olgusu etrafında şekillenmiş ve kendisini göstermiş bir olgu olarak kabul etmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.⁴²

Terörizmin tarihi, bireysel terör olarak, “Habil ve Kabil” olayına kadar götürülenler de vardır.⁴³ Keza, daha önce değinilen Sicarii Hareketi ile eş zamanlı sayılabilecek bir tarihte (Milattan Önce 44’te), Roma İmparatoru Julius Sezar’ın, Brütus ve arkadaşları tarafından öldürülmesi de; bireysel terör olarak ele alınacağı gibi; yönetimi değiştirmek amaçlı olduğu için, terörün siyasi boyutunu gösteren ve bireysel terör olgusunun dışına çıkan ilk örnek olarak alınabilir. Nitekim, Roma İmparatorunun öldürülmesinden sonraki iç çatışmalar ve İmparatorluğun geçirdiği sarsıntılar terörün siyasal boyutuna olduğu kadar, ne

⁴¹ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s. 78.

⁴² Bu, David Easton’un Siyaset olgusunu çağırıştırır ki, bunun için şu kaynağa bakılabilir: Osman Metin Öztürk, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Ankara, Odak Yayınları, 2004.

⁴³ Sertaç Başeren, Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, “**Kavramsal Özellikleri ile Terörizm**” Genelkurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (TMMM) Yayını, Ankara, Gen Kur. Basımevi, 2006, s. 7.

kadar etkili olduğuna da işaret eder.⁴⁴

Terörizm, Semavi dinler bağlamında da yüzünü göstermiştir. Sadece militan İslami aşırıcılık değil, Hristiyanlığın Haçlı Seferleri ve radikal Yahudilerin Müslümanlara yönelik eylemleri de, bu bağlamda görülebilir. Görünen odur ki Halife Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin öldürülmeleri, teröre kurban edilmeleri, İslam dini içinde bölünmelere sebep olmuş, özellikle Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonraki süreç "Sünni, Şii ve Harici" gibi üç mezhebin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye'de 1978 yılında Kahramanmaraş ve Çorum'da, 1993 yılında Sivas'ta mezhep ayrımcılığı yüzünden işlen cinayetler, hem bu bölünmelerin günümüze sirayet eden sıçramalarıdır hem de terörizmin dinsel boyutunun işaretleridir.⁴⁵

İncelenmeye devam edildiği takdirde geçmişte yaşanmış daha nice terör ve terörizm olayından bahsedilebilir. 21. yüzyıl, artık soğuk savaşın bittiği; zayıfların, güçlülere karşı terör yolu ile daha çok saldırdığı; güçlülerin ise, hem rakiplerine hem de kendi politikalarına karşı çıkan ülkelere terörle saldırarak, zayıf düşürerek amaçlarına ulaşmaya çalıştığı bir yüz yıl olarak anılacakmış gibi görünmektedir. Gerçek şu ki; varlığı çok eskilere dayanan, daha çok zayıfın kullandığı zannedilen, fakat güçlünün de kullanma yoluna başvurduğu terör, günümüzde hem insanlık hem de yaşadığımız dünya için eskisinden daha bir tehdit ve güvenlik riski haline gelmiştir.⁴⁶

Görülmektedir ki insanlık tarihiyle beraber doğmuş olan terör; hızını hiç kaybetmemiş, acı olaylar ve ölümlere neden olmaya devam etmiş, ülkelerin yönetimlerini ve sınırlarını değiştirmiş, birbirleriyle savaşmasına sebep olmuş, ülkelerde yeni yönetimlere yol açmıştır. Mevcut süreç, terörün insanoğlu için daha tehlikeli olabileceğine işaret etmektedir. Çünkü terör örgütlerinin kitle imha silahlarına sahip olması epeydir konuşulmaktadır. Terör örgüt ve faaliyetleri ile ilişkilendirilen ya da ilişkilendirilmiş olan bazı ülkelerin nükleer programa sahip

⁴⁴ Kongar, **a.g.e.**, s. 77.

⁴⁵ Kongar, **a.g.e.**, s. 78.

⁴⁶ Çakmak, **a.g.e.**, s. 99.

olmaları söz konusudur.

1.2.2 Genel Olarak Terörün Çeşitleri

Terörizmin tanımında olduğu gibi sınıflandırılmasında da değişik görüşler bulunmaktadır. Terör örgütlerini amaçları açısından; devlete veya siyasal sisteme karşı terör örgütleri, ayrılıkçı veya yıkıcı terör örgütleri olarak; içeriği açısından ise, kitle imhasına yönelik, narko, etno, dinsel terör örgütleri olarak tasnif etmek mümkündür. Bunlara ilave olarak devlet destekli olan ve olmayan ile devletin yönlendirdiği terörist örgütlerinden de bahsedilmektedir.⁴⁷

Terörizmi; a) faaliyette bulunduğu/etkilediği coğrafi alan, açığa vurulmuş somut amacı ve yabancı bir unsuru içerip içermemesi gibi bazı unsurlardan yola çıkarak ülke içi, uluslarötesi ve uluslararası terör; b) ticari bir faaliyet koluna dönüşmüş olan, büyük mali kaynaklar ve uluslararası bağlantı gerektiren terörizm tiplerinden biri olan narkoterörizm; c) kimyasal, biyolojik ve nükleer unsurlar üzerinden yapılan terörizm ve bilgi iletişim ağları üzerinden yapılan siber terör diye gruplandırmak da mümkündür,⁴⁸ yine terörizm konusunda a) dinî referans alan, etnik-milliyetçi, siyasi-ideolojik, uyuşturucu ile bağlantılı ve bireysel amaçlarla yapılan suçlu terörizmi, b) sol-sağ terörizmi, c) ulus ötesi organize suç ile bağlantılı terörizm, d) devlet destekli, milliyetçi ve ideolojik, ülke içi terörizm diye oldukça farklı kategorilere ayırabilen başka yaklaşımlar da mevcuttur.⁴⁹

1.2.3. Devlete Karşı Terörizm

Bu terörizm tiplmesi; eylemlere halkın büyük bir kısmının katılımını ve onların desteğini almayı, toplum içindeki haksızlık ve adaletsizliklere dikkatin yoğunlaşmasını, toplumdaki ilgisiz kesimlerin devlete yönelik şiddet eylemlerine

⁴⁷ Gökhan Sarı-Orhan Gerdan, “**Ağırlıklı Doğrusal Programlama Modeli Kullanılarak Terörist Grupların Sınıflandırması**”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt 4 (2), 2013, s. 77.

⁴⁸ Öztürk, “Avrupa ve Orta Doğu...”, Özdağ-Öztürk, **a.g.e.**, s. 139-140.

⁴⁹ Sarı-Gerdan, **a.g.m.**, s. 77.

destek olmalarını amaçlayan eylemleri çıkış noktası alır ve bunları “devlete karşı terörizm” olarak niteler.⁵⁰ Bu tür eylemleri; eğer bu eylemler özellikle mevcut siyasal iktidarı ve rejimi değiştirmeye veya bölmeye özellikle devleti yöneten güçleri yıkmaya yönelikse, “aşağıdan terörizm” olarak tanımlayan yaklaşımlar da bulunmaktadır.⁵¹

1.2.4 Devlet Terörizmi

Devlet terörizmi; stratejik kazanımlar elde etmek maksadı ile terörizmi bir müdahale aracı olarak kullanan, ulusal çıkarları doğrultusunda terörizme lojistik destek sağlayan, terör örgütlerinin kendi topraklarında konuşlanmasına müsaade eden, ya da ülkesindeki terör örgütleri ile mücadelede zaaf içinde ve/veya yetersiz kalan devletler için kullanılan bir terörizm tipleridir.⁵²

Terör örgütleri, aynı devletler gibi siyasi durumları ne olursa olsun karar alma mekanizmasına ve gerekli gördükleri zaman güç kullanma imkân ve kabiliyetine sahiptirler; ayrıca kendilerini bu konuda yeterli görürler. Devletlerin güç kullanma bakımından hukuki ve meşruiyete sahip olması, bahse konu unsurlar için geçerli değildir. Bu bağlamda uluslararası sistem, teknoloji, silah sistemleri, tehditler, güvenlik arayışları, savaşlar, terörle mücadele ve kitle imha silahları ve sair konularının ön plana çıkması, terör örgütlerinin önemli roller üstlenmesine ve tanınmayacak kadar değişmesine neden olmuştur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hem varlıklarını korumak ve sürdürmek hem de ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için, asimetrik bir savunma aracı olarak terörizme yönelirken kıt kaynak sorununu daha ağır olarak hisseden gelişmiş ülkeler, terörizme biraz daha farklı, daha geniş ve daha acımasız bir boyut katmışlardır. Bu tablo, terör örgüt ve faaliyetlerinin destek görmesine, ayakta kalmasına ve

⁵⁰ Ünal Acar, **A'dan Z'ye Terörizm**, Ankara, Kripto Yayıncılık, 2012, s. 122.

⁵¹ Doğu Ergil, **Türkiye'de Terör ve Şiddet**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980, s. 2.

⁵² Öztürk, “Avrupa ve Orta Doğu...”, Özdağ-Öztürk, **a.g.e.**, s. 140.

küresel bir güvenlik tehdidine dönüşmesine hizmet etmiştir.⁵³

Günümüzde lejyon (paralı asker) birlikleri yerine, ideolojik terör kampları, hatta istihbarat servislerinin denetiminde oluşturulan terör okullarının bulunduğu bilinmektedir. Buralarda yetiştirilen militan güçler, ideolojik kışkırtma yolu ile egemen güçler tarafından hedef seçilen ülkelere karşı kullanılmaktadır. Bu bağlamda isimleri en çok geçen ülkeler, ABD, Rusya, İsrail, Suriye ve İran'dır. Bu ülkelerin İstihbarat kurumlarının (CIA, FSB, MOSSAD, EL Muhaberat, SAVAMA) terör örgütlerini destekledikleri ve onlarla birlikte eylemler gerçekleştirdikleri sıkça konuşulan bir husustur.⁵⁴

Amacı aslında destekleyen ülkenin menfaatlerini gerçekleştirmek olan devlet destekli terör (devlet terörizmi), II. Dünya Savaşı sonrasında (Soğuk Savaş yıllarında) yaygındı. ABD ve SSCB, silahlı grupları finanse ederek, bu grupları etki alanlarının sınırları boyunca vekil tayin ederek (proxy savaş) savaşmışlardır. Yine II. Dünya Savaşı sonrası SSCB, Filistin'de İngilizlere karşı savaşan Yahudi ve Arap kökenli silahlı örgütlere silah ve eğitim vererek Orta Doğu'da İngilizlerin nüfuzunu zayıflatmak istemiştir. İran'ın başta Irak olmak üzere Şii nüfusa sahip ülkelerde Şii milislere maddi destek sağladığı, hatta Lübnan'ın Hizbullah örgütüne füzeler verdiği bilinmektedir. Keza, Pakistan'da Pakistan İstihbarat Örgütü (ISI)'nin Taliban'a mali destek verdiği ileri sürülmektedir. Bütün bu belirtilenler, devlet terörizminin örneklerindedir.⁵⁵

1.2.5 Dini İstismar Eden Terörizm

Din, insanlığın her döneminde, her bölgede, farklı yönleriyle insanları etkilemiş, değişik zaman ve bölgelerde farklı algılanmış, farklı yorumlanmıştır. Aynı dine mensup farklı mezhep ve cemaatlerin farklı din anlayışı söz konusu olmuştur. Dini istismar eden kişilerin ve grupların değişik yorumları, terörü kullanan güçler tarafından istismar edilmiş; amaçlarına ulaşmak, çıkarlarını korumak ya da yeni

⁵³ Ali L. Karaosmanoğlu, "Terörle Mücadelede Devlet ve Asker: Siyasi Stratejik Boyut", Stratejik Analiz Dergisi, ASAM Yayınları, Ağustos 2006, S. 76, s. 30.

⁵⁴ Emin Demirel, **Terör**, 7. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s. 30.

⁵⁵ Çakır, **a.g.e.**, s. 88-89.

çıklarlar sağlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Sadece İslam dininde değil, diğer dinlerde de farklı yorum ve algılamalar olmuş; bunlar da aynı şekilde istismar edilmiştir. Din duygularının istismarına dayalı terör yeni değildir ve bu tür terör örgütleri varlıkları ile insanlığı hala tehdit etmektedir.⁵⁶

Haçlı seferleri, kilise öncülüğünde yürütülen Afrika insanının köleleştirilmesi, radikal Yahudi dincilerin Filistin halkına reva gördüğü insanlık dışı muamele ve uyguladığı katliamlar, İran Devrimi ile birlikte ve devrimden hemen sonra İran'da ve İran dışında yaşanan Tahran merkezli gelişmeler din terörünün örnekleri olarak gösterilebilir.⁵⁷

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, ideolojik temelli ya da tanımlamalı terör örgüt ve faaliyetlerinde belirgin bir geriye gidiş olmuş; hatta ideolojik söyleme sahip terörizmin sesi çıkmaz olmuştur. Ortaya çıkan boşluktan, din ve dini öğeler, siyasal stratejilerin etkili bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Dinin inanç boyutu, sosyo-politik yapıyı ve siyasal tercihleri etkileyebilecek bir güce dönüşmüştür. Dinin inanç boyutunun bu suretle yoğun kullanımı, doğal olarak, terörizme de yansımış ve dini istismar eden terörizm tiplemesi ortaya çıkmıştır. Dinin inanç boyutunun terörizm ile yoğun bir şekilde ilişkilendirilmesi, köktendincilik kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Köktendincilik, özü itibari ile kendisini tanımlarken, toplumun diğer kesimleri ile bir farklılaşmaya ve ayrışmaya gider. Bu da, dini istismar eden terörizmin, aynı zamanda, bölücü ve ayrımcı bir boyuta sahip olduğuna işaret eder. İslami söyleme sahip teröristler bu ayrışmayı siyasal zeminde tanımlamak için kullandıklarında ise, çatışma ihtimali ortaya çıkar.⁵⁸

Militan İslami söyleme sahip terör örgütlerinin, ilham kaynağı olarak genelde Hasan Sabbah'ı kendilerine örnek aldıkları, özellikle Mısır'da ortaya çıkan "Müslüman Kardeşler Hareketi"nden* etkilendikleri ileri sürülmüştür. Ancak son

⁵⁶ Acar, **a.g.e.**, s. 122.

⁵⁷ Demirel, **Terör**, s. 31.

⁵⁸ Çakır, **a.g.e.**, s. 15.

* **Müslüman Kardeşler Hareketi**: 1928 yılında İslami kökten dinciliğin ilk hareketi olma özelliği taşıyan, "kardeşlik" sınırları Avrupa'daki İslam diasporasını da içine alan uluslararası bir harekettir. Kurucusu 1930'lu yıllarda cihatçı ideolojiyi öğretmek için Risale-i Cihat'ı yazan Hasan El-Benna'dır. "İhvanül

yıllarda İran'daki Şii rejim, kendi resmi devlet ideolojisini başka ülkelere ihraç etmek için gizli servisleri bünyesinde çalışmalar yaptığından, İslami söyleme sahip birçok silahlı grup, Sünni olmakla birlikte Şii İran rejimine sıcak bakmaktadır.⁵⁹

Dünyada çeşitli dini inanışlarla desteklenen terör örgütleri mevcuttur. Bunların çoğu, İslami söyleme sahip ve/veya Orta Doğu kökenli örgütlerdir. Bu örgütlerden ilk akla gelenler, en radikal İslami söylemlere sahip Taliban Hareketi ve El Kaide'dir. Orta Doğu'da ayrıca, Müslüman Kardeşler, İslami Cihat Örgütleri, Hizbullah, Hamas, El Aksa Şehitleri Tugayı, halen gündemde olan terör örgütleridir. İsrail içinde Gush Emunim, Amerikan Beyaz Üstünlükçü Milisler, (Hristiyan Yurtsever Hareketi), Dal Khalları ve Dashmest (SİH) ve Japonya'daki Aum Shirikyo, diğer dini istismar eden terör örgütleri olarak sayılabilirler.

“Militer İslami aşırıcular” söylemi, 1980'lerden itibaren sık kullanılan bir siyasi kavrama dönüşmüştür. Kavramın siyasal olarak 1980'lerden itibaren sık kullanılmasının belli başlı nedenleri, 1979 İran İslam Devrimi ve devrimin diğer ülkelere ihraç çabası, sosyalist blokun çözülmesi ile birlikte ideolojik rekabetin ortadan kalkması ve Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ile birlikte bu ülkede baş gösteren İslami Direniş Hareketidir.⁶⁰

“Militer İslami aşırıcular” kavramı aslında Batı'nın ürettiği bir kavramdır. Popülerleşmesinde, son otuz yılda, gerek İran Devrimi ile başlayan süreçte İslam dünyasında, gerekse dünyanın farklı köşelerinde dinin bir siyasal güç olarak ortaya çıkmasının rolü büyük olmuştur.⁶¹ Belki bu noktada, 1990'li yıllarda öne çıkan “Medeniyetler Çatışması” tezinde, Batı-İslam çatışmasından söz

Müslimin” olarak bilinen, Arap dünyasının etkili ve en büyük İslami hareketi olmakla beraber, çoğu Arap ülkesinde en geniş siyasi muhalif bir örgüttür. Müslüman Kardeşler Örgütü hakkında ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Kaynak-1: **Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu I-II** (5-6 Mayıs 2012), İstanbul, Genç Birikim Yayınları, 2014, s. 1261; Kaynak-2: Ümit Özdağ, **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti**, İstanbul, Öteki Adam Yayınları, 2013, s. 384.

⁵⁹ Demirel, **Terör**, s. 31.

⁶⁰ Çakır, **a.g.e.**, s. 151.

⁶¹ Çakır, **a.g.e.**, s. 152.

edilmesinin de, bu popülerleşmede payının olduğu ileri sürülebilir. Çünkü son tahlilde, İslam'ın terörizm ile özdeşleştirilerek, İslam dünyasına karşı bir kamuoyunun oluşturulması, İslam dünyası karşısındaki cepheyi güçlendirerek Batı'nın işine gelecektir.⁶²

Bugün İslam dünyasındaki militan İslami aşırıcıları en çok etkileyen Vahhabi Hareketi'ne bakıldığında mücadelenin El-Benna zamanındaki gibi sadece dış güçlere, moderniteye ve sekülerliğe değil, aynı zamanda diğer Müslüman gruplara ve devlete karşı da yapılmakta olduğu görülmektedir.⁶³

1.2.6 İdeolojik Terörizm

İdeolojik terörizm; çok genel olarak kendi fikirlerini başkalarına dayatmak ve duyurmak, kendi fikirlerinin yayılmasının gerektirdiği maddi kaynakları temin etmek için yapılan yasadışı ve şiddet yüklü eylemleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. İdeolojik ayrışmanın öne çıktığı ve yaşandığı Soğuk Savaş yıllarının ürünü olarak görülebilecek bir terörizm tipleridir. Bu terim ilk defa sol kanat anarşist ve komünist devrimcileri tanımlamak için kullanılmıştır. Avrupa'daki ve Güney Amerika'daki bu küçük gruplar, 1960'dan 1985'e kadar olan dönemde, yeni bir sosyal düzen dayatmak için mücadele etmişlerdir. Amaçları, baskıcı olduğunu düşündükleri ekonomik ve idari sistemi, ideal bir sosyalizm formuyla değiştirmektir.⁶⁴

1.2.7 Etnik/Milliyetçi Terörizm

Etnik/Milliyetçi terör örgütleri, kendi etnik kimliğini üstün kabul ederek diğer etnik unsurlarla karışmak istemeyen, ulusu meydana getiren unsurlar içinde kendi etnik kimliğini ön plana çıkararak, tek bir liderin önderliğinde, anti-demokratik bir

⁶² "Medeniyetler Çatışması" konusunda şu kaynaklara bakılabilir: Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Çev.: M. Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s. 265; Samuel P. Huntington-Hande Şarman, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. C. Soydemir- M. Turhan, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2013, s. 536.

⁶³ Çakır, **a.g.e.**, s. 154.

⁶⁴ Çakır, **a.g.e.**, s. 137.

dikta rejimi kurmak için şiddet kullanan örgütlerdir.⁶⁵

Özellikle etnik farklılık nedeniyle dışlandıklarını, haksızlığa uğradıklarını iddia eden ve bu duygular ile beslenen bir taraftar kitle oluşturmaya çalışan etnik terör örgütlerinde amaç, öncüsü olduğunu iddia ettiği toplumun geleceğini kontrol etmek ya da gücün dağılımında söz sahibi olmaktır. Etnik temelli terörde, amaca ulaşmak için başvuru sistemli ve örgütlü şiddet ön plana çıkmaktadır.

1.2.8 Bölücü /Ayrılıkçı Terörizm

Bölücü terörizm, yaşadığı ülkede kendisini farklı hisseden grupların, belli bir bölgeyi bağlı olduğu ülkeden şiddet eylemleri ile ayırarak bağımsız hale getirmeye çalışmasıdır. Bölücü örgütler, insanların birbirlerini düşman olarak algılamasını sağlamak için, kendi taraftarlarını yaşadıkları ülkedeki vatandaşlardan farklı bir kimlikle tanımlarlar. Bu, sabit kimlik, kültürel farklılık, düşmanlık ve sonuçta terörizmi yaratmaktadır.⁶⁶ İspanya'da Bask bölgesini ülkenin genelinde ayrı gören ETA isimli terör örgütü ile, İngiltere'de İrlanda Adası'nın kuzeyinde (Kuzey İrlanda'da) yaşayan Katolik/Protestan ayrışmasına dayalı, Londra'ya bağlı olmaktan kurtulmak isteyen İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) isimli terör örgütü, bölücü/Ayrılıkçı terör örgütlerine örnek olarak gösterilebilir. Bir başka güncel örnek de, Türkiye'nin doğusunu ve güneydoğusunu Ankara'dan koparmayı amaçlayan ve Kürt etnik kimliği ile ilişkilendirilen PKK terör örgütüdür.⁶⁷

1.2.9 Siber Terörizm

Bir hükümetin, hükümet dışı grupların veya kötü niyetli kullanıcı grupların (siber

⁶⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 122.

⁶⁶ Acar, **a.g.e.**, s. 123.

⁶⁷ ETA, IRA ve PKK terör örgütleri için şu kaynaklara bakılabilir: Emin Gürses, **Ayrılıkçı Terörün Anatomisi / IRA-ETA-PKK**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1998, s. 128; Barry Davies, **Terörizm**, Çev. P. Bulut, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, s. 67-74; Nihat Ali Özcan, **PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yönetimi**, Ankara, ASAM Yayınları, 1999, s. 424.

savaşçıları), yasadışı amaçlarla ve yasa dışı yöntemlerle ağ teknolojilerini kötüye kullanmasıdır. Önceleri “şifre kırıcı” olarak adlandırılan kullanıcılar, şahsi olmayan, yasadışı siyasi amaçlar için faaliyette bulunmaya başlayınca “siber terörist” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Siber terörizmde, interneti kesmek, bilgisayar ağlarını yok etmek, iletişimi kesmek, ulaşımı engellemek, mali kurumları kapatmak, medya kuruluşlarını kontrol etmek, internet üzerinden para toplamak, verileri silmek, dosya çalmak, var olan verileri değiştirmek, makine aksamalarının kontrolünü ele geçirmek gibi yasa dışı eylemler vardır. Siber terörizmde teröristin amacı yasa dışı siyasal amaçla, yasa dışı sistematik saldırılar yapmaktır. En yaygın olarak kullanılan saldırı şekli web sitelerinin silinmesidir.⁶⁸ Bilgisayarın hayatın her alanına girdiği ve çok yaygın olarak kullanıldığı dikkate alınır, siber terörizmin günümüzde en ciddi tehdit olduğu anlaşılır. Siber saldırılar üzerinden bir ülkenin savunma sisteminin, bankacılık sisteminin veya benzeri önemde bir başka sistemin çökertilmesi; bilgisayar tabanlı polis, sağlık ve yangın sistemleri üzerinden insanların günlük yaşamlarının çekilmez kılınıp devlet ile karşı karşıya getirilmesi pekâlâ mümkündür.

1.2.10 Kitle İmhasına Yönelik Terörizm

Kitle imhasına yönelik silahlar; nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardır. Özellikle Sovyetler’in dağılmasından sonra ve bilimdeki/teknikteki gelişmelerin etkisinde, küçük terörist grupların kitle imha silahlarına erişmesi ve/veya üretmesi durumu ortaya çıkmış; bu durum, kitle imhasına yönelik terörizm tiplemesine yol açmıştır. Bu bağlamda, özellikle biyolojik ve kimyasal nitelikli terörist saldırılar ile karşılaşılmaktadır. Biyoterörizm, biyolojik silahların (insanların müdahalesi olmadan meydana gelmiş zehir ve toksinler, virüsler, bakteriler, veba) kullanılması ile yapılan terörizm çeşididir. Kontrolü zor, üretimi kolay olan biyolojik ajanlar, çok yıkıcı olup, uluslar için büyük tehdit oluşturmaktadır. Teröristler açısından oldukça cazip silahlardan olan kimyasal ajanlar ise; sinir, kan, öksürük ve blister ajanlarıdır. Isıya karşı kimyasallardan

⁶⁸ Çakır, a.g.e., s. 193-195.

dayanıklı olan radyolojik silahlar ise, kısa süreli yanıklara, uzun süreli deri temaslı bulaşmaya bağlı sağlık sorunlarına sebep olmaktadır.⁶⁹

2011 yılından bu yana Suriye’de cereyan eden iç savaş ortamında, kitle imhasına yönelik kimyasallar kullanılmış; ancak bunların Şam Yönetimi tarafından mı yoksa muhalif unsurlar tarafından mı kullanıldığı bugüne kadar açıklığa kavuşturulamamıştır.⁷⁰

⁶⁹ Çakır, **a.g.e.**, s. 198.

⁷⁰ Bu konuda BM tarafından oluşturulan Soruşturma Komisyonu, hazırladığı raporu Aralık 2013’de BM Genel Sekreterine teslim etmiştir. Raporunda, Guta dâhil yedi farklı yerde kimyasal gaz (sarin gazı) kullanıldığının tespit edildiği yer almıştır. Bkz: Milliyet Gazetesi’nin 13 Aralık 2013 tarihli nüshasındaki “**Suriye’de Kimyasal Silah Kullanıldı**” başlıklı haber.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN İSLAM DEVRİMİ VE SONRASINDA İRAN

2.1 İRAN İSLAM DEVRİMİ

İran İslam Devrimi'ne bakarken; İran'daki "Devrimci İslam"ın ve dolayısıyla İran İslam Devrimi'nin düşünsel alt yapısının oluşmasında katkıda bulunanlar arasında önde gelen isimlerden olduğu kabul edilen Ali Şeriatî'nin görülmesi gerekir. Ali Şeriatî'ye göre; siyasi ve iktisadi sömürgeciliğe zemin hazırlayan Batı'nın kültürel sömürüsü, Doğu'da da görülmüştür. Batı emperyalist egemenliğini meşrulaştırarak, "mantık gücü"nü kullanarak, "teknik yetenek, organizasyon ve yönetme ruhu" ile, doğu kültürleri üzerinde hakimiyet kurma çabası içinde olmuştur. "Batı'lı insanın üstünlüğü" varsayımı; Batı'lı kültür ve uygarlığın, tek kültür ve uygarlık olduğuna, geriye kalan kültürlerin ve medeniyetlerin bedevi ve tarihsel olduğuna dayanmaktadır. Bundan dolayı Batı'lı insanın en büyük misyonu yeryüzündeki tüm millet ve kavimler düzeyinde bu kültürü yayma, herkesi Batı'lı model ve standartlara (demokrasi) göre eğitmektir. Hristiyanlık ve sömürgecilik elele vererek, dünyada Batı'ya benzeme ve asimilasyon hareketi özellikle Asya ve Afrika'da kendini göstermiş ve bu bölgelerdeki milletleri ve kültürleri etkisi altına almıştır.⁷¹

Jeopolitiğe ilave olarak, petrolün bulunmasının da etkisinde olan İran; sömürgeciliğin kısılcasına düşmüş ve İslam Devrimi gerçekleşene kadar emperyalist güçlerin sahip olmaya ya da kontrol etmeye çalıştığı bir ülke olmuştur. Emperyalist güçlerin İran'a yönelik bu yaklaşımını, İran İslam Devrimi'nin ortaya çıkışı bağlamında temel önemde görmek mümkündür.

2.1.1 İslam Devrimi Öncesinde Genel Olarak İran'ın Durumu Ve Bölgedeki

Tablo

İran İslam Devrimi; emperyalist ülkelerin İslam coğrafyasında müktesep

⁷¹ Ali Şeriatî, **İran ve İslam (Baz Şinasiyi Huviyyeti İran-i İslami)**, Çev. Kenan Hamurcu, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2012, s. 85-86.

haklarının, ideolojilerini yayma güçlerinin, işbirlikçilerinin tahtlarını koruma yolunda verilen garantilerin tamamının ortadan kaldırılabileceğine işaret etmiştir. Emperyalist güçlerin ve sömürge yönetimlerinin yöneticilerinin devrime karşı ilk tepkisi; İran'ı, maceracı ve İslam Devrimi'ni de Körfez ülkelerinin ve Orta Doğu'nun güvenliğini tehlikeye atan istikrar bozucu bir hareket olarak ilan etmek şeklinde tezahür etmiştir. İran'a ve İran İslam Devrimi'ne bu bakışın arkasında; devrimin büyüüp gelişmesine göz yumulmasının, İslam ideolojisinin İran sınırlarının dışına taşmasına, diğer ülkelerde işbirlikçi yönetimleri yıkacak antiemperyalist yönetimlerin ortaya çıkmasına sebep olacağı görüşü olduğu ileri sürülmüştür.⁷²

1925-1979 yılları arasında 54 yıllık Şah döneminde İran; çoğu üçüncü dünya ülkesinden farklı olarak, petrol gelirleri sayesinde ekonomik büyümeye başlamış, Batı yanlısı modernleşme yönünde reformlar yapmış, ordusunu güçlendirmiş, rejim yanlısı bir nüfus ve kadro ortaya çıkarmıştır. 1979 İran İslam Devrimi, buna rağmen ve çok sayıda faktörün rol aldığı bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. İç politikanın ve siyasal sistemin işleyişinden kaynaklanan nedenler, Şah'ın dış politikası ve bunun yol açtığı tepki ve rahatsızlık, İran'da devrim öncesinde toplumu harekete geçiren etmenlerden olmuştur.⁷³ 1979 yılında İran'da meydana gelen devrim hedefi, ideolojisi, meydana geliş yönünden, daha önce yaşanmış olan devrimlere benzememektedir. İslamiyet'in ortaya çıkışından beri, İslam ülkeleri içinde sırtını İslamiyet'e dayayıp, Batı kökenli bir ideolojiden etkilenmeden, hem kendi yönetimine hem de emperyalizme karşı devrim, ilk defa İran'da yapılmış, benzeri bir hareket daha önce hiç yaşanmamıştır.⁷⁴

Ancak İran İslam Devrimi'nin emperyalizme karşı bir devrim olmakla birlikte; konjonktürün, devrimin emperyalizm ile ilişkilendirilmesine imkân veren ve fazla gündeme gelmeyen bir boyutu içerdiği de ileri sürülmüştür. İran İslam Devrimi'nin ABD'ye karşı olduğu kadar, ABD ile bağlantılı olduğu da

⁷² Hüseyin, **a.g.e.**, s. 16.

⁷³ Arı, **a.g.e.**, s. 431.

⁷⁴ Cengiz Çandar, **Dünden Yarına İran**, 1. Baskı, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981, s. 9.

belirtilmiştir. 1979 yılında, Şah yönetimi ülkede kontrolü kaybederken mollaların etkin olduğu siyasal İslamcılar ile Sovyet yanlısı TUDEH Partisi'nin güç kazandığı; İran'ı terk etmek zorunda kalacağına farkına varan ABD'nin, ülkeyi Sovyet destekli Tudeh yanlıları yerine, siyasal İslamcıların önderliğini yapan ve uzunca bir süre Fransa'da sürgünde kalmış olan Humeyni'ye teslim etmeyi tercih etmiş olabileceği; İran'ın, Şubat 1979'daki Devrimden sonra Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile zaten kuzeyden komşu olduğu Sovyetler'le, doğudan da komşu olduğu; siyasal İslamcılar değil de Sovyet destekli Tudeh İran'da yönetimi ele geçirseydi:

- Afganistan'dan sonra İran'ın kontrolünün de Sovyetler'in eline geçebileceğine,
- Eğer geçirebilirse Sovyetler'in, İran üzerinden Basra Körfezi'ne ineceğine, Orta Doğu'nun enerji kaynaklarını ele geçirebileceğine,
- ABD'nin bölgede bulunan müttefiklerinin, Sovyet baskısı altına gireceğine dikkat çekilmiştir.⁷⁵ Bu yaklaşım, İran İslam Devrimi'nin Amerikan emperyalizmle ilişkilendirilmesine imkân vermektedir. "Büyükelçilik işgali" ve Tahran'ın ABD karşıtı söylemi hatırlandığında, bu ilişkilendirmeye itiraz edilebilir, ancak gerçekler de ortadadır.

2.1.2 İran'da Din ve İran İslam Devrimi

Şia ya da Şiilik; Sünni (Peygamber'in sünnetine uyanlar ya da geleneğe uyanlar) inancından ayrılarak ortaya çıkmıştır. Şiilikte Hz. Muhammed'in ölümünden sonra liderliğin, onun ailesine mensup (Ehli Beyt), kuzeni ve damadı olan Hz. Ali ve çocuklarına hak olduğunu savunulur. Bu nedenle, halifenin seçim yolu ile değil kan esasına dayalı olarak seçilmesi gerektiğine, Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin ve on iki imamın kutsal kişilik taşıdığına, Hz. Ali'yi seçenleri sevmek ve O'nu seçmeyenleri sevmemek gerektiğine inanan ve Şia olarak anılan bir inanç grubu ortaya çıkmıştır. Şia topluluğu içindekilere de, Şii

⁷⁵ Osman Metin Öztürk, **Güncel İran Çağrışımları**, www.ascmer.org/sayfa.aspx?icerikId=608 e.t: 01 Ocak 2014.

denmektedir.⁷⁶

Şiilik mezhebi, İran'da yaygındır.⁷⁷ 1500 yılında İran'da Safevilerin iktidara gelmesi ile resmi din hüviyetini kazanarak güçlenmiştir. Şiilik, gelişim süreci içinde iki ana gruba ayrılmıştır: Yedi İmamcılar ve On İki İmamcılar. Yedi İmamcılar ya da İsmaililer, Hz. Ali'den sonra gelen, yedinci imam olan İsmail'in izleyicileridir. İsmaililere göre, 769 yılında gaibe karıştığına inanılan İmam İsmail, ilahi bir figür ve Allah'ın bütün özelliklerine sahiptir. On İki İmamcılar ise, Hz. Ali'den sonra gelen on ikinci İmam olan Muhammed el- Muntazir'i izlerler.⁷⁸ Bu ayırım, Şia'nın en karakteristik özelliklerinden olan İmamet anlayışına işaret eder ve bu özelliği, Şia'yı diğer İslam mezheplerinden ayırır. İmamiye, diğer adıyla Caferiyye, ya da İsna-aşeriyye'dir.⁷⁹ Şii inanışa göre, İmamiyye; imameti Allah tarafından verilen bir makam olarak kabul etmekte; Allah, Hz Muhammed'i diğer kullarında olmayan bilgisi ile onların arasından peygamber seçmiş ve Hazreti Peygambere de, Hz. Ali'nin imametini, ümmetine bildirmesini kendisinden sonra onun İmam olduğunu tebliğ buyurmasını emretmiştir.⁸⁰ İran İslam Devrimi böyle bir Şii zemin üzerinde gerçekleşmiştir. Hareketin Lideri Humeyni, İslam'ı korumakla görevli olduğunu iddia ederek, İslam dünyasının liderliğini hedeflemiş ve devrimin ihracından söz etmiştir.⁸¹

İran İslam Devrimi, ilahi veya metafizik bir hadise değil, sosyal bir patlamanın sonucudur. İran tarihi, İmam-Ayetullah kültürü ile yoğrulmuş; ortaya çıkan kimlik krizi, devrim olarak patlak vermiştir.⁸² İran'da Humeyni'yi ortaya çıkaran devrim; Güney Arabistan, eski Fars ve eski Arami kültüründe mevcut olan "insan-üstü

⁷⁶ Selin Çağlayan, **Şii Düşüncesinde İslamcılık: İRAN Mehdiyi Beklerken**, 1. Baskı, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012, s. 29.

⁷⁷ Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 16.

⁷⁸ Çağlayan, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁹ Hasan Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri Ve Günümüz Şiiliği**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 178.

⁸⁰ Kaşif'ül Gıta, **Ca'feri Mezhebi ve Esasları**, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Üçüncü Baskı, İstanbul, Zaman Yayınları, 1979, s. 50.

⁸¹ Onat, **a.g.e.**, s. 144.

⁸² Taha Akyol, **Haricilik ve Şia İslam'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1988, s. 220.

lider”, “ilahi kral”, gibi kült’lerin, “İmam-Masum”, “Mehdi-i Muntazar”, “12 İmam”, “Ayetullah”, “Velayet-i Fakih” gibi kavramlarla birleşerek meydana gelmiştir.⁸³ Humeyni, Velayet-i Fakih Kuramını (ya da kurumunu) 1960’lı yıllarda Necef’te din derslerinde ortaya koymuştur. Buna göre, “Gaib imam”, İslam toplumlarının yönetilmesi ve hükümetlerin kurulması görevini müçtehitlere vermiştir. Din bilginleri, peygamberlerin mirasçısı oldukları için, toplumları yönetmek onların hak ve görevi olarak görülmüştür. Peygamberler ve İmamlara özgü “velayet” (mutlak otorite), fakihler için de kabul edilmiştir. Humeyni; “Velayet-i Fakih” isimli eseri ile, mollaların ve İslam dininin siyasi iktidara gelmesini savunmuştur.⁸⁴ Humeyni; 1970’li yıllarda, “Velayet-i Fakih” kuramını geliştirmiş; “Hükümet-i İslami” teorisi ile, İslam devletinin kurulması fikrini işlemiştir. Bu teori, Şii siyasal anlayışı içerisinde, din adamlarının siyasetten ve devletten uzak durması gerektiği görüşü ile, siyasete ve devlete bir ölçüde müdahale etmeleri gerektiğini savunan yeni bir anlayışı getirmiştir. Teori; İslam’ın tehlikede olduğunu, Müslümanların korunması gerektiğini, İslam kurallarının uygulanabilmesi için İslami bir devlete olan ihtiyacı vurgulamıştır. Yine bu teoriye göre; Peygamberin ve On İki İmamın varislerinin adil fakihler olduğu; Müslümanların yönetiminin, fakihlerin yükümlülüğünde olduğu; fakihler, İslami bir hükümet kurmasalar ve yönetimde doğrudan rol almasalar da, hükümetin icraatlarının ve kanunların İslam’a uygunluğunu gözetlemekle yükümlüdürler.⁸⁵ Humeyni’nin kuramında ifadesini bulan Şii inanışa göre, Allah tarafından atanan imam’ın aksine, Velayet-i Fakih halk tarafından seçilen bir rasyonel vekillik (yönetim) anlayışını temsil etmektedir. Velayet kavramı, Arapça “veleya” fiili veya “valiyan” isminden türeyen bir kavram olup, bir şeye yakın ya da hâkim olma anlamına gelmektedir.⁸⁶

İsmaili Şiası, stratejisini, zulüm hilafeti ile mücadele için imamın ve rehberin her koşulda sadece silahlı mücadeleyi seçmesi gerektiği temeli üzerine kurmuştur.⁸⁷

⁸³ Akyol, **a.g.e.**, s. 192.

⁸⁴ Bülent Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 172.

⁸⁵ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 15.

⁸⁶ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 40.

⁸⁷ Ali Şeriatî, **Şia**, Çev. Hicabi Kırılgaç, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2012, s. 123.

İsmaili Şiası'nın bu stratejisini, İran'ın terörizmle ilişkisini incelerken özellikle hatırlamak gerekir. Ayetullah Humeyni'nin "*İslam, kendilerini doğruluk ve adaletle teslim etmiş militan kişilerin dinidir. O bağımsızlık isteyenlerin dinidir. Emperyalizme karşı mücadele edenlerin okuludur.*" düşüncesi ile "fakihin yönetimi" (Velayet-i Fakih) kuramı/kurumu da yine bu bağlamda görülmelidir. Şii düşüncede derin köklere sahip Velayet-i Fakih kuramı/kurumu; imamın yokluğunda toplumu yönlendirme vasfına haiz olanların fakihler olduğu ve fiili bir yöneticinin ancak fakihlerin hükümlerine uyduğu sürece meşru olacağı anlayışının/düşüncesinin ürünüdür.⁸⁸

2.1.3 Devrimin Önünü Açan Sosyo-Ekonomik Şartlar

Daha öncede ifade edildiği üzere, Rıza Şah; iktidarı döneminde, devlet kurumlarını güçlendirmek gerekçesi ile ordu, bürokrasi ve saray vesayetine önem vermiş; ülkede modernleşmeyi hızlandırmak gerekçesi ile de, kendi yetkilerini genişletmiş, meclisin ve hükümetin yetkilerini kısıtlamış, ayrılıkçı aşiretlerle savaşarak onları silahsızlandırmış, orduyu güçlendirmiş, İran'da bütünlüğü sağlamış, sanayileşmeye önem vermiş, vergi toplama sistemini etkin hale getirmiş, bu suretle devlet bütçesini güçlendirmiş, Batı'ya yönelik eğitim sistemini ön plana çıkarmış ve Tahran'da ilk üniversiteyi açmış, Şeriat Mahkemeleri yerine Fransız Hukuk Sistemini getirmiş; kadınların peçe ve çarşaf giymelerini yasaklamış, Almanlarla işbirliği üzerinden ülkede posta, telefon, telgraf sistemini kurmuş, havadan yolcu, yük, posta taşımacılığı başlatmıştır.⁸⁹ Rıza Şah yaptığı bu sosyal ve İktisadi reformlarla modernleşmede oldukça önemli gelişmelere imza atsa da; baskıcı politikaları, aydın kesimi ve halkı; laik hamleleri, ulemayı ve merkezîyetçiliğe verdiği önem de, ülke içindeki dini kesimi ve farklı etnik unsurları rahatsız etmiştir.⁹⁰

Rıza Şah'ın tahta geçtikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi de, ülkede bulunan Amerikalı danışmanların yerine Alman maliyecileri çağırmasıdır. Bu davetle

⁸⁸ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 53.

⁸⁹ Sinkaya, *a.g.m.*, s. 11.

⁹⁰ Sinkaya, *a.g.m.*, s. 12.

beraber, İran denklemine Almanya da dâhil olmuş ve II. Dünya Savaşı'na yaklaşılırken İran; ABD, İngiltere, Rusya ve Almanya'nın adeta paylaşamadığı bir ülke haline gelmiştir. Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı İran'ın desteğini kazanmak; ABD, enerji zenginliğinden uzak kalmamak; İngiltere ise, mevcut kazanımlarını kaybetmemek çabası içinde olmuştur.⁹¹ Sovyetler Birliği ise, İran üzerinden Basra Körfezi'ne inmeye ve İran'ın enerji kaynaklarını kontrol etmeye yönelik bir çaba içinde olmuş ve İran'ın İngiltere, ABD ve Almanya ile ilişkilerini bu çabasının önünde bir engel olarak görmüştür.

Bu süreç içinde, Şah yönetimi ile din adamları arasındaki gerginlik giderek artmıştır. 1928 yılında Şah kuvvetlerinin Kum kentinde bulunan bir türbeye saldırması gerginliği tırmandırmış; Rıza Şah, izleyen dönemde din adamlarına karşı üstünlük yarışına girmiştir. Kadınların peçe takmamalarının özendirilmesi ve kadın öğretmenlerin okullara gelirken başlarını kapamamalarının duyurulması; Şah'ın yeni meclisi şapkalı ya da şapkasız açması (dinen ve gelenek olarak hakaret anlamına gelmekte); Mekke, Meşhed ve Kerbela'ya hacca gidenlerin kullandığı, "Seyid", "Hacı", "Meşhedî" ve "Kerbelayî" unvanlarının yasaklanması; yas süresinin bir güne indirilmesi ve yas günlerinde camilere sandalye konulması; Muharrem ve Kurban Bayramında şenlik ateşlerinin yakılmasının yasaklanması, Zehra Bayramında yapılan sokak törenlerinin kaldırılması, Meşhed Türbesi'nin ve İsfahan'ın ana camisinin yabancı turistlere açılması, dini kesimi (mollaları) ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Din adamlarında rahatsızlığa yol açan bu süreç, 1935 yılında toplumsal bir tepkiye neden olmuş; Meşhed şehrinde Meşhed Türbesi'nin 1911 yılında Ruslar tarafından bombalanmasının yıldönümünde, söz konusu düzenlemelere ve ağırlaşan vergilere karşı olan halk ayaklanmış, meydana gelen olaylarda yüzden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Ancak bu olay, yerel kalmış, ülkenin diğer yerlerine sıçramamıştır.⁹²

Şah Rıza Pehlevi'nin gelişme ve kalkınma süreci, halka yansımamış, halkın

⁹¹ Güney, a.g.e., s. 35-37.

⁹² Abrahamian, a.g.e., s. 123-124.

yaşama ve gelir düzeyinde belirgin bir gelişme olmamıştır. 1939 yılında II. Dünya Savaşı başladığında, İran'daki Alman etkisi üst seviyede idi. Şah, Almanlarla sıkı bir işbirliğine girmiş, Alman nüfuzu İran'a yerleşmişti. II. Dünya Savaşı devam ederken 1941 yılında Almanların Sovyetler üzerinde artan hâkimiyeti İngilizleri telaşa sürüklemiş, Sovyetler'e yapılacak yardımın yerine ulaşması için İran'dan başka çare kalmamıştı. Almanya'nın savaşı kazanacağı izlenimi, Şah'ın İngiliz ve Sovyet notalarını dikkate almamasına sebep olmuştu. Bu tablo karşısında, Sovyetler kuzeyden, İngiltere de güneyden İran'a girmişler; Sovyetler İran'ın kuzeyini, İngilizlerde güneyini işgal etmişlerdir. İngilizler ve Sovyetler, Şah rejiminin Almanya ile olan ilişkilerini derhal sonlandırmasını istese de, Şah, oyalama politikası gütmüş; ardından gelen Tahran işgali sonunda, Şah, yönetimi oğlu Muhammet Rıza'ya teslim ederek yurt dışına kaçmıştır.⁹³

İran'ın II. Dünya Savaşı'ndaki bu durumu ve savaşın neden olduğu olumsuzluklar, Şah döneminden gelen sosyo-ekonomik koşulları ağırlaştırmış; Muhammet Rıza, bu koşullarda bir İran devir almıştır. Yeni Şah, İran'da reformlara devam etmiş; ancak petrol gelirinin de etkisinde modernleşme siyasetinde bir acelecilik kendisini göstermiştir. Ülkede, Batı tipi eğitim almış, Batı'nın maddi kültürünü paylaşacağı beklenen sınıfın başarı ve mutluluğu, refahtan pay alamayan toplum kesimlerinin memnuniyetsizliği ile karşılaşmıştır. Şehirlerin etrafında barakalardan oluşan büyük yerleşim yerlerinde işsiz ve gittikçe artan yoksul insan sayısı, gelir dağılımındaki uçurum, sosyal adaletsizlik, toprak reformunun gerçekleşmesindeki adaletsizlik, tarım politikalarının şehirlere olan kitlesel göçü hızlandırması, zengin kesimin lüks hayat tarzlarına karşı din adamlarının ahlaki çürüme savları ile toplumu zenginlere karşı kışkırtması, rejimin tercihinin hep zenginlerden ve büyük yatırımcılardan yana tavır sergilemesi, gıda maddelerinin ithal oranındaki artışın tarımsal üretim seviyesini düşürmesi, güvenlik sorunu olmamasına rağmen petrol gelirlerinin üçte birinin silahlanmaya ayrılması İslami Devrimin önünü

⁹³ Aygün Atar, **İran'ın Etnik Yapısı**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006, s. 108-112.

açan sosyo-ekonomik koşullar olarak kendisini göstermiştir.⁹⁴

2.1.4 İran İslam Devrimi'nin Önünü Açan Halk Desteği

İran toplumunun yönetim ile yaşadığı sıkıntının zirve yaparak ayaklanma ile sonuçlanmasında, dönemin bölgesel koşullarının etkisi büyük olmuştur. İran'ın yanbaşıında bulunan Rusya'da yaşanan 1917 Ekim Devrimi, Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi, Mısır'daki ve Hindistan'daki hareketlenmeler İran halkını etkilemiştir. Tahran Yönetimi bu bölgesel koşulların etkisinde, kontrol amaçlı olarak, halk üzerindeki baskısını artırmış; bu da halktaki genel rahatsızlığı artırmıştır. Bölgesel koşulların İran halkı üzerinde doğurduğu, ülkedeki yabancı sermayeden duyulan rahatsızlık da İran'da bu dönemde kendisini göstermeye başlamıştır. Halkın rahatsızlığının giderek arttığı bu süreç içinde ulema sınıfı da, ülke savunmasını fiilen üstlenmeye yönelmiştir.⁹⁵ Bu yönelişin, ilerleyen dönemde, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'ndeki yerini iyi görmek gerekir.

İran'daki din merkezli toplumsal muhalefetin hız kazanması ve aslında Müslüman ülkelerde ortak bir özellik olarak görülen bazı hususlar, İran'da halkın rejime karşı birleşmesine sebep olmuştur. Halkın rejimden duyduğu hoşnutsuzluğun rejime karşı birleşmesine sebep olan bazı faktörler şunlardır:⁹⁶

– İran'da Batı etkisinin egemen olduğu dönemde ekonomide yaşanan değişim, bazı sosyal sınıfların yararına iken, bazılarının zararına olmuştur. Bu ekonomik değişim bir bütün olarak İran toplumunu aynı oranda olumlu etkilememiştir. Küçük ve zengin kesim olumlu yönde etkilenirken, büyük ve fakir kesim olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu nedenle ekonomik durumu kötü olan insanlar İslami hükümetlerin zenginliği ve refahı daha adil dağıtacağını, aşırı zenginleşmenin ya da ahlak dışı zenginliklerin türemesine engel olacağını konu edinen vaazlardan etkilenmişlerdir. Bu tür vaazlar, büyük ve fakir kesimde,

⁹⁴ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 63-64.

⁹⁵ Özge Özdemir, "İran'da Siyaset ve Toplumsal Yapının Dönüşümü", **Soyalp Tamçelik, İRAN: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2014, s. 64.

⁹⁶ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 70-71.

İslam hükümetinin bir umut olarak görülmesine neden olmuştur.

– Ekonomik gelişme ile beraber pek çok insanın alışık olduğu çevreyi, özellikle de köyleri terk etmesi, şehir kenarlarında gecekondu mahallerine yerleşmeleri, çalışma maksatlı yurt dışına çıkmaları, alışık oldukları kültür ve dini yollara dönüşe neden olmuştur.

– Emperyalist Batı'nın, Orta Doğu'yu ve dünyanın farklı yerlerini dolaylı dolaysız yönettiği ve yeraltı, yerüstü bütün zenginlikleri kullandığı fark edilmiş, ve bu fark ediş, Batı'lı olmayan bir yönetim biçiminin Batı'lı bir yönetim biçimine tercih edilmesi yönünde bir değer yargısına yol açmıştır.

– Batı destekli yerel hükümetler, İran toplumunun sıkıntılarını gidermekte başarılı olamamış, toplumun çoğunluğuna değil, genellikle azınlığı oluşturan zengin kesime hitap etmesine neden olmuş, bu durumda geniş halk kesiminin hükümeti karşısına alması diktatoryal yönetimlere yol açmış, halkın üzerindeki baskı bu suretle de artmıştır.

1979 İran İslam Devrimi'nin önünü açan bu halk desteği devrim ile birlikte yeni bir hüviyet kazanan İran'ın devrimden hemen sonra izlediği politikada da ifadesini bulmaktadır. İran, devrimden hemen sonra, çevre ülkelerde bir dış güvenlik kuşağı oluşturma ve destabilizasyon amacıyla İslam devrimi ihraç politikası geliştirmiş; “*Her gün aşura, her yer Kerbela*” sloganı ile, Şii olmayan bütün Müslümanlara karşı İran'ın sürekli savaş halini ifade eden ve aslında Fars milliyetçiliği ile Şiiliğin birleştirilmesi suretiyle ortaya çıkarılmış kendine özgü İran milliyetçiliğinin bir tezahürü olan bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. İran İslam Devrimi'nin önünü açan halk desteği, devrimden sonra, devrimin ihracında da belirleyici bir rol oynamıştır.⁹⁷

2.1.5 Devrimin Önünü Açan Dış Etmenler

İran Orta Doğu'nun bir parçasıdır ve Orta Doğu; petrol sayesinde özel bir önem kazandığından beri, petrole hâkim olma, fiyatı ve üretim miktarını belirleme, petrol üzerinden diğer ülkelerle ilişkileri kontrol etme konularında rekabetin odak

⁹⁷ Emin Demirel, **Hizbullah**, 2. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 7.

noktası olmuştur. Petrole hakim olma tutkusu, Orta Doğu'da kaos ve huzursuzluğun en önemli nedeni olmuştur. Petrolü kontrol etme ve petrol üzerinden elde edilen "kolay zenginlik" kullanılarak iktidarı sürdürme düşüncesi, birbirlerini beslemekte; bölgedeki istikrarsızlıklar ve gerginlikler her iki tarafın da işine gelmektedir. Petrole dayalı silah alımları, petrolün yol açtığı ekonomik çarpıklıklar ve siyasal yolsuzluklar, arkasında bölge dışı aktörlerin de yer aldığı durumlardır.⁹⁸

İran'da devrimin gerçekleşmesinin sosyo-ekonomik, dini/felsefi boyutuna ek olarak, "Şahlık" İran'ının uluslararası sistemde iddialı bir yer edinmek için göstermiş olduğu çabaları, dış güçleri endişelendirmiştir. Şah döneminde, ABD için İran'ın dostluğu; jeopolitik olarak, hem Sovyet baskılarına karşı koymak, hem de Orta Doğu'da meydana gelebilecek kontrol dışı gelişmelere karşı kalkan görevi yapmasına dayanmaktaydı. Şah'ın, "Uygarlığa Doğru İran" adlı kitabında da iddia edildiği şekilde, 1970'li yıllardan itibaren 2000'li yıllara doğru İran'ı dünyanın beş büyük devleti arasına sokma hırsının ve İran'ın, sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin ithal ettikleri petrolün yüzde 40'nın geçtiği Hürmüz Boğazı'nın çevresindeki en güçlü ülke olmasının, devrime dış güçlerin destek sağlamasına neden olduğu ileri sürülmüştür.⁹⁹

2.2 BÖLGESEL KOŞULLAR

İki kutuplu uluslararası politika modeli, hâkim olduğu II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD ve SSCB'ni süper güç olarak ortaya çıkarmış, bu güçler bir yandan karşı tarafın stratejik planlamalarını bozma çabası içine, diğer yandan da hinterlandlarını genişletme çabası içine girmişlerdir.¹⁰⁰ Doğu-Batı diye ikiye ayrılan dünyada bloklaşma iyice artmış, "Soğuk Savaş" adı verilen bir mücadele başlamıştır. Soğuk Savaş, nükleer güç dengesinin kurulması ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkıp yükselmesi ile başlangıç hızını kaybetmiştir.

⁹⁸ Abdurrahman Münif, "**Bir Uygarlığa Karşı Savaş**", Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, Altıncı Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 1995, s. 284.

⁹⁹ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 74-75.

¹⁰⁰ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 15. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 75.

II. Dünya Savaşı sonrasında da, 1948 yılında, Orta Doğu'da İsrail Devleti'nin kurulması; bu devletin kurulmasından sonra yaşanan Arap-İsrail Savaşları, özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı ile 1973 Arap-İsrail Savaşı, Orta Doğu'nun Doğu ve Batı Bloklarına bakışını etkilemiştir.¹⁰¹ Süveyş Krizi de dâhil Arap-İsrail Savaşları bir bütün olarak dikkate alındığında; son tahlilde bu savaşların Arap ülkelerinin SSCB'ne yakınlaşmasını sağladığı ve bu suretle Orta Doğu'daki Sovyet nüfuzunun artmış olduğu ileri sürülebilir. Araplar; İsrail'in Arap ülkelerinin ortasına ABD ve İngiltere desteği ile yerleştirildiğine inandıklarından, ABD ve Batı'ya karşı koymak için SSCB'ne yaklaştırlardır.

Yom Kippur Savaşı olarak da bilinen, 1973'deki üçüncü Arap-İsrail Savaşı sonrasında, Orta Doğu'nun Arap ülkeleri, ABD de dâhil Batı'ya "petrol ambargosu" uygulama yoluna giderken; İran, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki durumundaydı ve İran, ABD'nin petrol ambargosundan fazla etkilenmemesini sağlamıştı. O yıllar, Tahran yönetiminin, İran'ı "Küçük Amerika" yapma peşinde koştuğu yıllardı. Tabiatıyla bu durum, Soğuk Savaş koşullarının etkisinde, Sovyetler'i rahatsız etmiştir. Ancak iki açıdan da Sovyetler'in işine gelmiştir. Birincisi, Tahran yönetiminin İran'ı "Küçük Amerika" yapma politikasına ilişkin uygulamaların hoşnutsuzluğu yayması ve derinleştirilmesi; bunun da, hoşnutsuzları Sovyetler'in etkisine açmasıdır. İkincisi de, Arap ve Sünni olmayan İran'ın, ABD ile yakınlaşmasının Orta Doğu'nun Arap ve Sünni olan ülkelerini Sovyetler'e itmesidir.¹⁰²

Sonuç olarak, İran İslam Devrimi öncesinde; ABD'nin İran (ve Türkiye) üzerinden Orta Doğu'da varlık gösterdiği; SSCB'nin de genelde Sünni-Arap ülkeler üzerinden Orta Doğu'da varlık bulundurduğu ve ABD'yi dengelediği bir bölgesel tablodan söz edilebilir.

¹⁰¹ Bu konuda şu kaynaklar bakılabilir: Malike Bileydi Koç, **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006, s. 464.; Raif Karadağ, **İsrail, Ortadoğu ve Amerika**, İstanbul, Emre Yayınları, 2004, s. 376.; **Yom Kippur**, Kolektif, 2 Cilt, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1985, s. 640.

¹⁰² Asiye Gül Arslan, "**1973 Petrol Ambargosu ve OPEC**", www.orsam.org.tr/tryazigoster.aspx?ID=1934 e.t: 10 Aralık 2014

2.2.1 SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

19. yüzyılda Çarlık Rusyası ile İngilizler arasında oynanan büyük oyunda, Afganistan önemli bir yere sahip olmuştur. Rusya, Orta Asya hanlıklarını birer birer işgal ederek sınırlarını güneye Afganistan'a doğru genişletirken, Hindistan'daki İngiliz kuvvetleri de, her geçen gün biraz daha kuzeye Afganistan'a doğru ilerlemiştir. Bunun sonucunda 19. yüzyılın iki süper devleti Afganistan'da karşı karşıya gelmişlerdir. Hindistan'daki İngiliz güçleri, Afganistan'ı daha önce üç defa işgal etmiş, ancak büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte kısmen de olsa Afganistan İngilizlerin kontrolü altında kalmış ve Afganistan, dışarı ile bağlantısını daha çok Londra ile sağlamıştır. 1907 yılında Rusya ile İngiltere, Asya'da birbirlerine karşı yıllardır yürüttükleri mücadeleden sonra, Afganistan'ı işgal ve ilhak etme yerine stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Afganistan'ı tampon bir bölge olarak kullanmaya karar vermişlerdir.¹⁰³

1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Bolşevikler, Çarlık Rusyası'nın yapmış olduğu antlaşmaları tek taraflı iptal etmiş, sömürge olarak ezilmiş halklara emperyalizme karşı mücadelelerinde yardım edeceklerini açıklamış; ancak Afganistan bunlardan yararlanamamıştır. Nedeni de, Bolşeviklerin, 1917 Ekim Devrimi'nin kırılğan yıllarında İngiltere'nin Afganistan üzerinden Rusya'yı işgal edebileceği ve Bolşevik rejimini devirebileceği düşüncesidir. Bolşevikler, Afganistan'ı, Hint halkını İngilizlere karşı kışkırtmada bir araç olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlığına kavuşmasında bu faktörün de payının olduğu kabul edilir.

Afganistan, Soğuk Savaş yıllarında ABD'ye yanaşma girişimlerinde bulunmuş; ancak ABD'nin, o günkü koşullarda Pakistan ile yakın olmayı yeterli gördüğü için, bu girişimlere ilgisiz kalması Afganistan'ın yüzünü Sovyetler Birliği'ne çevirmesine neden olmuştur. Sovyetler'in yönlendirmesi ile Afgan hükümetinin Pakistan toprakları üzerinde hak iddia etmesi, Pakistan hükümetinin Hayber

¹⁰³ Essedullah Oğuz, **Hedef Ülke Afganistan**, İstanbul, Doğan Kitapçılık Aş. 2001, s. 53-54.

Geçidi'ni ve Afganistan sınırını kapatmasına neden olmuş; Afganistan, ithalat ve ihracatının Sovyetler üzerinden yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum, Afganistan üzerindeki Sovyet nüfuzunu daha da artırmıştır.¹⁰⁴

Bu koşullarda, Muhammed Davud, ordu içindeki yandaşlarının desteği ile, 17 Temmuz 1973 tarihinde Afganistan'da krallığı devirip Cumhuriyet rejimini ilan etmiştir.¹⁰⁵ Muhammed Davut, Afganistan'ın dış siyasetinde Pakistan ve İran gibi ABD yanlısı ülkelerle ilişkilerini geliştirip ülkesinin SSCB'ne olan bağımlılığını azaltmaya çalışsa da, iktidarının ilk yıllarında Pakistan'a ve İran'a yönelik politikaları bu yönde olmamış; 1974 yılında SSCB'nin Asya için öngördüğü "Kolektif Güvenlik Planı"nı onaylayarak, bir taraftan İran'ı ve Pakistan'ı karşısına almış, diğer taraftan da Pakistan'daki Peştun ve Beluç ayrılıkçıları desteklemiştir.

ABD, bölgesel istikrar bağlamında, Afganistan'ın kendisine yönelik ilgisine karşılık vermemiş, Sovyetler ile iyi ilişkiler içinde olmasını önemsemiştir. Bu bağlamda ABD Afganistan'ın Pakistan'a yönelik toprak talebi konusunda, taraflar arasında bir mutabakatın imzalanmasını sağlamış; Washington'un etkisine açık İran, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Japonya gibi ülkeleri Afganistan'a ekonomik yardımda bulunmaya yönlendirmiş, İran'ın Pakistan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstereceğine ve Afganistan'dan Pakistan'a gelebilecek saldırılarda İslamabad'ın yanında yer alacağına dair bir açıklamada bulunmasını sağlamıştır. Bu adımlar, Afganistan üzerindeki Sovyet nüfuzunun çok ileri düzeye ulaşmasını önlemiştir. Ve bu adımlar, uygulamada ifadesini bulmuş ve yeni bazı adımlar atılmıştır. İran, 1974 yılında, içinde Meşhed-Kabil demiryolunun yapımı da bulunan bir yardım paketi yapabileceğini açıklamıştır. Afganistan'ın ihracatta ve ithalatta Sovyetler Birliği'ne bağımlılığını büyük ölçüde azaltacak bu proje ve Afganistan-Pakistan ilişkilerindeki belirgin düzelme, Muhammed Davut'un Sovyetler'e olan bağımlılığı azaltma niyetine işaret etmiştir. Hindistan'a, Mısır'a ve ABD'ye yüksek öğrenim için öğrenci göndermesi

¹⁰⁴ Oğuz, a.g.e., s. 73-75.

¹⁰⁵ Oğuz, a.g.e., s. 85-86.

Bağlantısızlar Hareketi üyesi ülkeler ile ikili ilişkiler geliştirmeye başlaması, 21 Mart 1978 tarihinde de Çin ile ticaretin geliştirilmesi maksadı ile bir anlaşma imzalaması, Muhammed Davud'un niyetini daha da belirginleştirmiştir. Bu belirginleşme, aynı oranda Sovyetler'in rahatsızlığını artırmıştır.¹⁰⁶

Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un ülkesini SSCB'nden uzaklaştırma çabaları, Sovyetler de, Afganistan'ın Batı Blokuna geçeceği, Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarının güvenliğini tehlikeye atacağı düşüncesi ile, endişeye yol açmıştır. Afganistan'ın dış politikasında bunlar yaşanırken ve değişim yönünde adımlar atılırken, Kabil yönetiminin bazı keyfi uygulamaları (söz konusu değişimden rahatsız olanların da etkisiyle) Afgan halkında hoşnutsuzluğa yol açmış; sadece Afgan Komünistlerinin değil, İslami köktendincilerin, öğrencilerin, aydınların, ordunun ve toplumun orta kesiminden birçok insanın olduğu genel ve kapsayıcı bir toplumsal atmosfer ortaya çıkmıştır. Bu ortam, Moskova'dan "ihtilal" talimatı aldığı ileri sürülen Afgan Komünistlerin işine gelmiştir. Ülkede siyasi ortam gerginleşmiş, ekonomi bozulmuş, işsizlik had safhaya ulaşmış, on binlerce Afgan iş bulmak maksadı ile İran ve Körfez ülkelerine gitmiş, dış borç ödemeleri sürekli ötelenir olmuş, memur ve ordu personelinin maaşları ödenmemeye ve ülkede kıtlık baş göstermeye başlamıştır.

Bu koşullarda, Muhammed Davud, muhaliflere yönelik baskıyı artırmış; Komünist Parti ileri gelenlerinden Mir Ekber Hayber'in 19 Nisan 1978 tarihindeki cenaze töreni, komünistler için gövde gösterisine dönüşmüş; gösterilerden sorumlu tutulan Komünist Parti ileri gelenlerini tutuklanmış; bunun üzerine ordu içinde bulunan solcu subaylar, 27 Nisan 1978 tarihinde harekete geçerek Afganistan'da ihtilal yapmışlardır.¹⁰⁷

Afgan komünistleri iktidarı ele geçirdikten sonra, Afganistan'ı Sovyetleştirmeye yönelmişlerdir. ihtilal ile komünistlerin Afganistan'da yönetimi ele geçirmesine

¹⁰⁶ Oğuz, a.g.e., s. 88-91.

¹⁰⁷ Oğuz, a.g.e., s. 95-98.

en fazla sevinen Sovyetler olmuştur. Moskova ile Kabil arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde, Afganistan'a binlerce danışman ve teknisyen gönderilmiştir. Afgan Komünistlerin ihtilalle yönetimi ele geçirmesine rağmen, Afganistan Cumhurbaşkanı'nın görevine devam etmesi ve Sovyet yanlısı olmaktan çok ABD'ye müzahir bir yaklaşım sergilemesi, Afganistan'ın mücahitlerin (İslamcıların) eline geçme ihtimalinin belirmesi, 24 Aralık 1979 tarihinde Sovyet askerlerinin Afganistan'a girmesine ve Sovyet işgaline yol açmıştır.¹⁰⁸

Sonuçta Sovyet işgali başarısız olsa da,¹⁰⁹ işgal öncesinde Afganistan'da yaşananlar İran'ı yakından etkilemiştir. İran, Afganistan'daki devrimci İslam düşüncesine sahip gruplara destek vermiş; Şii/Pers kökenli Taciklere sahip çıkmıştır.¹¹⁰

Sovyetler'in Afganistan'da ortaya çıkan askeri varlığı ve işgal öncesinde Afganistan'ın arz ettiği genel görünüm, İran'daki koşullar ile birlikte mütalaa edilerek, Sovyetler'i Afganistan'ı tam kontrolü altına aldıktan sonra İran'a yönelebileceği ve bu suretle Basra Körfezi kıyılarına çıkabileceği endişesine yol açmıştır. O yıllarda Hazar Denizi'nin, İran hariç, tamamı Sovyetler ile çevrili olduğu ve İran'ın Moskova'nın etkisine açık bulunduğu hatırlanırsa, İran'ın doğusundaki Afganistan'ın içinde bulunduğu durumdan kaynaklanan bu endişenin, İran'da İslam Devrimi'nin önünü açtığı ifade edilmiştir. Hatta sadece İslam Devrimi'nin değil, bu devrim öncesinde İran'ın Afganistan'daki Şii unsurlara verdiği desteğin de, yine bu endişelerin etkisinde önünün açıldığı ileri sürülebilir.¹¹¹

¹⁰⁸ Oğuz, **a.g.e.**, s. 133 ve Muhtat, Qassem: **S.S.C.B.'nin 1979 Yılında Afganistan'ı işgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Ocak 2011, s. 33.

¹⁰⁹ Oğuz, **a.g.e.**, s. 184-185.

¹¹⁰ Mert Gökırmak, "**Afganistan Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar**" Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Strateji Dergisi, 2011, S. 13, s. 17.

¹¹¹ Osman Metin Öztürk, "**Afganistan: Vazgeçilemeyen Ülke**" <http://www.ascmer.org/sayfa.aspx?lcerikl d=639> e.t: 10 Mart 2014

2.2.2 Amerika Birleşik Devletleri-Irak Müttefikliği

ABD'nin Irak'a yönelik yoğun ilgisi, İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da dengeleyici ve yönlendirici bir rol üstlenmesi ile başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında İsrail'in kurulması, tüm Orta Doğu'da olduğu gibi, Irak'ta da tepki ile karşılanmış; bu durum İsrail'e destek veren ABD ile Irak'ın ilişkilerinin ABD'nin istediği düzeyde gelişmesine engel teşkil etmiştir.¹¹²

1958 yılında Irak'ta gerçekleştirilen darbe ile Irak'ta monarşi sona ermiş; bu, İngiltere ile olan 37 yıllık bağın kopmasına neden olmuş; Nasır ve Baas'ın da etkisi ile Irak, Doğu Bloğuna kaymıştır.

1960'lı yıllara doğru, Irak'ın kuzeyinde Türkmenler ile birlikte yaşayan Kürtlerin neden olduğu olaylar baş göstermiştir. Irak, 1972 yılında SSCB ile Dostluk Antlaşması imzalamış ve bu suretle silah almaya başlamıştır. Bu tablo, ABD'nin bölgedeki müttefiki İran'ı, Irak Kürtleri ile ilgilenmeye, onları silahlandırmaya ve Irak hükümetinin saldırılarından kaçan Kürtlere kapılarını açmaya itmiştir.¹¹³ İran'ın bu desteği Irak'ın kuzeyinde Bağdat yönetimini zor durumda bırakmış; bu zor durum, 1975 yılında Bağdat'ı İran yönetiminin Şat ül-Arap üzerindeki paylaşım isteğini konu edinen Cezayir Antlaşması'nı* imzalamak zorunda bırakmıştır. Bu antlaşma, Bağdat karşısında Irak Kürtlerini destekten yoksun bırakmış ve Bağdat'ın Kürtlerin üzerine yürümesine yol açmıştır. İran'ın sınırlarını Kürtlere kapatması ve desteğini çekmesi, Kürtlerin aynı yıl (1975'de) çok sınırlı bir özerkliği içeren düzenleme ile yetinmesine neden olmuştur.¹¹⁴

1970'li yıllarda Batı'nın petrol ihtiyacının artması ve Arapların petrolü bir silah

¹¹² Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II, s. 25. www.tepav.org/upload/files/1271230130r2734.TEPAV_Irak_Raporu.pdf e.t.: 10 Eylül 2014

¹¹³ Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012, s. 264.

* **Cezayir Anlaşması**: 1975 yılında Cezayir'in arabuluculuğu ile İran ile Irak arasında Cezayir'de imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Irak, İran'ın Şat ül-Arap nehrinin en düşük seviyede olduğu dönemdeki "Talveg Hattı"nın sınır olması isteğini kabul etmiştir. Kaynak: http://en.m.wikisource.org/wiki/1975_agreement e.t.: 15 Kasım 2014

¹¹⁴ Arı, **a.g.e.**, s. 456.

olarak kullanma girişimi, Irak'ı ABD'nin stratejik ilgi alanına sokmuştur.¹¹⁵ İran'ın İslam Devrimi öncesindeki görüntüsü, ABD'nin Irak'a olan "örtülü" ilgisini beslediğinden ve artırdığından şüphe duyulmaktadır. 1979'daki devrimden hemen sonra baş gösteren ve İran'daki İslam Devrimi'nin sorgulanmasına imkân ve fırsat bırakmayan savaşta, Irak'ın hemen İran'ın karşısına çıkarılmış olması, ABD'nin Irak'a olan "örtülü" ilgisini bir bakıma teyit etmiştir.

İran'ın doğusunda Sovyet işgaline maruz kalmış bir Afganistan ve batısında Sovyetler'e yakın bir Irak var iken ve 1979 öncesi koşullarında siyasal İslam ve TUDEH İran'da öne çıkmış iken, geleceğe yönelik olarak, ABD'nin Irak'a ilgi duymaması düşünülemezdi. Onun içindir ki, ABD'nin Irak'a olan ilgisini, münhasıran Batı'nın artan petrol ihtiyacı ile açıklamak gerekir. Ayrıca, Bağdat'a Sovyetler'e yakınlığının ABD'yi Irak konusunda örtülü çalışmaya ittiğini de, yine bu bağlamda hatırlamak uygun olacaktır.

2.2.3 İsrail'in Konumu

İsrail'in kuruluş süresine bakıldığında, ABD'nin de desteği ile İngiliz hükümeti üzerinde baskı oluşturan Yahudilerin; dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur J. Balfour'un İngiltere'nin Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına destek vereceğini öngören ve "Balfour Deklarasyonu"¹¹⁶ olarak bilinen açıklamayı yapmasından sonra, Yahudilerin Filistin topraklarına göçü hızlanmış; bu hızlanma ile birlikte ortaya çıkan gerginlik ve çatışma ortamında, Hanagah, Irgun, Stern gibi Yahudi terör örgütleri kendisini göstermiştir. Yahudi terör örgütleri Arapların yanında İngilizleri de hedef almışlardır.¹¹⁷

Filistin topraklarında ortaya çıkan bu süreç içinde; BM Genel Kurulu, 29 Kasım 1947 tarihinde, Filistin topraklarında, biri Filistinlilere, diğeri Yahudilere ait iki ayrı devletin varlığını kabul etmiş, konuya ilişkin karar için, 33 devlet evet, 13

¹¹⁵ Aydın, Özcan, Kaptanoğlu, **a.g.m.**, s. 26.

¹¹⁶ Bu konuda şu kaynağa bakılabilir: Jonathan Schneer, **Balfour Deklarasyonu: Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri**, Çev. A.C. Akkoyunlu, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2012, s. 440.

¹¹⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 268.

devlet hayır oyu kullanmış; 10 devlet çekimser kalmış, İran, hayır diyen 13 devletten biri olmuştur. Arkasından 14 Mayıs 1948 tarihinde, Tel Aviv'de İsrail Devleti'nin kurulduğu resmen ilan edilmiş; aynı gün ABD, ertesi gün Sovyetler Birliği İsrail Devleti'ni tanımış; İsrail, BM'ye üye olarak kabul edilmiş; İran, İsrail'in BM'ye kabul edilmesinde de hayır oyu kullanmıştır.¹¹⁸ İran, İsrail'in kurulduğu 14 Mayıs 1948 tarihinde Arap Birliği'nin İsrail'e karşı ilan ettiği ve Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak kuvvetlerinin yer aldığı savaşta da, İsrail'in karşısında yer alan Arap ülkelerine "dolaylı" destek vermiş, onlarla dayanışma içinde olmuştur.

İsrail'in kuruluşunun ve hemen sonrasına ilişkin yaklaşımı, yukarıda belirtildiği şekilde olmasına rağmen; 1950'li yılların ortasından başlayıp 1979 yılına kadar devam eden Pehlevi Hanedanlığı dönemine bakıldığında, İran ile İsrail arasındaki ilişkiler oldukça yakın olmuştur. İran, Türkiye'den sonra, İsrail'i tanıyan ikinci Müslüman ülke olmuştur. İsrail de Arap olmayan ve Basra Körfezi'nin karşı kıyıları ile Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden İran'ı doğal müttefiki olarak kabul etmiştir. Öyle ki, 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra İsrail'in petrol ihtiyacının karşılanmasında İran öne çıkmış; İsrail, 1979 yılına kadar İran'da önemli alt yapı projelerini hayata geçirmiştir. Pehlevi Hanedanlığı döneminde, Tahran ile Washington arasındaki yakın ilişkilerin yoğun olduğu ve tarafların ortak gizli projeler yürüttüğü ifade edilmiştir.¹¹⁹ İki ülkenin istihbarat örgütünün (SAVAK ve MOSSAD'ın) İsviçre üzerinden yakın işbirliği içinde bulunduğu belirtilmiştir.¹²⁰

1979 öncesinde İran'da öne çıkan siyasal İslamcılar (ya da Humeyni yanlıları) ile yüzleri Moskova'ya dönük TUDEH hareketinin her ikisi de, Pehlevi yönetiminin İsrail ile kurduğu yakından rahatsız olmuşlar ve bunu, ülkedeki hoşnutsuzluğu artırmak için kullanmışlardır. Pehlevi yönetiminin İsrail ile olan yakın ilişkisi ve İran'da kendisini gösteren İsrail varlığı, özellikle siyasal

¹¹⁸ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı Ve Filistin Sorunu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları XXIV, S. 5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 45.

¹¹⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Iran%E2%80%93Israel_relations#Country_comparison e.t: 16 Ocak 2014

¹²⁰ Demirel, **Hizbullah**, s. 10.

İslamcıları (Humeyni yanlılarını) etkilemiştir. Bugün Tahran'ın İsrail için kullandığı "küçük şeytan" nitelemesi hatırlandığında; Pehlevi yönetiminin İsrail ile işbirliği yapmasının siyasal İslamcılar tarafından "Şeytan ile İşbirliği" olarak algılandığını, onların Pehlevi yönetimine olan düşmanlıklarını beslediğini ve Müslüman nüfusu etkililerine sahip Pehlevi yönetimine karşı harekete geçirmelerini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür.

2.2.4 Türkiye

İran ve Türkiye 16. yüzyıla kadar geriye götürülebilecek bir rekabet içinde olan iki bölge ülkesidir. Her iki ülke de nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman olsa da; Türkiye'deki çoğunluğun Sünni, İran'daki çoğunluğun Şii olması, taraflar arasında, bazen örtülü bazen açık, bölgesel ölçekte bir soğuk savaş olarak görülebilecek bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹²¹ Türkiye'nin Kore Savaşı üzerinden ABD ile yakınlaşması ve 1952 yılında NATO'ya üye olarak katılması ile, İran 1950'li yılların ortalarından başlayıp 1979'a kadar gelen Pehlevi yönetiminin ABD ile çok yakın olması, genelde bu durumu fazla değiştirmemiştir. Keza iki ülkenin; 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı'nda yer alması, daha sonra (1959'da) bu Pakt'ın yerini alan CENTO (Central Treaty Organization)-Merkezi Antlaşma Teşkilatı'nda da birlikteliklerini sürdürmeleri ve daha yakın zamanlar da (1964'de) ortaya çıkan RCD (Regional Cooperation for Development)-Katılım İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü içinde bir arada bulunmaları da,¹²² ilişkilerdeki bir tür "soğuk savaş" görüntüsünü ortadan kaldırmıştır.¹²³

1979 yılından hemen önceki dönem itibarıyla, her iki ülkeye bakıldığında benzer bir tablonun bulunduğu görülür. Türkiye'de de İran'da da anarşi ve kaos vardır. Ankara'nın ve Tahran'ın, kamu düzenini ve güvenliğini sağlamakta ciddi şekilde zorlandığı; Türkiye'de sağ ve sol ideolojileri kullanan terör örgüt ve grupları,

¹²¹ Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir: Tuba Türksavaş, "İran'ın İç Dinamiklerinin Dış İlişkilerine Vuran Gölgesi", Öztürk-Sarıkaya, **a.g.e.**, s. 207.; Graham E.Fuller, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Çev. Mustafa Akar, 4. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 199.

¹²² Nurettin Ersin, **Tarihte Türk İnan İlişkileri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1976, s. 132-136.

¹²³ İki ülkenin rekabeti olarak da görülebilecek bu durumun güncel durumuna ilişkin olarak şu kaynağa bakılabilir. Fuller, **a.g.e.**, s. 201.

İran'da siyasal İslamcılar ile yüzlerini Moskova'ya dönmüş sol hareketler günlük yaşamı ciddi şekilde sıkıntıya soktuğu bir süreç yaşamaktadır. Bu süreç; Şubat 1979'da İran'da İslam Devrimi'ne Eylül 1980 'de Türkiye'de askerlerin yönetime el koyması ile sonuçlanmıştır.¹²⁴

İran'daki 1979 İslam Devrimi ile Türkiye'deki 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi arasındaki eş zamanlılık ya da çok dar zaman aralığı,¹²⁵ iki olay arasında değişik bağlantılar kurulmasına neden olmaktadır. Şubat 1979'daki İran İslam Devrimi öncesinde zaten var olan, ancak Aralık 1979'da Sovyet ordularının girmesi (işgal) ile birlikte çok net olarak İran'ın doğusunda Afganistan'da kendisini gösteren Sovyet varlığı; aynı dönemde İran'ın batısında Türkiye'de öne çıkan bir yönüyle Moskova ile ilişkilendirilen terör örgüt ve faaliyetleri, İran'ı "çifte kıskaç" altına alan bir görüntüye yol açmıştır. Bu koşullar da; (1) 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye 1975 yılından itibaren uyguladığı ambargoyu gevşetmesi, (2) ABD ile Türkiye arasındaki savunma ve güvelik ilişkilerini düzenleyen yeni bir anlaşmanın hazırlanması ve (3) 29 Mart 1980 tarihinde ABD ile Türkiye arasında imzalanması ve askerlerin 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koymasının bütün bunlardan sonra gelmesi; İran'a yönelik çifte kısılcın Türkiye ayağını kırma amacına yönelik adımlardır. Bu açıdan bakılınca, hem bölgede İran'ı kaybeden ABD'nin Türkiye'yi elinde tutmak istediği, hem de İran'daki İslami Devrimi'ne Moskova yanlısı hareketler karşısında ABD'nin Türkiye üzerinden destek verdiği ileri sürülebilmektedir.

Uygulamada o şekilde fazla gözükme de, Şubat 1979'daki İran İslam Devrimi'nden hemen sonra (Eylül 1980'de) başlayan İran-İrak Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği "aktif tarafsızlık" politikası da, yine hem Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerini "aynı" şekilde sürdürmesine hem de ABD'nin Türkiye üzerinden İran'ı "dolaylı" olarak kontrol etmesine hizmet etmiştir. Bugün bakılınca, Türkiye'nin ve ABD'nin bu yaklaşımlarının İran'da Humeyni yönetiminin işine

¹²⁴ İran İslam Devrimi için; M. Serkan Taflıoğlu, **Humeyni ve İran İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat oldu?**, Ankara, Kripto Yayınları, 2010, s. 290 ve 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtı için: Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, 2.Basım, Ankara, Fark Yayınları, 2006, s. 320; Aslan Değirmenci, **12 Eylül ve Tanıkları, Mağdurlarıyla Bir Zihniyet Kodlaması**, Ankara, Çıra Yayınları, 2011.

¹²⁵ Davutoğlu, **a.g.e.**, s. 430.

geldiği ve İran İslam Devrimi'nin varlığını korumasına hizmet ettiği değerlendirilmesine ulaşılabilmektedir.

2.2.5 Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü-NATO

NATO, II. Dünya Savaşı'nın harabeye çevirdiği Avrupa'nın yarısına hâkim olan Sovyet gücünün uyandırdığı panik ortamında, 1949 yılında doğmuş; başlangıçta kurulma hedefi, Avrupa ortalarına kadar gelen Sovyet tehdidi ve etki alanına karşı savunma olmuştur.¹²⁶ 1989-1991 yıllarına kadar tehdit algılaması temelde Sovyetler olan NATO; SSCB'nin dağılması ile, varlık nedeni olacak yeni bir hedef arayışına girmiştir.¹²⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını “sert” gücü bastırıp “yumuşak” gücü öne çıkarmasının, esasen yeni küresel koşulların etkisinde ortaya çıkan “medeniyetler çatışması” tezi, bu tezde ilk çatışmanın “Batı” ve “İslam” medeniyetleri arasında yaşanacağı öngörüsünde bulunulması ve Sovyetler'in Afganistan'ı işgali sırasında ortaya çıkan ve Batı'dan büyük destek gören İslami direnişçiler olgusu; öncelikle imha silahlarına sahip ve/veya bu silahlara erişim imkânına sahip olduğu varsayılan asi/serseri, küçük grupları ve devletleri yeni hedef olarak alan bir yaklaşıma yol açmış; 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terörist saldırılardan sonra da, uluslararası terörizm (özellikle İslami söyleme sahip-Müslümanlar ile ilişkilendirilmiş terörizm) ile mücadele hedef alınmıştır. NATO'nun 1991 sonrasındaki stratejik yaklaşımlarında, önce asi/serseri küçük gruplar ve devletler, sonra da uluslararası terörizm, küresel barışı, güvenliği ve istikrarı tehdit eden en önemli güvenlik ve risk olarak kabul edilmiştir. İran, NATO'nun 1991 sonrasının stratejik yaklaşımlarında ifadesini bulan küresel tehdit/risk değerlendirmesinin kapsama alanına girmektedir. İran'ın, ABD'ye düşman olması, ve dünya güvenliğini hedef alan “serseri” devletlerden sayılması, İslami söyleme sahip terörizm ile ilişkilendirilmesi, İran'ı bu kapsama dâhil etmektedir.

¹²⁶ Hasgüler, Uludağ, a.g.e., s. 09.

¹²⁷ Hasgüler, Uludağ, a.g.e., s. 315-316.

1991 ve hemen izleyen yıllara ilişkin bu durum, bir boyutu ile, bugün bir değişim içine girmiş gözükmemekte; ABD-Batı yakınlaşmasını işaretleri olarak alınan bazı gelişmeler ve görüşmeler olmaktadır. Ancak 1991 sonrası ve bugün gelinen nokta ne olursa olsun, 1979 öncesinde İran'ın NATO ile yakın ilişki içinde olmadığı bilinmektedir. O yıllarda İran-ABD ilişkileri çok yakın olmasına rağmen, Tahran ya da Washington, bu yakınlığı NATO'ya taşıma konusunda belirgin bir adım atmamıştır. 1979'a gelinirken İran'da yaşananların NATO'yu tedirgin ettiğini; ABD'nin Şubat 1979'da İran'ı kaybetmesinin ve arkasından Aralık 1979'da Sovyetler'in Afganistan'ı işgalinin, Batı Blokunda ve NATO'da endişeye yol açtığını söylemeye gerek yoktur. İran İslam Devrimi Batı'yı endişeye sevk etmiş ama, Sovyetler'in de umutlarını boşa çıkarmıştır.

2.2.6 İran-İrak Savaşı'na Doğru

Şat ül-Arap suyolu* İran ile Irak arasında 1930'lardan beri bir rekabet konusudur. Pehlevi Hanedanlığı döneminde, İran'ın ABD'nin Nikson Doktrini kapsamında bir "bölge jandarması" olarak silahlandırılması, özellikle Şat ül-Arap suyolu üzerindeki anlaşmazlıkta hareketlenmeye yol açmıştır. Aralık 1973-Mart 1974 döneminde, Şat ül-Arap konusunda Kuzistan bölgesinde, İran-İrak kuvvetleri arasında çok ciddi çatışmalar yaşanmıştır. BM Şubat 1974'ten itibaren konuyu gündemine alıp taraflara itidal çağrısı yapmıştır. Ağustos 1974'de yeniden şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. İran, Şat ül-Arap konusundaki taleplerini kabul ettirmek için, 1975 yılından itibaren, Irak kuzeyinde yaşayan Kürt nüfusu desteklemiş, askeri teçhizat ve malzeme desteğinde bulunmuş, Irak hükümetinin saldırılarından kaçan Kürtlere kapılarını açmıştır. Irak ordusu kuzeyde zor durumda kalmış; Irak, baskılar karşısında Cezayir'in de arabuluculuğu ile İran ile bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre Şat ül-Arap anlaşmazlığı, iki devlet arasındaki sınırı, nehrin en düşük seviyede olduğu dönemdeki Talveg Hattı olarak belirlenmiştir. Cezayir Anlaşması olarak anılan bu anlaşma, İran'a istediğini vermiş; İran, Irak Kürtlere verdiği desteği kesmiş;

* **Şat ül- Arap suyolu:** Dicle ve Fırat nehirlerinin, Irak'ta, Basra Körfezi'nin kuzeyindeki "Kurna" kesiminde birleşip, Basra körfezi'ne kadar uzanan 185 km. uzunluğundaki kesim. Bakınız: Mustafa Balbay, **İran Raporu**, 1. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2006, s. 62.

Irak Kürtleri Bağdat karşısında yalnız kalmışlardır. Cezayir Anlaşması'ndan sonraki yıllarda, İran'da Pehlevi rejimi karşıtı hareketler hız kazanmaya başlamış, 1979 yılı Şubat ayında Humeyni ve taraftarlarınca İslam Devrimi gerçekleşmiştir.¹²⁸

Irak, Şubat 1979'daki İslam Devrimi öncesinde İran'da yaşananları yakından takip etmiş; özellikle 1975 Cezayir Anlaşması ile İran lehine ortaya çıkan durumu tersine çevirmek için fırsat arayışı içinde olmuştur. Irak'ın İran'ı dikkatle takip etmesinin arkasında yer alan bir diğer faktör de, Irak'ın nüfusunun yarısından fazlasının Şii olması ve Bağdat yönetiminin, Şii Iraklıların İran'daki gelişmelerden etkilenebileceği endişesidir. Bu konjonktürde, ABD'nin, İran'daki gelişmelere bakarak ve bunun etkisinde, Irak'ı İran'daki gelişmeleri yakından izlemeye yönlendirdiği de ifade edilmiştir.¹²⁹ Bu noktada; İran'daki İslam Devrimi'nden bir buçuk yıl sonra, 22 Eylül 1980 tarihinde, Irak'ın İran'a saldırdığı ve bu saldırını başlamasından 10 gün öncede, 12 Eylül 1980 tarihinde, Türkiye'de ABD'ye yakın olduğu görülen askerlerin yönetime el koyduğu akla geliyor ki; bu, İran'da Şubat 1979'da gerçekleşen İslam Devrimi öncesinde ABD'nin bölge ülkeleri nezdinde, İran'daki mevcut ve muhtemel gelişmelerin etkisini kontrol etmek için, açık ve/veya örtülü bir çaba içinde olduğuna işaret etmektedir.

İran'da Şubat 1979'dan hemen önceki dönemde yaşananlar, Irak ile İran'ın sıcak bir çatışma içine girme ihtimalini her gün biraz daha öne çıkarmıştır. Bu, Basra Körfezi'nde İran ile kıyıdaş olan ülkeler arasında artan ziyaret trafiğinde de kendisini göstermiştir. Belki burada, ABD'nin, Afganistan'da artan Sovyet varlığı ile İran'da 1979 öncesinde görülen kaotik ortama bakarak, İran'da baş gösterebilecek bir iç savaşın İran'ın Sovyetler'in kontrolüne girme endişesine sahip olduğu ve Irak ile İran'ın karşı karşıya gelmesinin muhtemel iç savaşı önlemek suretiyle, bu endişeyi ortadan kaldıracığını düşünmüş olabileceği de akla gelmektedir. Şubat 1979'da İran'dan çıkmak zorunda kalan ABD; öyle

¹²⁸ Hasgüler, Uludağ, a.g.e., s. 264-265.

¹²⁹ Hasgüler, Uludağ, a.g.e., s. 266-267.

anlaşılmaktadır ki; bunu önceden tahmin etmiş ve Irak ile İran'ı karşı karşıya getiren yola "taş döşemeye" yönelmiştir. Irak'ın; 1975 Cezayir Anlaşması'ndan duyduğu rahatsızlık, Şat ül-Arap suyoluna olan ihtiyacı, İran'ın genişleme isteği, ve bu bağlamda Irak Şiilerine gösterdiği ilgi, İran-İsrail ilişkileri, İran'ın Irak Kürtlerini kullanması, gibi bazı hususların¹³⁰ etkisinde İran'a içerlediği ve İran'daki kaotik ortamı, İran ile ilgili rahatsızlıkları gidermede bir fırsat olarak gördüğü değerlendirilmektedir.

İran-Irak Savaşı öncesindeki bu koşullar, İran İslam Devrimi, İran-Irak Savaşı ve devrimden sonra İran'a karşı Batı'nın izlediği politika bir bütün olarak dikkate alındığında; İran'ın 1979 öncesinden başlayarak Orta Doğu'da soruna yol açtığı ve şiddeti çağrıştırdığı söylemek mümkündür. Keza İran'da kaotik ortamın ve Irak'ın İran'a yönelişinin bölgesel değerlerde yol açtığı/açacağı boşlukların Türkiye tarafından doldurulması ihtimali ve bu ihtimalden duyulan rahatsızlığın izolesi için, yine o yıllarda başladığı bilinen bazı hazırlıkları da bu bağlamda hatırlamak gerekir.¹³¹

2.3 İSLAM DEVRİMİ İLE BİRLİKTE İRAN

Din, toplumları etkileyen, onları belirli bir amaç doğrultusunda yönlendiren, birleştirici özeliğe sahip bir olgudur. 1979 İran İslam Devrimi, din olgusunun toplum üzerinde oluşturduğu etki ile, istenildiğinde toplumun neleri gerçekleştirebileceğini açıkça göstermiştir. İran'ın etnik yapısı göz önüne alındığında, farklı etnik kimliklerden oluşmuş toplumların, din olgusu altında birleştirilebileceği, İslam Devrimi ile görülmüştür. Devrimle birlikte İran'da ortaya çıkan tablo; uzun yıllar Şahlıkla (Monarşi ile) yönetilen İran'da, artık siyasal İslamcıların ülkelerinin yönetimini ele geçirdiğidir.¹³²

¹³⁰ Irak'ı, İran'a saldırmaya iten "asıl" ve "ikincil" nedenler konusunda şu kaynağa bakılabilir: Tarık Aziz, **Irak İran Çatışması Sorular ve Tartışmalar**, Bağdat, Irak Milli Kütüphanesi, No: 711, 1981, s. 7-10-14-45.

¹³¹ Bu hazırlıklardan bir tanesi PKK terör örgütünün ortaya çıkış süresinde yer alan Lübnan'daki gelişmelerdir. PKK terör örgütüne ilişkin bu yaklaşım için şu kaynağa bakılabilir: Fuller, **a.g.e.**, s. 186.

¹³² Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 26.

Devrim, dini çevreden olmayan pek çok grup tarafından da aktif olarak desteklenmiş,¹³³ Devrimin lideri Ayetullah Humeyni olsa da, radikal İslamcılar, solcular, liberaller, milliyetçiler bu koalisyonun bir parçası olmuşlar; Pehlevi Yönetiminden (Monarşiden) rahatsız olan bütün kesimler bir araya gelmişlerdir. Devrimin başarıya ulaşmasında liberal İslamcı İran Özgürlük Hareketi, Milli Cephe, Komünist Tudeh Partisi ve solcu militanlar gibi farklı siyasal hareketlerin işbirliğine gitmesinin belirleyici etkisi olmuştur. Genellikle her devrim hareketinde olduğu gibi, İran'da da devrimi gerçekleştirenler, devrimden sonra ayrılmış, iktidar mücadelesine girişmiş, bir tasfiye süreci yaşanmıştır.¹³⁴

2.3.1 İran Anayasası

20. yüzyılın başından bugüne kadar olan döneme bakıldığında İran'ın iki anayasaya sahip olduğu görülür. Bunlardan birincisi 1906 Anayasası, ikincisi de İslami Devrimi ile birlikte ortaya çıkan 1979 Anayasasıdır. 1906 İran Anayasası'na ileride, ayrıca ve kısaca değinilecektir. 1979 İran Anayasası'nın nasıl ortaya çıktığına ve bazı genel niteliklerine burada yer verilmekle birlikte, bu anayasa ileride ayrıca, biraz daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Humeyni, Paris'te bulunduğu süre içinde, yani henüz İran'a dönmemiş iken, muhalefetin önde gelenlerinden ve kendi öğrencilerinden oluşan, öğrencilerinin ağırlıkta olduğu bir Devrim Konseyi kurmuştur. Devrim esnasında ve sonrasında anayasa kabul edilip, anayasaya göre cumhurbaşkanı seçilene ve parlamento toplanana kadar Paris'te kurulmuş Devrim Konseyi, en yüksek idari ve siyasi makam olmuştur. Devrimle beraber oluşturulan ikinci önemli makam Geçici Hükümet'tir. Geçici Hükümet, anayasayı hazırlamak ve Kurucu Meclis seçimlerini yapmak ile görevlendirilmiştir. Anayasa taslağını görüşmek ve anayasaya son şeklini vermek üzere yapılan seçimler sonucunda 72 üyeli, Kurucu Meclis kurulmuş; Meclisteki seçimde, çoğunluğu Humeyni ile aynı görüşe sahip din adamlarının bulunduğu militan Din Adamları Topluluğu

¹³³ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 87.

¹³⁴ Sinkaya, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Yönetim", Yılmaz-Şahin, a.g.e., s. 16.

(Ruhaniyet) ile İslami Cumhuriyet Partisi (İCP) kazanmıştır. Bu suretle hazırlanan anayasa halkoyuna sunulmuş, halkın % 98 olumlu oyu ile kabul edilmiş ve İran İslam Cumhuriyeti'nin resmi anayasası olmuştur.¹³⁵

Anayasaya nihai şeklini veren Kurucu Meclis üyelerin çoğunluğu, Humeyni yanlısı din adamları olduğu için, anayasanın “İslami” tarafı ağır basmıştır. 1989 yılında anayasada yapılan değişiklikle, başbakanlık kurumu lağvedilmiş ve başbakanın yetkileri cumhurbaşkanına devredilmiştir. Radikal İslamcıların Kurucu Mecliste hâkim olması anayasada İslamcı/ideolojik unsurları ön plana çıkarmıştır. İslamcılara göre; siyasi örgütlenmenin amacı, insanın ilahi ölçülere göre olgunlaşmasının ve nihayetinde Allah'a ulaşmasının sağlanmasıdır. Bu çerçevede yasamanın “adil, dürüst ve sorumluluk bilincine sahip din bilginlerinin gözetiminin vazgeçilmez” olduğudur. Anayasada güçler ayrılığı ilkesi benimsenmiş, “egemen güçler yasama, yürütme ve yargı gücü” olarak belirtilmiştir.¹³⁶

2.3.1.1 1906 Anayasası

İran Devleti'nin ilk anayasası, 1906 yılında, Meşrutiyet Devrimi'nden sonra yapılmıştır.¹³⁷ 1905 yılında Japonya'nın Rusya'yı yenmesi, bu yenilginin arkasından Rusya'da meydana gelen “Anayasa Devrimi”, İran'da yakın bir ilgi görmüştür. İran'da, Japonya'nın sahip olduğu güçlü merkezi idare, güçlü ordu ve anayasal yapı sayesinde bir Avrupa gücünü yendiği, vurgulanmaya başlanmıştır. Japon-Rus Savaşı ve Rus Devrimi sonrası, Ruslarla yapılan ticaretin aksamaması, İran'da Meşrutiyet Devrimi ile sonuçlanan gösterilerin başlamasına sebep olmuştur. Göstericilerin milli bir meclis kurulması talebi, 1906 yılında, meclis seçimlerinin yapılmasını sağlamak amacı ile, Kurucu Meclisin toplanmasına sebep olmuştur. Kurucu Meclis; tüccarlar, din adamları

¹³⁵ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 17.

¹³⁶ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 18-19.

¹³⁷ Mansour Jafarian, “**Constitution, Government Legislation**” <http://jurist.law.pitt.edu/world/iran.htm#Government> e.t: 01 Şubat 2014

ve pazarın önde gelen esnafından oluşmuştur. Bu meclisin hazırladığı seçim kanunu ile, Milli Meclis seçimleri yapılmıştır.¹³⁸

Çarlık Rusya'sındaki 1905 Devrimi'nden etkilenecek hazırlanan bir halk hareketinin önünü açan ve Şah rejiminin sona ermesine kadar yürürlükte kalan 1906 İran Anayasa'sı, 51 maddeden oluşmuştur.¹³⁹ İlk anayasa; yeni kurulan Meclisin görev ve yetkilerini düzenlemiş, meclisi halkın temsilcisi olarak yetkilendirmiş, dokunulmazlık sahibi olan milletvekilliği süresi 2 yıl olarak belirlenmiş ve meclise kanun, karar, bütçe, uluslararası antlaşmaları, borçlanma ve imtiyazları onaylama yetkileri verilmiştir.¹⁴⁰

Anayasa ile yetkilerinin kısıtlandığını gören Şah; değişikliğe dirense de, halkın tepkisi karşısında direnmekten vazgeçmiş ve değişikliğe onay vermiştir. Hemen izleyen dönemde (1908'de) "ulemayı" yanına alan Şah, meclisi dağıtmışsa da, İran genelinde ortaya çıkan olaylar, protestocuların Tahran'da bir araya gelmesi ve Tahran'ı kontrol etmesi, sonuçta "Büyük Meclis" olarak anılan yeni bir meclis kurulması ve Şah'ın yetkilerini biraz daha kısıtlanması ile sonuçlanmıştır.¹⁴¹

2.3.1.2 1979 Anayasası

İran siyasi tarihinin dinamikleriyle yoğrulan devrimle birlikte, İran'da devletin yapısı kökten değişmiş ve yeni bir siyasi sistem kurulmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın temelinde yatan ve sistemin meşruiyet kaynağı olan iki düşünce, İslamcılık ve Cumhuriyetçiliktir. Devrimin lideri ve İran'ın ilk rehberi Humeyni'nin Velayet-i Fakih teorisinde ortaya koyduğu İslami hükümete dair görüşleri yeni kurulan devletin anayasasında yer almış ve Velayet-i Fakih Kurumu İran devlet düzeninin en üst makamı olarak kurumsallaştırılmıştır. Bu suretle, devletin İslami niteliği sağlanmıştır. Devletin İslami niteliğini koruyacağı ve sürdüreceği düşünülen bazı kurumlara anayasada yer verilmiş ve

¹³⁸ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 8.

¹³⁹ Güney, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁴⁰ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁴¹ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 10-11.

bü kurumlara anayasal bir hüviyet kazandırılmıştır.¹⁴²

İran'ın 1979 Anayasası, 24 Ekim 1979 tarihinde, referandum ile kabul edilmiş ve aynı yılın 03 Aralık tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklik ile; daha önce de değinildiği üzere, Başbakanlık kurumu kaldırılmış, bu kurumun yetkileri Cumhurbaşkanlığı kurumuna aktarılmış; böylece, bir taraftan İran'daki Cumhurbaşkanlığı kurumunun Batı'daki örneklerinden farklı olduğu belirginleşmiş, diğer taraftan da dolaylı olarak Velayeti Fakih kurumu güçlendirilmiş ve öne çıkarılmıştır. Bu değişikliğin, aynı zamanda yetki karmaşasını ve gücün bölünmesini önleme amacına hizmet ettiği da ileri sürülebilir. Anayasanın kabul edilmesinden sonra Humeyni ve aşırı İslamcılar, devraldıkları devletin her kurumunu yavaş yavaş ele geçirip rejimi güçlendirmişlerdir. Bunu yaparken de bir yandan sol muhalefeti güç kullanarak bastırmış ve hatta yok etmiş, diğer yandan liberal İslamcılarını çeşitli şekillerde saf dışı bırakmışlardır.¹⁴³

Yeni anayasa, 28 Temmuz 1989 tarihinde değiştirilmiştir. Anayasa, giriş kısmı hariç, 14 fasıl ve 177 maddeden oluşmaktadır.¹⁴⁴ İslam Cumhuriyeti, imamet modeli üzerine inşa olunmuştur. Kurumlar, İslami fonksiyonlar icra edebilecek tarzda, ya değiştirildiler ya da tamamen yeniden oluşturuldular.¹⁴⁵ İslami cumhuriyetin oluşturulması yolunda inşa olunan birinci derece önemli siyasi kurumlar Devrim Konseyi, İslam Cumhuriyeti Anayasası, İslam Cumhuriyet Partisidir. Cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve hükümet, meclis, savunma ve adalet mekanizmaları ikinci derece öneme sahip siyasi kurumlar olup asli fonksiyonları; birinci derece önemli siyasi kurumları desteklemek, bunların gücünü artırmaktır.¹⁴⁶ Bunlar yapılırken işlev olarak da, kurumların, Kur'an-ı Kerim doğrultusunda, İslami işlevleri yerine getirmeleri öngörülmüştür. Bu

¹⁴² Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, **İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler**, Rapor No: 112, Mart 2012, s. 5.

¹⁴³ Hatice Doğan, "İran Siyasi Tarihi", Tamçelik, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_the_Islamic_Republic_of_Iran e.t: 10 Şubat 2014

¹⁴⁵ Hüseyin, **a.g.e.**, s. 211.

¹⁴⁶ Hüseyin, **a.g.e.**, s. 211-212.

kurumların bu işlevleri yerine getirebilmelerini sağlama bağlamak için de, başlarına Tevhid-i İslam'a inanan, bu duruşları tartışmasız kabul edilen kimseleri getirmişlerdir.

Anayasa, tek bir Allah inancına, vahiy'e istinat ettirilmiş; Allah'ın adaleti, dini liderlik ve sürekli rehberlik konularına, ön planda yer verilmiştir. Anayasaya göre, Müslüman hükümetler; moral değerlerin geliştirilmesi; halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi; bilimsel, teknik, kültürel ve İslami sahalarda araştırma yapılmasının teşvik edilmesi; sömürgeciliğin yok edilmesi; ülkenin yabancı ülkelerin etki alanından uzak tutulması, despotizmin, otokrasinin ve monopolizmin zararlarından İran halkının uzak tutulması; yasaların tayin ettiği sınırlar içinde kalmak kaydıyla, siyasi ve sosyal özgürlüklerin teminat altında bulundurulması; halkın, siyasi ve ekonomik geleceğini belirleyen kararlara katılımın sağlanması; ayrımcılığın yok edilmesi; doğru yönetim sistemlerinin oluşturulması; halkın askeri eğitimden geçirilerek ülkenin savunma gücünün artırılması; fakirlik ve fukaralıktan kaynaklanan problemlerin ortadan kaldırılması amacıyla İslami esaslara uygun bir atmosferin oluşturulması; halkın haklarının güvence altına alınması; erkek ile kadının adil muameleye tabi tutulmasının sağlanması; eşitlik esasına dayalı bir adalet mekanizmasının kurulup işletilmesi; diğer kardeş Müslüman ülkelerle dostça ilişkiler geliştirilmesi; ezilmiş halklara destek verilmesi için çalışılması hükümetin görevlerindedir.¹⁴⁷ Anayasanın "Başlangıç" bölümünde sayılan bu görevler nedeniyle, İran'da hükümetin sorumluluğu büyüktür. İmam Humeyni tarafından açıklanan "Velayet-i Fakih" ilkesine dayalı İslami hükümet düşüncesinin, Müslüman halka somut ve tutarlı yeni bir amaç verdiği ve İslam öğretilerine bağlı mücadelenin özgün yolunu açtığı ifade edilmiştir.¹⁴⁸

Esasen, İran Anayasası'nı ve bu anayasada ifadesini bulan İran'ın yeni yönetsel yapısını anlamak için, İran İslam Devrimi'ne ve bu devrimin nasıl olduğuna bakmak gerekir. Devrimin her aşamasının imana, vahdete ve önderliğe

¹⁴⁷ Hüseyin, a.g.e., s. 215-216.

¹⁴⁸ Hüseyin Hatemi, **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s. 6-7.

-kuşkuyla yer bırakmayan bir şekilde- dayalı olduğu ve buna bağlı olarak fedakarlığı içerdiği ileri sürülmüştür. Devrimin bu suretle başarıya ulaştığı, emperyalistlerin hesaplarını bozduğu, emperyalistler ile olan ilişkileri ezip geçtiği, dünyadaki benzeri halk hareketleri içinde özgün yerini aldığı ve dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olduğu; içteki istibdatı ve iç istibdat ile karşılıklı bağımlı ilişki içinde olan dış istibdatı kırdığı, Müslüman halkı özlemle beklediği İslami yönetime böylece ulaştığı belirtilmiştir.¹⁴⁹

Bu bakış açısına göre, İran İslam Devrimi'nden sonra yapılan anayasa; İran halkının siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik konumunu ve ilişkilerini açıklamakta, İslami yönetimin temellerini güçlendirmekte ve önünü açmaktadır. Yine bunlara göre, İran'ın yeni anayasası; İran'ın özünü, "şeytani" düzenden ve yabancı düşüncelerden arındırması/temizlemesi anlamına gelmektedir. Bu bakış açısına bağlı olarak da, İran'ın yeni anayasasına; İslam Devrimi'nin inanç temellerine esneklik kazandırma, İslam'ın üstün ve evrensel değerlerin gelişeceği şartları sağlama işlevi yüklenmiştir.¹⁵⁰ Bu noktada, İran İslam Devrimi'nin, ezilenlerin kendileri büyük görenlere karşı kazandığı bir zafer olarak algılandığını hatırlamak gerekir. Bu bakış açısı, işlev yükleme ve algılama; İran hükümetine, sadece içeride değil dışarıda da sorumluluk yüklemektedir. Devrimin dışarıda da sürdürülmesi, tek dünya ümmeti yolunun açılması, dünyanın başka yerlerindeki ezilenlere sahip çıkılması ve bunların kurtuluşu için savaş verilmesi, 1979 Anayasası'nın İran hükümetine ülke dışında yüklediği sorumluluklardır. İran hükümeti, bir anlamda, İslam Devrimi'ni "ihraç" ile yükümlü kılınmıştır.

Ancak 1979 Anayasası, İran hükümetine sadece Devrimi "ihraç" gibi, İran'ı bütün dünyayı karşısına alma sonucunu doğuran/doğuracak bir işlev yüklememiştir. Aynı zamanda, toplumun bütün unsurlarının yaygın ve eylemli işbirliğini öngören (buna imkân veren) bir kurumsallaşmayı getirmek suretiyle, bu işlevi yerine getirmede hükümetin işini kolaylaştırmıştır. Yeni anayasanın,

¹⁴⁹ Hatemi, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁵⁰ Hatemi, **a.g.e.**, s. 10-11.

bireyin “olgunlaşmasının”, “yükselmesinin” ve “başkalarına önderlik etmekten sorumlu tutulmasının” önünü açan bir içeriğe sahip olduğunun ileri sürülmesi,¹⁵¹ bunun İran halkı üzerindeki etkisi ve demografik güç unsuruna katacağı güç dikkate alındığında, bunun yine anayasanın İran hükümetine yüklediği ağır işlevin altından kalkılmasına hizmet edeceği düşünülmektedir.

1979 Anayasası'nı, İran İslam Devrimi'ni ve bugünkü İran'ı anlamak açısından, lafzı ve ruhu ile anayasada bazı konulara nasıl temas edildiği önemlidir. Bu bağlamda, ekonomiye, asıl amaca ulaşmaya aracılık etme, bu yolda yararlı olma işlevi yüklenmiştir. Sermaye birleşmesi ya da zenginleşme, İslam Devrimi'nin İran hükümetine içeride ve dışarıda yüklediği sorumluluğun yerine getirilmesi ve bu kapsamda bireyin “olgunlaşması”, “yükselmesi” ve “başkalarına önderlik etme sorumluluğunu yerine getirmesi” açısından önemlidir. Aile, İran toplumunun temel birimidir ve bireyin olgunlaşmasında, yükselmesinde ve önderlikle sorumluluğunu yerine getirmesinde asli oaktır. Kadına, hem analık ödevi üzerinden İslami öğretiye bağlı insanlar yetiştirme, hem de hayatın her alanında öncü ve erkeklerin mücadele arkadaşı olma görevi verilmiştir. Ordunun ve askerlerin; sadece ülke sınırlarını savunmakla değil, aynı zamanda “Allah yolunda cihad” ve “Allah'ın kararlarını” yeryüzünde egemen kılmak için savaş ile yükümlü olduğu da öngörülmüştür. İslami adalete dayanan, adil ve İslam dininin inceliklerini dikkate alan bir yargı sistemi getirilmiştir. Yürütme için, “Şeytani” egemenliğin ürünü olan bürokrasi düzeninin dağıtılmasına, “hayatın nihai hedefine” ulaşılmasına imkân verilmesine, İslam hükümlerinin yerine getirilmesine ve adil bir düzene işaret edilmiştir. Kitle iletişim araçlarına, İslam Devrimi kapsamında İslam kültürünü yayma görevi verilmiştir ki; bunun da, yine İran hükümetinin devrimi “ihraç” sorumluluğunu yerine getirmesine katkı sunduğu açısından görülmesi gerekir.¹⁵²

¹⁵¹ Hatemi, **a.g.e.**, s. 13-14.

¹⁵² Hatemi, **a.g.e.**, s. 17-20.

2.3.1.3 İran Silahlı Kuvvetleri

1979 öncesine bakıldığında, İran Silahlı Kuvvetleri'nde Şah'a sadakatin esas alındığı¹⁵³ ve Şah'ın, darbe olmaması için, komuta kademelerinin birbirleriyle olan irtibatını Başbakanlık aracılığı ile sağladığı görülür. İslam Devrimi'nin hemen öncesinde ise; 24 Ocak 1979'da hava kuvvetlerine mensup bazı askerlerin devrimci güçlere katılması;¹⁵⁴ 05 Şubat 1979'da, askeri kolej öğrencilerinin, sadece Allah'a, Kuran'a ve ülkenin bağımsızlığına sadakat üzerine yemin etmesi;¹⁵⁵ 11 Şubat 1979'da ise, Genelkurmay Başkanı'nın tarafsızlığı açıklaması,¹⁵⁶ olayları yaşanmıştır. İran İslam Devrimi gerçekleştiğinde, silahlı kuvvetlerin ne durumda olduğunu, bu belirtilerden çıkarmak mümkündür. Bölünmüş ve devrim ile birlikte tahrip edilmiş bir silahlı kuvvetler ortaya çıkmıştır.

İslam Devrimi'ni gerçekleştirenler, hem devrim öncesinde emperyalist güçler ile yakın ilişki içinde olan İran rejimini devirdiklerini, hem de Afganistan'daki Sovyet varlığının gözünü İran'a çevirdiğinin farkında olarak, devrimi yaşatma endişesinin de etkisinde, silahlı kuvvetlere eğilmişlerdir. Bölünmesine ve tahrip olmasına rağmen, devrilen İran rejimi ile yakın ilişki içinde olan ülkelerin desteği ile, silahlı kuvvetlerin darbe girişiminde bulunabileceği endişesine sahip olunmuştur.¹⁵⁷

Devrimi yaşatma ve darbe endişeleri, silahlı kuvvetler bağlamında iki yönelişe neden olmuştur. Bunlardan birincisi, yeni oluşturulan kurumlar üzerinden, yeni suçlar ihdas olunarak, silahlı kuvvetlerde tasfiyeye gidilmesidir. Bu kapsamda, iki farklı zaman dilimi için, yeni siyasal ve askeri suç tanımları yapılmıştır. 05 Haziran 1963 ile 11 Şubat 1979 tarihleri arasında işlenen suçlar ve devrimden

¹⁵³ Nader Entessar, "The Military and Politics in the Islamic Republic of Iran", *Post-revolutionary Iran*, Der. Hoosang Amirahmadi and Manoucher Parwin, Westview Special Studies on the Middle East, Colorado, 1998, s. 59.

¹⁵⁴ Entessar, *a.g.m.*, s. 60.

¹⁵⁵ Turgut Tülümen, *İran Devrimi Hatıraları*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 46.

¹⁵⁶ Entessar, *a.g.m.*, s. 61.

¹⁵⁷ Mesut Hakkı Çaşın, "İran Silahlı Kuvvetleri", *Avrasya Dosyası*, 1995, C. 2, S. 1, s. 33-42

sonra işlenen suçlar ayrımı getirilmiştir. SAVAK* İle işbirliği yapmak, SAVAK bünyesinde görev yapmış olmak, eski rejimi desteklemiş olmak, yabancı hükümetlerle ortak hareket etmek, birinci kategoride suçlar kapsamında ihdas edilmiş bazı suçlardır. Yeni rejime başkaldırmak, yabancı güçlerle işbirliği yapmak, silahlı kuvvetlere haber iletmek de ikinci kategori suçlar kapsamında ihdas edilmiş bazı suçlardandır.¹⁵⁸ Devrimi gerçekleştirenler, ihdas ettikleri bu suçlar üzerinden, silahlı kuvvetlerde ciddi bir tasfiyeye gitmişlerdir. İkinci yöneliş de, bir taraftan mevcut silahlı kuvvetlerin yanında yeni savunma ve güvenlik kurumlarının oluşturulması, diğer taraftan da ulemeden kimselere Savunma Bakanlığı ve silahlı kuvvetler bünyesinde üst düzey görevler verilmesi, şeklinde kendisini göstermiştir. Bu yönelişlerin ülke savunmasında zafiyete yol açacağı yolundaki görüşler, dikkate alınmadan, halkın desteği ile ve din olgusu ile birleştirilmiş olarak, İran, kendine özgü bir savunma ve güvenlik yapılanmasına kavuşturulmuştur. Bugün İran'a bakıldığında, savunma ve güvenlik yapılanması olarak özellikle üç kurumun öne çıktığı görülür. Bunlar Devrim Muhafızları, Düzenli Ordu ve Besiç Teşkilatı'dır.

İran'ın mevcut savunma ve güvenlik yapılanması dayanağını 1979 Anayasası'ndan alır. Anayasaya göre;

– İran İslam Cumhuriyeti ordusunun görevi, devletin istiklalini, toprak bütünlüğünü ve İslâm Cumhuriyeti'nin nizamını korumaktır (madde-143).

– İran İslam Cumhuriyeti ordusu insani ve ideolojiye bağlı İslâmi bir ordu olmalıdır, liyakatli, İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi uğrunda özveri ile çalışacak kişilerden oluşmalıdır (madde-144).

– Ülkede her nevi yabancı üssün kurulması ve ordu içinde yabancı güvenlik

* **SAVAK:** Gerek ülke içinden gerekse ülke dışından gelebilecek tehlikelere karşı, Şah'ın tahtını korumak amacı ile kurduğu polis ve casusluk örgütüdür. Şah zamanında CIA desteği ile örgütlenme yöntemi geliştirilmiş ve CIA'den sonra ikinci büyük gizli haber alma örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Monarşi koşullarında işleyen bir örgüt olması SAVAK'a geniş bir hareket alanı ve büyük bir etki/güç kazandırmış, İran İslam Devrimi ile SAVAK lav edilmiş, yerini SAVAMA'ya bırakmıştır. Bakınız: Ayşegül Dora Güney, **İran'da Devrim**, İstanbul, Haziran Yayınları, 1979, s.186.

¹⁵⁸ Hüseyin, **a.g.e.**, s. 226-227.

gücü çalıştırılması barışçı amaçlarla da olsa yasaktır (madde-145).

– Bu devrimin zafere ulaşmasının ilk günlerinde teşkil edilen İslâm Devrim Muhafızları Ordusu; devrimi ve onun getirdiklerini korumak hizmetine devam etmek üzere sabit kalacaktır (madde-150).¹⁵⁹

İran’da şehirlerin ve kırsalın güvenliğinden ve kanunların uygulanmasından polis ve jandarma sorumludur. Polis ve jandarmanın dışında iki önemli silahlı güç olan “Düzenli Ordu” ve “Devrim Muhafızları” bulunmaktadır. Düzenli ordunun görevi ülkenin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve İslam Cumhuriyeti’nin nizamını korumaktır(madde143). Düzenli ordu, Şah dönemindeki ordunun devamı olduğu için İslam Cumhuriyeti rejim yöneticileri ve seçkinleri bu orduya hep şüphe ile yaklaşmışlardır. Bu yüzden ordu içinde rejim muhalifi üst düzey yöneticiler tasfiye edilmiştir.¹⁶⁰

İran’da ikinci önemli silahlı güç ise devrimin ilk günlerinde kurulan İslam Devrim Muhafızları Ordusu’dur. Devrim Muhafızları, Mayıs 1979’da Humeyni’nin kararı ile karşı devrimci güçlerle mücadele etmek ve Şah döneminden kalan düzenli ordunun darbe yapma ihtimaline karşı caydırıcı bir unsur olarak kurulmuştur. Devrimin ilk yıllarında ayaklanmaların bastırılmasında, İran-İrak Savaşı’nda önemli roller oynayan Devrim Muhafızları, 1989’da doğrudan Rehber’e bağlanmıştır. Görevi; anayasada “devrim ve devrimin kazanımlarını korumak” şeklinde tanımlanmıştır (madde150).¹⁶¹

Yine 1979 Anayasası’na göre; silahlı kuvvetlerin başkomutanı, rehberdir, Velayet-i Fakih’tir; anayasanın 110. maddesinde, başkomutan sıfatıyla Velayet-i Fakih’in hangi yetkilere sahip olduğu belirtilmiştir. Bu yetkiler şunlardır:

– Genelkurmay Başkanını ve Devrim Muhafızları Komutanını atamak ve azletmek.

¹⁵⁹ Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir: Eldar Agabala, **İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikası**, Ankara, 2002; İsmail Safa Üstün, **İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık,1999.

¹⁶⁰ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 29-30.

¹⁶¹ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 30.

- Milli Savunma Yüksek Şurası'na başkanlık etmek ve Şura'ya iki müşavir atamak.
- Milli Savunma Yüksek Şurası'nın önerisi ile silahlı kuvvetlerin üst düzey komutanlarını atamak.
- Milli Savunma Yüksek Şurası'nın önerisi ile, savaş, barış ve seferberlik ilan etmek.

Bu yetkiler, Batı'da, genellikle devlet başkanlarına, cumhurbaşkanlarına ya da hükümet başkanlarına ait yetkililerdir ve İran'da Velayet-i Fakih'e tanınmıştır. Bu, İslam Devrimi ile birlikte İran'ın yönetsel yapısında kendisini gösteren “düalist/ikili” yaklaşımın bir yansımasıdır.¹⁶² Devrim ile birlikte devralınan ve varlığı korunan her kurumun karşısına, bunu dengeleyecek ve kontrol edecek İslami inanış ile yoğrulmuş ve ulemanın kontrolüne verilmiş, görev alanı aynı olan yeni kurumlar çıkarılmış; devralınan kurumların değiştirilmesi ve başına güvenilir yöneticilerin getirilmesi ile yetinilmiştir. Düzenli ordu karşısında Devrim Muhafızları'na yer verilmesi ve cumhurbaşkanına karşı Velayet-i Fakih kurumunun çıkarılması, söz konusu “düalist/ikili” yaklaşımın silahlı kuvvetlere yansıması olarak görülebilir.

Devrim Muhafızları, Mayıs 1979'da Humeyni'nin kararı ile karşı devrimci güçlerle mücadele etmek ve Şah döneminden kalan düzenli ordunun darbe yapma ihtimaline karşı caydırıcı bir unsur olarak kurulmuştur. Devrimin ilk yıllarında ayaklanmaların bastırılmasında İran-İrak Savaşı'nda önemli roller oynayan Devrim Muhafızları, 1989'da doğrudan Rehber'e bağlanmıştır. Yukarıda daha öce belirtildiği üzere Görevi; anayasada “devrim ve devrimin kazanımlarını korumak” şeklinde, tanımlanmıştır.¹⁶³ Devrim Muhafızları, komutanlık ve bakanlık olarak iki ayrı kurum şeklinde yapılandırılmıştır. Nasıl düzenli ordunun idari ve lojistik ihtiyaçlarını karşılayan Savunma Bakanlığı varsa, Devrim Muhafızları'nın idari ve lojistik ihtiyaçlarını karşılama ile görevli,

¹⁶² Robin Wright, **Son Büyük Devrim**, Çev. Ş. Türkömer, İstanbul Doğan Kitapçılık, 2001, s. 45.

¹⁶³ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 30.

bir Devrim Muhafızları Bakanlığı vardır.¹⁶⁴ Başlangıçta, daha çok ülke içinde, sıkıntının, devrime karşı ayaklanmaların yaşandığı yerlerde kullanılan Devrim Muhafızları,¹⁶⁵ günümüze doğru dış operasyonlarda da kullanılan bir kurum özelliği kazanmıştır. Devrim Muhafızları da, tıpkı düzenli ordu gibi kara, deniz ve hava unsurlarına sahiptir. İran'ın düzenli ordusu ise; Batı'lı ülkelerin bilinen silahlı kuvvetler yapılanmasının karşılığı olan, Pehlevi Hanedanlığı döneminden devr alınan, ancak yönetimi ve yöneticileri anayasanın öngördüğü İslami anlayış ışığında değiştirilmiş olan kurumdur. Devrim Muhafızları'nın İran İslam Devrimi'ndeki rolleri, anayasanın devrimi "koruma" ve "yayma-ihraç etme" konusunda Devrim Muhafızları'na özellikle yüklediği sorumluluk ve Devrim Muhafızları'nın Velayet-i Fakih makamı ile olan resmi bağı, düzenli ordu karşısında Devrim Muhafızları'nı öne çıkarmıştır. Bu öne çıkış, İran bütçesinden Devrim Muhafızları'na ayrılan kaynağın, düzenli orduya ayrılan kaynağın iki katı kadar olmasından da çıkarılabilmektedir. Besiç Teşkilatı ise, daha çok İran'da iç güvenliğin sağlanmasında kendisini göstermekte; gösterilerde, toplu yürüyüşlerde, ayaklanmalarda ve benzeri halk hareketlerinde kullanılmaktadır.

2.3.1.4 Genel Olarak Yönetmel Yapı

Yasama

İran'da "yasama gücü", anayasanın 58. maddesi uyarınca, halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşan İslami Şura Meclisi aracılığı ile kullanılır. İslami Şura Meclisi, doğrudan doğruya ve gizli oyla halk tarafından seçilen temsilcilerden meydana gelir. Milletvekilliği süresi dört yıl, üye sayısı 290'dır. Meclis'te, anayasada tanınmış olan dini azınlıklar, beş sandalye ile temsil edilmektedirler. Süryani ve Keldani Hıristiyanlar bir temsilci, Zerdüştler ve Museviler birer temsilci, güney ve kuzeydeki Ermeniler birer temsilci ile mecliste temsil edilirler. Meclis; anayasada belirtilen sınırlar içinde, İslam'a ve anayasaya aykırı olmamak kaydı ile her sorun için kanun çıkarabilmektedir. Meclisi bu

¹⁶⁴ Entessar, a.g.m., s. 67.

¹⁶⁵ Yasin Aslan, "İran: Yakın Uzak Komşumuz", Avrasya Dosyası, İlkbahar 1995, C. 2, S. 2, s. 209.

açısından denetleme yetkisi, Korucular Şurası'na verilmiştir. Anayasa değişiklikleri için farklı bir süreç öngörülmektedir. Bunun için "Anayasayı Gözden Geçirme Şurası" toplanır. Meclis, ülkenin bütün işleri için araştırma ve soruşturma hakkına sahiptir. İslami Şura Meclisi üyeleri gerekli gördükleri konularda bakanlar kuruluna veya bakanlardan herhangi birisine gensoru yöneltebilir.¹⁶⁶

Yasama süreci, İslami Şura Meclisi ile tamamlanmaz. Anayasa, İslami Şura Meclisi'nin aldığı kararların ve kabul ettiği kanunların İslam ahlakı ile anayasaya aykırı olmamasını temin etmek ve İslam ahkâmı ile anayasanın korunması amacıyla, Koruyucu Şura adı altında bir birim kurulmuştur. Bu birim, Velayet-i Fakih'in atadığı fıkıh uzmanı altı kişi ile, İslami Şura Meclisi'nin seçtiği altı kişiden oluşur. Koruyucu Şura'nın onaylamadığı, İslami Şura Meclis'te kabul edilmiş karar ve kanunların geçerliliği yoktur.¹⁶⁷ Cumhurbaşkanı, meclis ve yerel seçimleri denetleme yetkisi Koruyucu Şura'nın sorumluluğundadır. Ayrıca cumhurbaşkanı ve milletvekili adaylarının seçimlere katılıp katılamayacaklarına karar verme yetkisi ile, seçimlerin iptal edilmesi yetkisi de, Koruyucu Şura'ya verilmiştir. Bu yetkileri nedeniyle, Koruyucu Şura'nın, İran İslam Devrimi'ne dayalı rejimin en kilit kurumlarından olduğu kabul edilir.¹⁶⁸

1979 Anayasası'na dayalı olarak, İran'ın yönetsel yapısı içinde öne çıkan bir diğer kurum da, Uzmanlar Meclisi'dir. Doğrudan halkoyu ile seçilen, rejime bağlı, fıkıh bilgisine sahip, din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi'nin temel görevi, Rehber'i (Velayet-i Fakih'i) seçmektir. Bu amaçla, anayasanın rehberlik makamı için gerekli gördüğü niteliklere sahip fakihler hakkında inceleme yapar. Fıkhi hükümler ile siyasi ve sosyal konularda üstünlüğü rehberlik makamı için yeterli görülen kişi, Uzmanlar Meclisi tarafından rehber, olarak ilan edilir. Rehber, ömrünün sonuna kadar görevde kalmak üzere seçilir. Eğer Rehber, kanuni görevlerinden birisini yerine getiremez duruma gelirse ya da daha sonra aranan şartlara sahip olmadığı anlaşılırsa, makamından uzaklaştırma görevi de,

¹⁶⁶ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 19-20.

¹⁶⁷ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 21-22.

¹⁶⁸ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 188.

yine Uzmanlar Meclisi'nindir.¹⁶⁹ Vatikan Kardinaller Meclisi'ne benzer şekilde yılda iki kez toplanan Uzmanlar Meclisi'nin yasal görevleri; dini lidere danışmanlık yapmak ve onu denetlemektir.¹⁷⁰

Yürütme

İran Anayasası'nda siyasal sistem "İslam Cumhuriyeti" olarak adlandırılmıştır. Yürütme gücü, anayasada doğrudan Rehberlik makamına bırakılan hususlar dışında cumhurbaşkanı, bakanlar kurulu ve bakanlar eliyle kullanılır. Halkoyuyla ve dört yıllığına seçilen cumhurbaşkanı, devletin Rehber'den sonra en yüksek resmi makamıdır. 1979 Anayasası'na göre (madde-115) cumhurbaşkanı olacak kişinin; İran asıllı, İran vatandaşı, tedbirli ve idareci, iyi geçmišli, güvenilir ve takva sahibi, İslam Cumhuriyeti'nin ve ülkenin resmi dininin temel ilkelerine inançlı olması gerekmektedir.¹⁷¹ Cumhurbaşkanı, seçime katılanların salt çoğunluğu ile seçilmektedir. İlk turda bu çoğunluk sağlanamaz ise, ilk turda en fazla oyu alan ilk iki aday için ikinci tur oylama yapılır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Koruyucu Şura nezaret eder. Seçilen kişi mazbatasını Rehber'den alır. Cumhurbaşkanı, İslami Şura Meclisi ile Rehber'e karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı; bakanlar kurulunun atanmasından, yasamanın yönlendirilmesinden, hükümetin gündemine getirilecek politikaların belirlenmesinden, anayasanın uygulanmasından, meclisin kabul ettiği yasaların uygulanmasından, ülkenin idaresinden, ekonomik ve sosyal politikalardan, iç/dış siyasetin yürütülmesinden sorumludur.¹⁷²

Rehberlik makamı, İran siyasal yapısının en üst makamıdır. Yürütmeye ait bir takım yetkileri olsa da yasama, yargı ve yürütme erklerinin üzerindedir. İran Anayasası'na göre (madde-5), Rehberin; adil, takva sahibi, zamanın icaplarını bilen, tedbirli ve halk çoğunluğu tarafından önder kabul gören bir fakih olması

¹⁶⁹ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 25.

¹⁷⁰ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 182.

¹⁷¹ Hatemi, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁷² Sinkaya, **a.g.m.**, s. 23-24.

gerekmektedir.¹⁷³ Rehber tayin etme yetkisi Uzmanlar Meclisi'ne verilmiştir. Rehberlik Makamı; yasama, yürütme ve yargı güçleri üzerinde olduğu gibi halkın üzerinde de mutlak yetkiye sahiptir. Görevleri ve yetkileri, anayasanın 110. maddesinde belirtilmiş olup bunlardan silahlı kuvvetler ile ilgili alanlarına daha önce değinilmişti. Bunların dışında kalan diğer bazı görev ve yetkileri de şunlardır:¹⁷⁴

- Devletin genel siyasetini belirlemek,
- Düzenin genel siyasetinin uygulanmasını denetlemek,
- Halk oylaması kararını vermek,
- Koruyucular Şurası üyeleri, Yargı Gücü Başkanı ve Radyo-Televizyon Kurumu Başkanı gibi makamlara ilişkin atama, azl ve istifa kabulü gibi işleri yapmak,
- Yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkileri düzenlemek,
- Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, mazbatasını vermek,
- Cumhurbaşkanı'nı görevinden azletmek,
- Yargı Gücü Başkanı'nın teklifinden sonra ve İslami sınırlar dâhilinde mahkûmlar için af ilan etmektir.

Yargı

Yargı gücü, İslami ölçülere uygun olarak kurulmaları gereken adli mahkemeler aracılığı ile kullanılır. Rehber tarafından atanan Yargı Gücü Başkanı, en üst yargı makamıdır. Yargı Gücü Başkanı'ndan sonra en etkili yargı kurumu, Yüksek Mahkeme'dir. Yargı Gücü Başkanı, Başsavcı'yı ve Yüksek Mahkeme Başkanı'nı tayin eder. Hâkimlerin işe alınması, atanması, görevlendirilmesi, Yargı Gücü Başkanı yetkileri arasındadır. Yargı bünyesindeki İdari Adalet Divanı; idari davalara bakar. Yargı bünyesinde, ayrıca; asker, polis ve devrim

¹⁷³ Hatemi, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁷⁴ Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, “**İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler**”, Rapor No: 112, Mart 2012, s. 8.

muhafızlarının görevlerine yönelik suçlara bakan Askeri Mahkemeler; ülkenin iç ve dış güvenliğine ait tehditler, rejimin güvenliği ile ilgili suçlar, Humeyni ve Rehber hakkında iftira ve kötü söz söyleme ile ilgili suçlara bakan Devrim Mahkemeleri vardır. Rehberle bağılı din adamlarının işlediği suçları, Özel Ulema Mahkemesi'nin sorumluluğundadır.¹⁷⁵

Danışma Birimleri

Anayasada yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yetki alanlarının dışında kalan iki yüksek danışma birimi mevcuttur. Bunlar; Maslahat Konseyi ve Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'dir.

Maslahat Konseyi; devrimden sonra, anayasal organlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve fikir ayrılıklarını gidermek maksadı ile Humeyni tarafından kurulmuştur. Amacı, devlet mekanizması içinde siyasal kurumlar arasında yaşanan anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak, uyum ve eşgüdümü sağlamaktır. Üyeleri dini lider tarafından atanmakta olup, sayıları farklılık göstermektedir. Kurumun devletin bütün erklerini denetleme ve dini lidere rapor olarak sunmak görevinin yanında, devlet politikası konusunda dini lidere tavsiyelerde bulunma yetkisi de bulunmaktadır. Milli Güvenlik Yüksek Konseyi ise İran Devrimi'ni korumak, milli menfaatleri temin etmek, ülkenin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini sağlamak amaçları gözetilerek kurulmuştur. Ülkenin en üst güvenlik, savunma ve istihbarat makamıdır. Konsey, ikili bakanlardan ve bu bakanlıkların üst düzey bürokratlarından, silahlı kuvvetlerin en üst düzey komutanlarından oluşur. Dini lider ile düzenli bir ilişki içerisinde olan Konsey'de alınan kararlar, Rehber tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer.¹⁷⁶

2.3.2 Devrimle Birlikte Duyulan Tedirginlikler

İran Devrimi'nin Orta Doğu dengelerine önemli etkileri olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yakın müttefiki İran'da, iktidar el değiştirmiş ve ABD karşıtı

¹⁷⁵ Sinkaya, **a.g.m.**, s. 28.

¹⁷⁶ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 189-190.

bir iktidar ortaya çıkmıştır. İran her zaman ABD'nin önemli kalelerinden birisi olarak değerlendirilmekte iken devrimle birlikte kaybedilmesi, ABD'nin Soğuk Savaş tezlerini ve bu savaştaki konumunu ciddi şekilde olumsuz olarak etkilemiştir. Ancak, Sovyetler Birliği de bu durumdan yeterince memnun olmamıştır. Çünkü kuzeyden, doğudan (Afganistan üzerinden) ve batıdan (Irak üzerinden) İran'ı çevrelemiş iken, İran'ı kontrolü altına alamamış; üstelik, İran'dan yayılacak İslami dalgaların hem Sovyetler Birliği'ndeki hem de Afganistan'daki İslami direnişi beslemesinin etkisinde endişeye kapılmıştır. Nitekim bir müddet sonra, hem Afganistan'da, hem de Sovyetler Birliği'nin diğer yerlerinde ortaya çıkan gelişmeler ve olaylar, Sovyetler'in İran ile ilgili endişelerinde haklı olduğunu göstermiştir.¹⁷⁷

İran, kendi içinde Şii İslam esaslarına göre yönetilse de, dış politikasında, jeopolitiğinin gerektirdiği açılımlar içinde olmuş ve adımlar atmıştır. Keşmir'de Müslümanlar sıkıntıda iken, Hindistan ile yakın ekonomik ve diplomatik bir ilişki içinde olmuş; aynı şekilde Karabağ ve Müslüman Azeriler konusunda Azerbaycan yerine Ermenistan ile olan ilişkileri ön plana çıkarmıştır. İran, 1987 yılında, Afganistan'ı işgal altında tutan SSCB ile ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Humeyni'nin 1988 yılında yaptığı "*İran Hükümeti, bütün İslami ibadetlerin karşısında öncelik sahibidir, Namaz'dan da Oruç'tan da, Hac'dan da*" açıklaması, İran'ın nasıl bir dış politika izlemekte olduğunu anlaşılması açısından önemlidir. İran'ın Arap dünyasındaki Şii'leri ve Şii hareketleri desteklemesi de, yine daha çok jeopolitik gerekler ile açıklanabilecek bir durumdur.¹⁷⁸ İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden hemen sonraki dönemde, başta ABD ve SSCB olmak üzere bölge ülkeleri; İran'ı ve İran'daki değişimi bir tehdit olarak algılamıştır. Bu algılamanın arkasında, küresel ölçekte söyleme sahip İslami ideoloji, bu ideoloji ile birlikte öne çıkarılan anti-empyralist söylem, İran dışında yaşayan Şii nüfusa gösterilen ilgi ile, enerjinin

¹⁷⁷ Ünal Gündoğan, "**1979 İran İslam Devrimi'nin Orta Doğu Dengelerine Etkisi**", Orta Doğu Analiz Dergisi, Ankara, Eflal Matbaacılık, 2011, Cilt. 3, S. 30, s. 68.

¹⁷⁸ Demirel, **Hizbullah**, s. 11-12.

ve Basra Körfezi'nin güvenliği hususların yer aldığını söylemek mümkündür.¹⁷⁹

2.3.2.1 Amerika Birleşik Devletleri

İran İslam Devrimi ile ortaya çıkan tehdit, ABD'nin endişelerini haklı çıkarmakta çok gecikmemiş,¹⁸⁰ 04 Kasım 1979 tarihinde İranlı bir grup öğrencinin Tahran'da ABD Büyükelçiliği'ni işgal etmesi ve Amerikalı diplomat ve büyükelçilik çalışanı 52 kişiyi rehin alması ABD ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine neden olmuş ve o tarihten itibaren günümüze kadar ABD'nin (Batı'nın) İran ile ilişkileri sorunlu olmaktan kurtulamamıştır.¹⁸¹

ABD ve uluslararası toplumun; geçen süre içinde, önce İran'ın teröre verdiği destek ve İran'da yaşanan insan hakları ihlalleri üzerinden, daha yakın zamanlarda ise üzerinde çalıştığı anlaşılın nükleer programı üzerinden, İran ile ciddi bir kaygıya sahip olmuştur. Başlangıçta İran'ı bu adımlarından/çalışmalarından vazgeçirmek için, daha sonra İran'ı bu konuları görüşmeye zorlamak için, İran'a yönelik kapsamlı yaptırımlar uygulamaya başlamış ve İran izole edilmiştir. Bu maksatla ABD Hükümeti, ABD vatandaşlarının İran ile yapılan neredeyse tüm ticaret ve yatırımını (yiyecek, ilaç ve tıbbi malzeme hariç) yasaklamıştır. İran İslam Devrimi'nden sonra ABD'nin (Batı'nın) bu suretle kendisini karşısına alması edeniyle, İran da İsrail'e yönelmiş ve İsrail'i hedef alan gruplara/terör örgütlerine yaklaşmıştır. İran, İslami Direniş Hareketi (HAMAS)'ni, Hizbullah'ı ve Filistin İslami Cihad (FİC)'i silahlandırarak, bunların militanları üzerinden Orta Doğu Barış Süreci'ni engellemeye çalışmış ve bu suretle bölgede, -özellikle Suriye'de ve Lübnan'da- şiddetin sürdürülmesinde ve yıkıcı bir rol oynamasında rol almaya başlamıştır.¹⁸²

İran'ın bu yaklaşımı, ABD'nin İslam Devrimi'ne verdiği tepkiye bir cevap olduğu

¹⁷⁹ Gündoğan, a.g.m., s. 68.

¹⁸⁰ 1979'daki İran İslam Devrimi'ne kadar olan döneme ilişkin İran-ABD ilişkileri için şu kaynağa bakılabilir: Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. D. Şendil, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2014.

¹⁸¹ Bureau of Near Eastern Affairs, "**U.S. Relations With Iran**", <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5314.htm> e.t: 01 Mart 2014

¹⁸² Bureau of Near Eastern Affairs, "**U.S. Relations With Iran**", <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5314.htm> e.t: 05 Mart 2014

kadar, ABD'nin devrimden duyduğu "büyük" rahatsızlığın da bir işareti olmuştur. ABD'nin bu rahatsızlığının arkasında yer alan birkaç nedenden söz etmek mümkündür. Birincisi, İran'daki, ABD yanlısı rejimin yıkılması, ABD'nin bunu önemsememesi ve bunun ABD'nin dünya kamuoyu nezdindeki imajına verdiği zarardır. İkincisi, İran'daki değişim, İsrail'in ve ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin güvenliğini tehdit etmesidir. Üçüncüsü de, o yıllarda ABD'nin (Batı'nın) Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığının fazla olması ve İran'daki değişikliğin, Orta Doğu enerji güvenliği sorununa yol açması ve bunun, bu sorumluluğu üstlenmiş gözükken ABD'ye yönelik olumsuz ekonomik, güvenlik ve politik yansımalarının olmasıdır. İran'ın ABD'nin (Batı'nın) kendisine karşı izlediği yaptırım ve izolasyon politikasına bir cevap olarak, bölge üzerindeki Şii nüfus ile ilgilenmeyi öngören bir dış politika arayışına ve uygulamaya gitmesi, ABD'yi bölgede ayrıca sıkıntıya sokmuştur.¹⁸³ Çünkü Şii nüfusa sahip, ancak nüfusunun çoğunluğu Sünni olan bölge ülkeleri genelde ABD ile yakın ilişki içindeydi ve Tahran'ın ülkelerindeki Şii nüfusa gösterdiği ilgi bunlarda endişeye yol açıyordu. Tabiatıyla, aralarındaki yakın ilişki üzerinden, bu ülkelerin endişesi, ABD'ye de yansıyor.

Ancak İran'ın bölge ülkelerinde ve enerji ihtiyaçlarını Basra Körfezi üzerinden karşılayan ülkelerde (özellikle Avrupa ülkelerinde) neden olduğu tedirginliğin, ABD'ye sadece sorun olarak yansımadığını; bu ülkeleri ABD'nin etkisine açmak suretiyle, ABD'nin işine geldiğini de görmek gerekir. Örneğin İran'ın neden olduğu tedirginlik, Irak'ın İran'ın karşısına çıkarılmasını ve Sünni Arap ülkeleri ile Batı'nın Irak'a destek vermeye yönlendirilmesini kolaylaştırmıştır.

2.3.2.2 Sovyetler Birliği

İran İslam Devrimi Şubat 1979'da gerçekleştiğinde, İran'ın doğu komşusu Afganistan Sovyetler'in kontrolündeydi; ancak henüz Sovyet orduları Afganistan'a girmemişti. Sovyet orduları İran'daki devrimden sonra, Aralık 1979'da Afganistan'a girmişti. İran'da devrim öncesinde bir kaos ortamı vardı. Bu ortamda, İran'da iki hareket öne çıkmıştı.; birincisi, Sovyet yanlısı Tudeh

¹⁸³ Gündoğan, a.g.m., s. 68-71.

hareketi, ikincisi de Siyasal İslami hareketi idi. Yine o yıllarda İran, doğudan, kuzeyden ve batıdan adeta Sovyetler ile çevrelenmiş gözüktüyordu. Doğuda Sovyetler'in kontrolüne girmiş olan Afganistan, kuzeyde Sovyetler Birliği ve batıda da Moskova'ya yakın duran Irak vardı. Böyle bir tablo nedeniyle, Moskova yönetiminin; Sovyet ordularının Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal ederken bir sonraki adımın İran olacağı düşüncesine sahip olduğu ve bunun hazırlığını yapmış olduğu varsayılmaktadır. Onun içindir ki, İran İslam Devrimi ve arkasından gelen İran-İrak Savaşı, Sovyetler'in hazırlık ve beklentilerini boşa çıkardığı düşünülmektedir. Bu noktada, İran-İrak Savaşı'nın, İran İslam devriminin kalıcı olmasını sağlama işlevi yerine getirdiğini belirtmek gerekir. Denilebilir ki, o yıllar Sovyet ekonomisinin inişte olduğu yıllardı ve bu nedenle Sovyetler'in İran'ı işgal etmesi söz konusu olamazdı. Ancak İran'ın işgalinin, Sovyetler'e; Basra Körfezi kıyılarına çıkma, İran'ın enerji kaynaklarını ele geçirme, bu suretle küresel enerjide tekel olma ve enerji ihtiyaçlarını Basra Körfezi'nden karşılayan ülkelere nüfuz etme avantajları sağlayacağı dikkate alındığında, Sovyet ekonomisinin içinde bulunduğu durumun bir ölçü olarak alınmasının yerinde olmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bilakis, İran'ın işgali, Sovyet ekonomisini zor durumdan çıkarmakla kalmayıp Sovyetler'in daha güçlü bir ekonomiye sahip olmasını sağlama potansiyelini içermektedir.

Bu noktada, acaba 1979'da İran'da İslam Devrimi değil de, Sovyet yanlısı bir iktidar değişikliği olsaydı ve arkasından Sovyet orduları İran'a girmiş olsaydı Sovyetler Birliği dağılır mıydı sorusuna verilecek cevabın, yukarıda belirtilen varsayıma somut gerçeklik niteliğini kazandıracağını söylemek yanlış olmayacaktır.

İran İslam Devrimi'nden hemen sonraki döneme bakıldığında ise, şunlar görülmektedir. Devrim'in yol açtığı güvenlik endişesi ve devrimden sonra başlayan İran-İrak Savaşı'nda tarafların petrol kuyularını hedef alması, petrol fiyatlarında yükselmeye yol açmış ve bu, ciddi bir petrol üreticisi olarak, Rusya'nın işine gelmiş, beklenmedik bir gelire kavuşmasını sağlamıştır. Bir başka husus; İran'daki yeni rejimin ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak nitelemesinin ve ABD'nin (Batı'nın) İran'a uyguladığı yaptırım ve izolasyon politikasının,

Tahran ile Moskova arasında o günkü Soğuk Savaş koşullarında başlayıp bugüne kadar gelen, bir yakınlaşmaya yol açmasıdır. Ayrıca Soğuk Savaş koşulları hatırlandığında, ABD'nin İran gibi bir müttefikini kaybetmesi, Sovyetler açısından bir kazanç olarak da görülebilecektir. Bunda, İran İslam Devrimi'ni gerçekleştirenlerin; ABD'ye (Batı'ya) karşı kullandıkları sert ve tehditkâr söylemleri ve gerçekleştirdikleri eylemleri Sovyetler'e (Moskova'ya) karşı sergilememelerinin de payı olmuştur.¹⁸⁴ Bu belirtilenler, İran İslam Devrimi'nin Sovyetler'de başlangıçta bir tedirginliğe neden olsa bile, bunun fazla uzun sürmediğine işaret etmektedir. Ancak siyasi İslam'ın İran İslam Devrimi ile birlikte yüzünü göstermesinin, Afganistan'dan başlayıp Kafkasya'ya ve Hazar Denizi kıyılarına uzanan çizgide ve dozajı bugüne doğru artan bir seyir içinde, Moskova'da tedirginliğe yol açtığını da unutmamak gerekir.

2.3.2.3 İsrail

İsrail'in devlet olarak ortaya çıktığı 1948 yılından 1979 yılındaki İran İslam Devrimi'ne kadar olan dönemde, 1956'daki Süveyş Krizi de dâhil edilir ise, Orta Doğu'da İsrail ile Sünni Arap ülkeleri dört kez karşı karşıya gelmiş, savaşmışlardır. Bu tablo İran'da Pehlevi yönetiminin ABD ile yakın olması, İsrail ile ABD arasında da bir yakınlaşmanın yaşanmasına neden olmuştur. Tезin önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere, Şubat 1979 öncesi dönemde, İsrail ile İran arasındaki yakınlaşma sadece savunma ve güvenlik konularında değil, ekonomik ve ticari konularda da ortaya çıkmıştır. İsrail'in enerji ihtiyacını karşılamasında İran'ın öne çıktığı bu yıllar, Filistin ve Arap ülkeleri karşısında İran'ın İsrail'e siyasi açıdan avantaj sağlıyor ve İsrail'in güvenliğinin karşılanmasına katkı sunuyordu. İran İslam Devrimi ve bu devrimle İran'da iktidarı ele geçiren Şii temelli siyasi İslamcılar, o tarihten başlayarak günümüze kadar İsrail için endişe kaynağı olmuş ve ciddi bir tehdit olarak kendisini göstermiştir.¹⁸⁵ Devrimi yapanların Pehlevi yönetiminin İsrail ile olan ilişkilerini eleştirerek İran'ın Müslüman nüfusunu devrim öncesinde kazanmaya

¹⁸⁴ Gündoğan, a.g.m., s. 68.

¹⁸⁵ 1979'daki İran İslam Devrimi öncesi İran-İsrail ilişkileri için şu kaynağa bakılabilir: Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. D. Şendil, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2011.

çalışmaları ve devrimden sonra İsrail için sıkça kullanılan “Küçük Şeytan” nitelemesi ile kendisini gösteren İsrail karşıtı süreçte, İran’ın Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere verdiği destek bu endişeyi güçlendirmiş; günümüze doğru gelindiğinde İran’ın nükleer programında sona gelindiği anlaşıldıkça İsrail’in endişesi daha da artmıştır.¹⁸⁶ Onun içindir ki, İsrail’in; İran İslam Devrimi ile birlikte İran’ı sadece kaybetmediğini, aynı zamanda karşısında da bulunduğunu belirtmek gerekir. İran Batı’nın kendisine uyguladığı ambargo ve izolasyon politikası karşısında, bu durumu aşmak için, Filistin sorununa sahip çıkmış ve İsrail’i karşısına almış; aralarındaki anlaşmazlığa rağmen, bu suretle ve Arap Dünyası üzerinden yalnızlıktan kurtulmak istemiştir. İran’ın bu yaklaşımında yine İsrail’i ayrıca tedirgin ettiğini söylemek mümkündür. Keza, Tahran’ın İran dışındaki Şiilere gösterdiği ilginin de, “Küçük Şeytan” nitelemesinin etkisinde, İsrail’i ayrıca endişeye sevk ettiği, Orta Doğu’daki varlığı İsrail’in güvenliğini sağlama ile de ilişkilendirilen ABD’nin İran’ı kaybetmesi ve bu kaybetmenin bölgedeki ABD algısına verdiği zarar da, yine İsrail’in o dönemde içine düştüğü durumu anlamak açısından önemlidir.¹⁸⁷

İran ile ilgili ve dünya politik tartışmalarında önemli yer eden konulardan birisi de İran’ın uzun süreden beri yürüttüğü nükleer enerji programıdır. İran, nükleer çalışmalarındaki amacının barışçıl ve sadece enerji elde etmeye dönük olduğunu iddia etmektedir. Ancak, hâlihazırda enerji fazlası olan bir ülkenin, uranyum zenginleştirme çabalarının salt enerji üretimi için olduğu konusunda İran’ın diğerlerini ikna etmesi kolay olmayacaktır. Şayet nükleer silah üretmeyi başarır, İran’ın Orta Doğu’da bölgesel bir güce dönüşmesi önünde engel kalmamış olacaktır. İran’ın bu şekilde güçlenmesi ABD ve İsrail’in bölge çıkarlarına aykırıdır. Çünkü petrol ve doğal gaz arzının kontrolünde ABD tekeli ortadan kalkabilecektir. Arap petrolünün çıkarılmasında ve pazarlanmasında hissesi olan ABD şirketlerinin gelecekte bu imtiyazlarını kaybetmeleri gündeme gelebilecektir. Ayrıca, İran’ın nükleer silah elde etmesi ile İsrail ve diğer ABD

¹⁸⁶ Gündoğan, a.g.m., s. 70-72.

¹⁸⁷ İran’daki İslam Devrimi’nin İsrail’e olan etkisi bağlamında İsrail’in İran-İrak Savaşı’na nasıl yaklaştığı ve bu yaklaşımda ifadesini bulan İran-İsrail ilişkileri için şu kaynağa bakılabilir: Serkan Yenil, **İsrail’in Penceresinden Irak Savaşı**, Ankara, Barış Platin Yayınları, 2013.

müttefikleri bölge ülkelerinin güvenliği de tehlikeye girecektir. Nitekim İsrail, sürekli olarak İran'ın nükleer silah geliştirmeden önce, rejiminin yıkılarak bu programa son verilmesinin, bu yapılamaz ise, İran'ın önemli ekonomik ve askeri tesisleri ile nükleer tesislerinin vurulmasının, bu da yapılmazsa sadece nükleer tesislerin vurulmasının propagandasını yapmakta ve ABD'yi böylesi bir çatışma için ikna etmeye çabalamaktadır. Bölgede tek nükleer güç olarak bilinen İsrail'in karşısında diğer bir devletin nükleer güç olarak ortaya çıkması İsrail tarafından kabul edilebilir bir durum değildir.¹⁸⁸

2.3.2.4 Türkiye

Türkiye, İslam Devrimi'nden sonra, İran'ın ilişkilerinin ciddi şekilde bozulmadığı ülkelerden birisidir. Pehlevi Hanedanlığı döneminde Şah'ın izlediği yayılmacı siyaset ve Türkiye'nin doğusunda yaşayan Şii nüfusa gösterdiği ilgi, daha o yıllarda Ankara'yı rahatsız ettiği için, devrimden sonra İran'ın izlediği "rejim ihraç" politikası Türkiye için yeni bir rahatsızlık olarak görülmemiştir. Belki, İran'daki devrimi, neden olduğu değişimi ve hemen sonrasında başlayan İran-Irak Savaşını, bölgesel güç dengesi bağlamında, İran karşısında Türkiye'nin işine gelen ve Türkiye'yi öne çıkaran bir durum olarak görmek de mümkündür. İran'ı kaybeden ABD'nin Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırdığı ve Türkiye ile ABD arasında yeni bir savunma anlaşmasının¹⁸⁹ imzalandığı dikkate alınırsa; 1979 öncesinde İran'ın içine girdiği durumun ve sonrasında gerçekleşen devrimin, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin önce normale dönmesi sonra da çelişmesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Batı'nın İran'a yönelik ambargo ve izolasyon politikası ile İran-Irak Savaşının doğurduğu lojistik ikmal yolu ihtiyacı, İran'ın Batı'ya açılma yolu üzerinde bulunan Türkiye ile olan ilişkilerine hassasiyet göstermesine neden olmuştur. Devrimi gerçekleştirenlerin sahip olduğu düşünce ve devrimin kurumsallaşmış yansımaları dikkate alındığında; Türkiye'nin laik rejimi, çoğunluğu Sünni olan

¹⁸⁸ Gündoğan, a.g.m., s. 72.

¹⁸⁹ Bu anlaşma 29 Mart 1980 tarihli **Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması** (SEİA)'dır. Bakınız: 01 Şubat 1981 tarihli ve 17238 sayılı Resmi Gazete.

nüfusu, ABD ve İsrail ile olan ilişkileri nedeniyle normalde İran'ın Türkiye konusunda bu hassasiyeti göstermemesi beklenir; ancak temel nedeni de Türkiye'ye olan ihtiyacı ve yalnızlığını Türkiye üzerinden aşma beklentisidir. Türkiye, İran-Irak Savaşı'nda izlediği "aktif tarafsızlık" politikası üzerinden hem Irak ile hem de İran ile ticari ve ekonomik ilişkilerini sürdürmek suretiyle, İran'da devrimi gerçekleştirenlerin Türkiye'ye gösterdiği hassasiyeti karşılıksız bırakmamış, İran'ın beklentilerini karşılama çabası içinde olmuştur.

Bu dönemde İran-Türkiye ilişkilerinin seyrini etkileyen bir diğer faktör de, Azerbaycan olarak bilinen coğrafyanın büyük kısmının İran'ın ülkesine dâhil olması ve İran'ın kuzeybatı bölgesinde yaşayan ciddi bir Azerbaycan Türk nüfusunun bulunmasıdır.¹⁹⁰ İran Devrimi'nin neden olduğu "kırılgan" dönemde ve İran-Irak Savaşı sırasında, bir de Azerbaycan Türkleri üzerinden Türkiye ile karşı karşıya gelmeyi göze alamayacağı için de, Türkiye'ye hassasiyetle yaklaşmıştır.¹⁹¹

2.3.2.5 Irak

Devrim öncesinde İran'ın içine girdiği kaotik ortam ve Şubat 1979'da ortaya çıkan İslam Devrimi'nin İran'da o dönemde yol açtığı zafiyet, Irak'ın 1975 Cezayir Anlaşması ile İran'a verdiklerini geri alma imkânını ve fırsatını doğurmuş, Irak tarafında bu yönde bir algıya yol açmıştır. O itibarla, başlangıçta Irak için, İran'daki gelişmelere bağlı bir tedirginlikten söz etmek güçtür. Ancak devrim ile birlikte İran'ın öne çıkan söylemlerinin ve devrimden hemen sonra kabul edilen anayasasının İran hükümetine İran dışında da görevler yüklemesinin, Irak tarafından fark edilmediği düşünülemez.¹⁹²

Devrim ile birlikte İran'da Pehlevi yönetiminin yerini Şii rejimin alması, İran

¹⁹⁰ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2005, s. 73.

¹⁹¹ 1979 sonrası Türkiye-İran ilişkileri için şu kaynağa bakılabilir: Robert Olsan, **Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik**, Çev. K.Acar İstanbul, Ebabil Yayınevi, 2005. Ayrıca bkz.: Ömer Faruk Görçün, **1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2008; Nevval Çizgen, **İki Ülke İki Devrim Türkiye İran**, İstanbul, Say Yayınları, 1994.

¹⁹² Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD**, Ankara, Alfa Yayıncılık, 2006.

dışında yaşayan Şiiilerin yüzlerini Tahran'a dönmesine ve bunların buldukları ülkelerde bir hareketlilik içine girmesine neden olmuştur. Irak'ta nüfusun yarısından fazlası Şii olduğu için, İran'daki değişim belirginleştikçe ve izleyeceği siyasetin işaretleri alındıkça Bağdat'ta bir tedirginlik baş göstermiştir.¹⁹³ Bağdat'ın değişimin yol açtığı zafiyetten yararlanabileceği endişesinin etkisinde Humeyni yönetiminin Irak Kürtlerine ilgi göstermeye başlaması, Irak tarafında tedirginliği ayrıca beslemiştir. İran İslam Devrimi'nin ve bunun İran-İrak ilişkilerine olan yansımalarının; "örtülü" bir şekilde ABD-İrak yakınlaşmasına hizmet ettiğini; bunun daha sonra Irak birliklerinin İran'a girmesi ile başlayan İran-İrak Savaşı'nda kendisini açıkça gösterdiğini ve 2003'de ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile farklı bir mecraya kaydığını söylemek mümkündür.

Bugün bakılınca, Irak'ın 1979'daki İran İslam Devrimi'ni bir fırsat olarak görüp İran'a saldırmasının izleyen süreç ile birlikte, Irak'ın aleyhine olduğu, Bağdat yönetiminin İran'ın etkisine açık Şii Iraklıların eline geçtiği ve Irak'ın bir parçalanmanın kenarına geldiği anlaşılmaktadır.

2.3.2.6 Avrupa Topluluğu

İran İslam Devrimi'ni ortaya çıkaracak süreci yaşarken, bir kısım Avrupa ülkesini içine alan örgütün adı henüz Avrupa Topluluğu idi ve "Avrupa Birliği" kavramı ilk defa 07 Şubat 1992 tarihli Maastrich Antlaşması ile ortaya çıkmıştı. Avrupa ülkeleri siyasal birliği sağlama konusunda henüz fazla mesafe almamış oldukları için, İran'da yaşananlardan ve İslam Devrimi'nden etkilenmeleri, hem daha çok ülkesel temelli, hem de daha çok ekonomik nitelikli olmuştur. O yıllarda Avrupa'da öne çıkan ülkeler İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya idi. Bu ülkeler özellikle İran'daki gelişmelerin enerji fiyatlarına ve enerji güvenliğine yansımalarından etkilenmişlerdir. Ancak İngiltere, bu ülkelere farklı olarak, hem İran, hem de ABD ile olan yakın ilişkileri nedeniyle, siyasal açıdan da olumsuz etkilenmiştir.

Henüz SSCB dağılmamış olduğu için Batı'nın iki kanadı (ABD Avrupa)

¹⁹³ Gündoğan, a.g.m., s. 71.

arasındaki ilişkilerin güçlü olması ve Batılı ülkelerin birlikte hareket etmesi nedeniyle, İran İslam Devrimi Avrupa ülkeleri ve Avrupa Topluluğu nezdinde çok da ciddi bir tedirginliğe yol açmamıştır. Bunda Sovyetler'in o dönemde Afganistan ile meşgul olmasının payı olduğu düşünülebilir. İsrail'in ortaya çıkmasının arkasında Batı'nın olması ve Batı'nın Arap-İsrail Savaşlarında İsrail'in yanında bir görüntü vermesinden dolayı, Orta Doğu ülkelerinin Sovyetler'e yönelmiş olması, Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını tehdit etmişti. Böyle bir ortamda İran'daki İslami Devrim'i ve Şii rejimi, Orta Doğu'nun Sünni Arap ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu ülkeler, bu algının etkisinde, Batı'ya (ABD ve Avrupa) yönelmişlerdir. Bu yönelişte, İran'ın yukarıdan Basra Körfezi'ni ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden konumunun ve İran'daki Şii rejimin bu konumunu Basra Körfezi'nin petrol üreticisi küçük Sünni Arap ülkelere karşı kullanma endişesinin de payı olduğu söylenebilir. Böylece İran İslam Devrimi'nden algılanan risk, bir fırsata dönüşmüştür.¹⁹⁴

İran İslam Devrimi, Basra Körfezi'ne kıyısı olan İran dışındaki ülkeleri bir araya getirmesine ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁹⁵ Bu yapılanma, arkasında ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin olduğu, politik, güvenlik ve ekonomik boyutları olan bölgesel bir örgütlenmedir. Konsey üyesi ülkelerin Basra Körfezi'nde İran karşısında duydukları güvenlik endişesi, ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin bu ülkelerde sahip olduğu askeri imkân ve koşullar ile Basra Körfezi'nde dolaştırdıkları donanma unsurları üzerinden karşılanmış; karşılığında da ABD ve Avrupa ülkeleri uygun koşullarda enerji ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İran karşısında Basra Körfezi'nde ortaya çıkan bu örgütlenmenin ve İran-Irak Savaşı'nın beraberinde getirdiği askeri harcamaların Avrupa ülkelerinden ve ABD'den silah alımlarına yol açtığı; bu durumun İran tehdidinin canlı ve gündemde tutulmasına yol açtığı; bugün devam eden P5+1-İran nükleer görüşmelerine de bu bakış açısı ile yaklaşılabilir.

¹⁹⁴ Bakınız: Özden Z. Oktav, **Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2011.

¹⁹⁵ Körfez İşbirliği Konseyi Örgütü için şu kaynağa bakılabilir: Uğur Özgöker, **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, İstanbul, Der Yayınları, 2011.

2.3.2.7 Suudi Arabistan ve Diğer Arap Ülkeleri

Basra Körfezi'nde İran ile birlikte kıyıdaş olan ülkelerin hemen hepsinde ciddi bir Şii nüfus vardır. Suudi Arabistan'da Müslüman nüfusun % 12'ye yakını Şii'dir ve ülkenin petrol yatakları ile ünlü El Hasa bölgesi, Şii çoğunluğun sahip olduğu bir bölgedir. Bahreyn'de Müslüman nüfusun % 70'e yakını, Kuveyt'te % 35'e yakını, Katar'da % 10'a yakını, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'nde % 10'a yakını ve Umman'da % 3'e yakını Şii'dir. Bu ülkelerin neredeyse tamamı enerji üreticisi ve satıcısı konumundadır. İran'ın Basra Körfezi nezdindeki üstün/hâkim konumu ve gücü nedeniyle, ülkelerindeki az veya çok Şii nüfusun etkisinde, İran İslam Devrimi'nin en çok Basra Körfezi'nin kıyıdaş ülkelerini tedirgin ettiği açıktır. Suudi Arabistan'ın kendisini Sünni İslam dünyasının lideri olarak görmesiyle dünya enerji piyasasında belirleyici bir konumda bulunması, bu ülkenin diğer kıyıdaş ülkelerden farklı ve daha çok tedirgin olmasına yol açmıştır. İran'daki Şii İslam Devrimi'nin tek bir İslam Ümmeti'ni hedeflemesi ve bunu İran hükümetinin görevleri arasına koyması, hem Şii rejimin ihracı, hem İran dışındaki Şii'lere ilgi, hem de İslam dünyasının liderliği anlamlarına gelmekteydi. İran'ın Şii rejimin bu misyonu ve politikası, enerji üreticisi ve satıcısı kimliği nedeniyle, İran lehine enerji piyasasında da ifadesini bulacaktı. Bu koşullarda sadece savunma ve güvenlik bağlamında değil, ekonomik anlamda da, Suudi Arabistan için tehdit söz konusu olmuştur.

İran'ın dışında, bölgede en kalabalık Şii nüfusa sahip ülke Irak'tır. Irak'ın nüfusunun % 70'e yakını Şii'dir ve bugün Bağdat yönetiminin Şii'lerin kontrollerinde olmasının arkasında bu demografik durum da vardır. Dünya geneline bakıldığında, Şii nüfusun ülkelerin Müslüman nüfusu içindeki yerinin, yaklaşık olarak, Pakistan'da % 20, Hindistan'da % 30, Türkiye'de %10, Irak'ta % 65, Azerbaycan'da %75, Endonezya'da % 2,7, Afganistan'da % 15, Suriye'de % 15, Nijerya'da %5, Lübnan'da %38, Tanzanya'da % 6, Almanya'da % 30; Tacikistan'da % 5, ABD % 15, İngiltere'de % 10, Bulgaristan'da %20 olarak ileri sürüldüğü, Şii'lerin dünya genelinde toplam nüfusunun 200-220 milyon civarında olduğu ve bu rakamın Müslümanların % 16'sından fazlasına

denk düştüğü belirtilmiştir.¹⁹⁶ Bu tablo, İran için bir “Şii Jeopolitiğe” işaret eder¹⁹⁷ ve bu, İran İslam Devrimi’nin neden olduğu tedirginliği anlamak açısından önemlidir. Bu belirtilenler, İran İslam Devrimi’nin sadece Suudi Arabistan’da ya da Basra Körfezi’nin kıyıdaş ülkeleri de dâhil diğer Arap ülkelerinde değil, daha geniş bir ölçekte tedirginliğe yol açtığına işaret etmektedir. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)’nin doğuşu, İran-İrak Savaşı, bugüne kadar İran’a uygulana gelen yaptırımlar ve izolasyon politikası, tedirginliğin yaygınlığına ve derecesine işaret eder. Yukarıda verilen dünyadaki Şii dağılımın, hem İran ile ilişkilendirilen uluslararası terörizm bağlamında, hem de İran’a sağladığı diğer avantajlar (politik, ekonomik ve güvenlik) bağlamında oldukça önemli/anlamalı olduğu düşünülmektedir.

2.3.3 İran-İrak Savaşı’nın Devrim Bağlamında İşlevi

İran İslam Devrimi sonrası, 1980 yılında İran’da başlayan iktidar çekişmesinin İran’ı zayıf ve moralsiz göstermesi, rejimi devirmek isteyen ülkeleri harekete geçirmiştir. İran silahlı kuvvetlerinin devrimden sonra dağınık, disiplinsiz, bozuk emir komuta zinciri ile ordunun bu hali, İran’a müdahale etmek isteyen dış güçlerin önlerinde bir engel bulunmadığı hissi uyandırmıştır.¹⁹⁸ Irak’ın sadece kendisine ait olduğunu iddia ettiği Şat ül-Arap’ı ele geçirmek için İran’a saldırdığını iddia etmek, konuyu basite indirgemek olur. Bağdat yönetimi; İran’dan sonra, ikinci bir İslam devriminin Irak’ta gerçekleşebileceği endişesine kapılmıştır. Irak nüfusunun yarısından fazlasının Şii olması ve İran’ın yeni rejiminin Şii yayılcılığına yaptığı vurgu, Irak’ın endişesine haklılık/yerindelik katmıştır; Bu düşüncenin etkisinde, Irak; kendisine yönelik Şii yayılcılığı önlemek ve tehlikeyi/tehdidi kaynağında önlemek amacıyla, İran’a saldırmaya

¹⁹⁶ Dünyada ve bölgede Şii nüfus konusunda şu kaynaklara bakılabilir: a. tr.wikipedia.org/wiki/Şiilik, e.t: 29 Kasım 2014, b. Vahdettin Bingöl, **Ortadoğu Satrancında Yeni Oyun Sünni-Şii Çatışması**, Ankara, Orion Kitabevi, Temmuz 2013, c. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, d. “Sunnis and Shia in the Middle East”, <http://m.bbc.com/news/world-middle-east-25434060>, e.t: 30 Aralık 2014, e. “The Sunni-Shia Divide” <http://cfr.org/peace-conflict-and-human-rights/sunni-shia-divide/p33176#>, e.t: 31 Aralık 2014, Bu kaynakların her birinde Şii nüfus oranları farklı olduğu için, yukarıda (tezde) verilen rakamlar, bunları dikkate alan yaklaşık oranlardır.

¹⁹⁷ Gündoğan, **a.g.m.**, s. 68-69.

¹⁹⁸ Çandar, **a.g.e.**, s. 145-146.

karar vermiştir. Bu koşullarda, ABD'nin de İslam korkusunu yaşaması, Irak'la işbirliği yapmasına sebep olmuştur.¹⁹⁹

Aynı dönemde, 1979 yılında Irak'ta rejimi devirmek için başarısız bir darbe girişiminde bulunan Irak Komünist Parti'si üyeleri idam edilmiş; Sovyetler, bozulan Irak ilişkilerini düzeltme yolları arayışına girmişti. Bu durum Sovyetler'i, Irak'ı İran karşısında desteklemeye itmiştir. Moskova, bu suretle, hem Irak ile ilişkileri düzeltmiş hem de İran'daki İslami rejimin önünü kesmiş olacaktı; ayrıca Humeyni yönetiminin henüz Tudeh hareketini tam olarak tasfiye etmemiş olmasına bakarak, İslami rejimin yerini komünist/Sovyet yanlısı bir rejim alabileceği ihtimaline oynamış da olabilir. Bu, Soğuk Savaş koşullarında, ABD ile Sovyetler'in İran karşısında (niyet ve düşünce olarak) biraraya geldikleri bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. ABD'nin Batılı ülkeleri yönlendirmesi, Sovyetler'in Irak'tan yana tavır alması Orta Doğu ülkelerinin işini kolaylaştırmış ve ortaya İran karşıtı bir "koalisyon" çıkmıştır. Fiili olarak ortaya çıkan bu "koalisyon" görüntüsü, Irak'ı İran'a saldırma konusunda cesaretlendirmiştir. Bu ortamda, ABD savaş gemilerinin Basra Körfezi'nde İran'ı tehdit edecek şekilde konumlanması; savaşı Irak'ın kaybetme ihtimali durumunda ABD'nin İran'a saldırabileceği kararlığının bir işareti olarak yorumlanmış; bu işaret ve yorumlama, hem Irak'ı çok cesaretlendirmiş, hem de ülkeleri İran karşısında Irak'a destek verme konusunda harekete geçirmiştir.²⁰⁰

Bu sürecin, İran İslam Devrimi'nin gerçekleştiği bölgesel koşullar ışığında görülmesi gerekir. İran'da siyasal İslamcılar devrimi yapmış ve Tahran'ın yönetimini ele geçirmişlerdir ama, "ne olursa olsun" önce Şah'ı yıkılma anlayışı içinde birlikte hareket eden gruplar, devrimden sonra bu kez karşı karşıya gelmişlerdir. "Yıkılmakta" anlaşılanlar, "Yönetmekte" anlaşmazlığa düşmüş; İran için, ufukta iç savaş belirmiştir. Bu; hem İran'daki devrim sürecinde Sovyetler yanlısı Tudeh hareketinin gücü, hem İran'ın doğrudan ve dolaylı olarak Sovyetler tarafından çevrelenmiş olması, hem de sürecin/değişimin İran

¹⁹⁹ Hüseyin, a.g.e., s. 310-312.

²⁰⁰ Hüseyin, a.g.e., s. 312-313.

kurumlarında neden olduğu zafiyet nedeniyle, İran İslam Devrimi'nin yeni ve Sovyet yanlısı bir devrim ile "alaşağı" edilmesini çağırıştırılmıştır. Onun içindir ki; İran-Irak Savaşı'na, muhtemel bir iç savaşı önleme ve belirtilen çağrışımı boşa çıkarma işlevinin yüklenmiş olduğu kabul edilmektedir.

ABD devrim ile birlikte İran'dan çekilmek zorunda kalmıştır ama, bu çekilme ile birlikte, İran'ın Sovyetler'in kontrolüne girme ihtimali belirlemiştir. Soğuk Savaş koşullarında, ABD'nin hem İran'dan çekilmesi, hem de bu çekilme ile ortaya çıkan "boşluğun" Sovyetler tarafından doldurulması, Washington yönetimi için "iki defa" kaybetme anlamına gelecektir. ABD, ikinci defa kaybetmemek için, devrimden rahatsız olan ülkelere yaklaşmış,²⁰¹ Türkiye de dâhil bölgedeki müttefikleri ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemiş ve Basra Körfezi de dâhil bölgedeki askeri gücünü yeniden konumlandırmıştır. Buna Sovyetler de dahil olmuştur. Yüzü Moskova'ya dönük Irak yönetiminin İran'a saldırması ve başarılı olması Sovyetler'in İran ile ilgili hedeflerine ulaşmasına aracılık edebilirdi.

Irak birlikleri, bu düşüncelerin söz konusu olduğu ortamda, 22 Eylül 1980 tarihinde İran'a girmiştir. Bu suretle başlayan İran-Irak Savaşı; İran'da dikkatlerin bu savaşa yönelmesine, iç savaş (iktidar kavgası) ihtimalinin gündemden düşmesine ve dolayısıyla İran İslam Devrimi'nin (Humeyni rejimini) yerini sağlamlaştırmasına hizmet etmiştir.²⁰² Irak'ın kapıldığı endişeyi gidermek ve yakaladığı fırsatı değerlendirmek düşüncesiyle İran'a yaptığı saldırı ile İran'ın ve Irak'ın bugün içinde bulunduğu durum arasında bağ kurmak yanlış olmayacaktır. Başka bir ifadeyle, eğer İran'daki Şii İslam anlayışına dayalı rejim bugüne kadar gelmiş, gelmekle kalmayıp ciddi bir "bölgesel güç" olarak kendini belli etmeye başlamış ve Irak hem Şii yönetim altına girmiş hem de parçalanmanın kenarına gelmiş ise, hiç şüphesiz bunda Irak'ın başlatmış olduğu İran-Irak Savaşı'nın payı büyüktür. ABD açısından bakıldığında; ABD'nin Irak'ı kaybetmekle beraber, savaş yüzünden uzun süre kendisine gelemeyecek bir İran'ın ortaya çıkmasını ve Irak'ın savaşın başlaması ile giderek Batı'ya

²⁰¹ Hüseyin, a.g.e., s. 314.

²⁰² Osman Metin Öztürk, "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) Çağrışimleri", <http://www.ascmer.org/sayfa.aspx?icerikId=686> e.t.:16 Haziran 2014

(ABD'ye) kaymasını sağladığını söylemek mümkündür.²⁰³ Bu da, İran'ı kaybeden ABD'nin, hem yeni koşulları dikkate alarak, hem de yeni koşullar yaratarak, Orta Doğu'yu kendisine göre yeniden düzenlemeyi içeren bu süreci başlattığı anlamına gelmektedir.

²⁰³ Çandar, **a.g.e.**, s. 151.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ VE TERÖR

3.1 GENEL

ABD'ye göre İran, 1979 Devrimi'nin gerçekleştiği ilk yıllardan itibaren, teröre destek veren ülkelerin başında gelmektedir. Bu iddiaya göre, İran rejimi, Lübnan, Filistin, Türkiye, Irak, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Bahreyn ve (özellikle Şii nüfusun bulunduğu) diğer İslam ülkelerinde terörist faaliyetleri cesaretlendirmekte, terör örgütlerine askeri ve mali yardım sağlamaktadır. Yine aynı iddiaya göre, 11 Eylül saldırıları,²⁰⁴ İran'ın potansiyel olarak neler yapabileceğini göstermiştir. ABD yönetimleri, Orta Doğu'da ve kimi zaman bölge dışında meydana gelen terör eylemlerinin gerisinde, İran'ı aramaktadır. ABD, Afganistan ve Irak işgallerinde, içerisine düştüğü her açmaz durumdan, İran'ı suçlayarak çıkmaya çabalamaktadır.²⁰⁵

1979'daki İran İslam Devrimi'nden hemen sonraki yıllar, İran'ın adının uluslararası terörizm ile birlikte sıkça anıldığı yıllardır. İran-uluslararası terörizm bağlantısı, bugün o yıllar kadar öne çıkmamaktadır. Bu tezin yazıldığı/hazırladığı günlerde görevinden istifa eden ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel'in, "İran'ı hala terör destekçisi bir ülke" olarak nitelemesi ve İsrail ile ortak güvenlik çıkarlarından birinin de İran'ın nükleer silah elde etmesinin engellenmesi olduğunu belirtmesi oldukça önemlidir. Hagel, "*ABD şu anda diplomatik bir çözüm için İran'ın niyetini test ediyor, İran ile bağ kurmakla birlikte, Orta Doğu'da gerçeği dikkatle takip ediyoruz. İran, bölgede yayılan nefret ve*

²⁰⁴ 11 Eylül saldırıları konusunda şu kaynaklara bakılabilir: Ruhsar Müderrisoğlu, "**11 Eylül ile Birlikte Yeni Dünya Düzenine Doğru**", Uluslararası Terörizm ve Dış Politika, Der. Osman Metin Öztürk, Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s. 7-16; Sait Yılmaz, "**ABD'nin Dış Politika Çıkmazları ve 11 Eylül'deki Terörist Saldırı**", Uluslararası Terörizm ve Dış Politika, Der. Osman Metin Öztürk, Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s. 147-163; Bülent Aras, **11 Eylül: Öncesi ve Sonrası**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2007.

²⁰⁵ Gündoğan, **a.g.m.**, s. 72.

*aşırılıkların sorumlusu olan terörün destekçisi bir ülkedir” demiştir.*²⁰⁶ Bu ifadeler, İran’ın terörizm ile bağlantısının geçen süre içerisinde fazla değişmemiş olduğuna işaret etmektedir. Değişen, İran’ın terörizm ile olan bağlantısının görünümüdür. İran bağlantılı Şii milislerin Irak’ta Sünni Araplara yönelik eylemleri ve İran bağlantılı örgütlerin/grupların “Arap Baharı” bağlamında Şii nüfusa sahip ülkelerde yaptıkları, görünümü değiştirmiş olarak İran-uluslararası terörizm bağlantısının devam ettiği anlamına gelmektedir.²⁰⁷

3.2 İRAN’I TERÖRÜ DESTEKLEMeye İTEN ETMENLER

İran’ın devrim sonrasında farklı amaçlarla destek verdiği terör faaliyetlerine rağmen aslında terörü desteklemekte güttüğü temel politika mevcut rejimi korumak ve 1979 İslam Devrimi’nin devamını sağlamaktır. İran bu politikayı koruyabilmek amacı ile; Devrim Muhafızları’nı, Kudüs Gücü’nü Lübnan Hizbullah’ını ve diğer örgütleri, başta Orta Doğu olmak üzere (Irak’ta ve Suriye’de) diğer yerlerde, caydırıcı ve misilleme silahı olarak kullanmaktadır.²⁰⁸

İran-Irak Savaşı’nda ağır kayıplar veren İran; savaş sonrasında, hem Batılı devletlerden ve bölge ülkelerinden kendisine gelen tehditi, baskıyı ve yaptırım/izolasyon politikasını aşmak için, hem de bölgesel bir güç olmak için silahlanmaya önem vermiştir. İran’daki yeni rejimin silahlanmaya yönelmesi ve bugün üzerinde konuşulan nükleer program, İran ile uluslararası terörizm arasında kurulan bağın “kitle imhasına yönelik terörizm” tiplmesi boyutuna işaret etmektedir. İran’ın, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın her yıl yayınladığı Uluslararası Terörizm Raporu’nda, teröre destek veren ülke olarak

²⁰⁶ <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1449115-abd-hagel-iran-teror-destekcisi-bir-ulkedir> e.t: 17 Nisan 2014

²⁰⁷ Arap Baharının İran ile ilgili boyutu için şu kaynaklara bakılabilir: Thierry Kalluer-Mohammed Reza, **Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye**, Çev. H.Gürel, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2013; Mahmut Akpınar, **Arap Baharı mı, İran Ateşi mi**, Ankara, Akdağ Yayınları, 2013, **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Der. A. Gözkaman-P. Paksoy, İstanbul, Detay Yayıncılık, 2014

²⁰⁸ J. Matthew McInnis, “**Iran's support for terrorism worldwide**”, <http://www.aei.org/speech/foreign-and-defense-policy/irans-support-for-terrorism-worldwide/> e.t: 19 Nisan 2014

geçmektedir.²⁰⁹

3.2.1 İran Teröre Destek Veren Ülkeler Listesinde

ABD, İran'ı yıllardır terör örgütlerini destekleyen ülke olarak suçlamaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de meydana gelen terörist saldırılar sonrasında, bu iddialar daha çok öne çıkmış ve önem kazanmıştır. 2002 yılında, Afganistan'da Taliban'ı devirmek için ABD liderliğinde çaba gösteren çok uluslu güce İran'ın da katkı sunması ve yardım sağlamasına rağmen, İran, zamanın ABD Başkanı George W. Bush tarafından Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "Şer Ekseni" olarak açıklanmıştır. Mart 2006'da, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, *"İran'ın Lübnan'da, Filistin topraklarında, Orta Doğu'da terör için birçok yönden merkezi bir destekçi olduğunu, İran'ın, Irak'ın güneyinde ne yaptığı konusunda derin endişeler taşıdıklarını"* ifade etmiştir. Bu nedenlerden dolayı, Ekim 2007'de ABD, terör örgütleri listesine İran'ın Devrim Muhafızları'nı eklemiştir.²¹⁰

ABD hükümeti İran'ı terörü destekleyen ülkeler listesine ilk olarak Ocak 1984'te almıştır. ABD Dışişleri Bakanlığının 30 Mayıs 2013 tarihinde yayınladığı terörizmle ilgili yıllık raporunda; İran'ın, 2012 yılında uluslararası terörle ilgili faaliyetlere desteğini artırdığı ifade edilmektedir. Raporda, İran'ın Suriye'de bulunan muhalif gruplara karşı savaşmak için Suriye rejimine silah ve geniş kapsamlı yardım temin ettiği ve İran tarafından 2011 yılında terör ile ilgili faaliyetlere yapılan destekte belirgin bir artış olduğu belirtilmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, bu artışı İran'ın İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı tarafından desteklenen Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü'ne ve Lübnan'daki müttefiki Hizbullah'ın faaliyetlerine dikkat çekerek göstermektedir. İran destekli terörizmin ve Hizbullah'ın terörist faaliyet ve saldırılarının Güneydoğu Asya, Avrupa ve Afrika'da 1990'lardan beri görülmemiş bir tempoya ulaştığı ifade edilmiştir. Bulgaristan'ın Burgaz şehrinde, Temmuz 2012 tarihinde meydana gelen, beş İsraili ve bir Bulgar vatandaşının öldüğü bombalama olayından, İran

²⁰⁹ Demirel, **Hizbullah**, s. 16-17.

²¹⁰ Greg Bruno, **"State Sponsors: Iran"**, <http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362> e.t: 20 Nisan 2014

destekli Hizbullah sorumlu tutulmuştur. Kudüs Gücü'nün, 2011 yılında, ABD'de Suudi Arabistan Büyükelçiliğine saldırı hazırlığı içinde olduğu; bunun yanı sıra 2012 yılında Gürcistan, Hindistan, Tayland ve Kenya'da planlı terör saldırılarında bulunduğu belirtilmiştir.²¹¹ Daha yakın zamana gelindiğinde, Ekim 2014'de Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan bir raporda; Irak Devleti'nin desteklediği ve silahlandığı, İran bağlantılı Şiiilerin, IŞİD militanlarının eylemlerine tepki ve intikam amaçlı olarak sivilleri kaçırıp infaz ettiği ileri sürülmüştür.²¹² Kasım 2014'de ise, Saddam döneminde İran'da konuşlanan ve 2003'deki ABD işgali sonrasında Irak'a geçen Şii Bedir Tugayı bünyesinde faaliyet gösteren gönüllülerden oluşan halk hareketi BAE tarafından terör örgütü listesine alınmış ve BAE'nin bu kararı, Irak ve İran tarafında tepkiye yol açmıştır.²¹³ Bu gelişmeler, İran'ın, sadece ABD'nin terör örgütlerine destek veren ülkeler listesinde değil, başka birçok ülkenin benzeri listesinde yer aldığına ve İran ile uluslararası terörizm arasındaki bağın artarak devam ettiğine işaret etmektedir. İran'ın artık herkesçe bilinen nükleer programı ve P5+1 ülkelerinin İran ile yürüttüğü görüşmeler, İran'ın uluslararası terörizm ile olan bağının "kitle imhasına yönelik terörizm" bağlamında görülmesine neden olmuştur.

3.3 İRAN İLE İLİŞKİLENDİRİLEN TERÖR FAALİYETLERİ

Geriye dönülüp 1980'li yıllardan başlayarak günümüze doğru gelişmeler gözden geçirildiğinde; İran ile ilişkilendirilen terör örgüt ve faaliyetleri ile sıkça karşılaşıldığı görülür. İran ile ilişkilendirilen olaylar, zaman zaman bir duraksama göstermiş olsa da, İran'ın uluslararası terörizm ile her zaman bağlantılı olduğuna işaret etmiştir. Aşağıda, İran ile ilişkilendirilmiş bazı terörist saldırılara, kronolojik bir sıra içinde yer verilmiştir.²¹⁴

²¹¹ Terry Atlas, "Iran Increases its Support for Terrorism, U.S. Says", <http://www.bloomberg.com/news/2013-05-30/iran-increases-its-support-for-terrorism-u-s-says.html> e.t: 22 Nisan 2012

²¹² Söz konusu rapora ilişkin haber, Milliyet Gazetesi'nin 14 Ekim 2014 tarihli nüshasında "Şiiiler Sünni Katliam Yapıyor" başlığı ile yer almıştır.

²¹³ Konu, Hakimiyet Gazetesi'nin, 19 Kasım 2014 tarihli nüshasında "BAE'nin Terör Örgütleri Listesine Tepkiler" başlığı ile haber olarak yer almıştır.

²¹⁴ Bruno, "State Sponsors: Iran", <http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362> e.t: 20 Nisan 2014

- 1985 yılında, Şah yanlısı Binbaşı Şehmuz Şahverdule ile Şah'ın gizli servis subaylarından Albay Hamdi Muradi'nin Türkiye'de öldürülmeleri,
- 1986 yılında, Şah'ın korumalarından Albay Ahmet Hamid'in Türkiye'de öldürülmesi,
- 1987 yılında, Halkın Mücahitleri Örgütü'nden Muhammed Hasan Mansuri ile Iraklı rejim muhalifi Behnan Fadıl'ın Türkiye'de öldürülmesi,
- 1988 yılında, Lübnan'da BM gözlemcisi olarak görev yapan Amerikalı Albay William Higgins'in Hizbullah tarafından kaçırılarak öldürülmesi,
- İran-Hint asıllı İngiliz romancı Salman Rüşdi'nin, 1989 yılında yazdığı romanı "Şeytan Ayetleri"nde İranlı liderler ve İslam hakkında küfür içeren ifadelerden dolayı Salman Rüşdi'nin ölümüyle tehdit edilmesi ve Salman Rüşdi'yi öldürene para ödülü vereceğini açıklaması,
- Ocak 1990'da Türkiye'de Prof. Dr. Muammer Aksoy'un öldürülmesi,
- Yine Ocak 1990'da Türkiye/İzmir'de NATO kapsamında ABD'nin kullandığı tesislere saldırılması,
- Mart 1990'da rejim karşıtı İranlı Hüseyin Mir Abedini'nin Türkiye'de kurşunlanması,
- Haziran 1992'de rejim karşıtı İranlı Ali Akbar Gorbani'nin Türkiye'de ölü bulunması,
- Ocak 1993'de Türkiye'de Yahudi asıllı Jack Kamhi'ye suikast girişiminde bulunulması,
- Nisan 1994'de Yugoslavya'nın Ankara Büyükelçiliğinde Birinci Katip olarak görev yapan Zivorad Simiç'in aracına bomba konulması,
- 1996 yılında Suudi Arabistan'ın Khobar şehrinde on dokuz ABD askerinin öldüğü, ABD askeri karargâh binasına yapılan araçlı bombalama olayı,
- 2001 yılından günümüze kadar olan süreç içinde Afganistan'daki ABD ve NATO askerleri ve Irak'taki koalisyon güçlerine İran menşeli silahlar kullanılarak yapılan sayısız saldırı,

– Temmuz 2010’da vikileaks.org üzerinden sızdırılan gizli belgelerde İran ile Taliban, Afgan savaş mücahitleri ve El-Kaide arasında kapsamlı işbirliğine işaret eden bilgiler,

– Nisan 2011’de ABD ve Avrupa Birliği (AB) tarafından, İran Devrim Muhafızları’nın (Kudüs Gücü’nün), Suriye rejimine, Suriye’deki muhalefete karşı kullanmak maksadı ile silah ve malzeme desteğinde bulunduğu iddia edilmesi,

– ABD’nin; Ekim 2011’de Kudüs Güçleri’ni ABD’deki Suudi Arabistan Büyükelçisini öldürmek maksadıyla suikast planlaması yapmakla suçlaması; ayrıca Washington’daki İsrail Büyükelçiliği ve Arjantin’deki Suudi Arabistan ve İsrail Büyükelçiliklerini bombalama hazırlığı içinde olmakla suçlaması,

– Pakistan’ın İran’a komşu Belüçistan bölgesinde yaşanan terörist saldırıların/eylemlerin arkasında İran’ın yer aldığı iddia edilmesi.

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın “İran: İnsan Hakları Uygulamaları” başlıklı ve 31 Ocak 1994 tarihli raporuna göre; İran, özellikle 1993 yılında yurt içinde ve dışında birçok terör eylemine imza atmıştır. Yukarıda kronolojik bir sıra içinde verilen olaylarda bunu teyit etmektedir. Raporda, Tahran yönetiminin yurtdışında, komşularında, hatta ABD’de bile suikast eylemlerine destek sağladığı yer almaktadır. 1993’te yoğunlaşan terör eylemlerinin, reformcu Hatemi’nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle durduğu ifade edilen raporda, Tahran’ın aşırı İslami söyleme sahip terör örgütlerine de büyük destek sağladığı kaydedilmektedir. Raporda, İran’daki Şii rejim ile ilişkilendirilen bazı terör eylemleri de belirtilmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.²¹⁵

– 1992 Kasım ayında Sosyalist Enternasyonal toplantısına katılmak üzere Berlin’de bulunan İranlı muhalif Kürt liderlere, “Mykonos” adlı Yunan lokantasında işlendiğinden kayıtlara “Mykonos Suikasti” olarak geçen bir suikast düzenlenmiş; suikastın faillerinden biri olarak yakalanan Kazem Darabi’nin İran gizli servis elemanı olduğu belirlenmiştir.

– 24 Ocak 1993’te Türk gazeteci Uğur Mumcu, arabasına konan bir

²¹⁵ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/4837.asp> e.t: 23 Nisan 2014

bombayla öldürülmüş bunun, İran destekli bir eylem olduğundan şüphelenilmiştir.

– 16 Mart 1993'te İranlı rejim muhaliflerinden ve Halkın Mücahitleri liderlerinden Naghdi Muhammed Hüseyin Roma'da öldürülmüş; Naghdi'nin isminin, 1992'de Berlin'de İranlı Kürt muhalifleri öldüren zanlıların elindeki 32 kişilik kara listede de yer aldığı anlaşılmıştır.

– 18 Mart 1993'te İran'daki Baluchi ayaklanmasının üç lideri, Pakistan/Karaçi'de öldürülmüştür.

– 1993 yılı Haziran ayında Halkın Mücahitleri'nin bir başka lideri Muhammed Hasan Arbab, yine Pakistan/Karaçi'de öldürülmüştür.

– 1993 yılında İran'da yüzlerce kişi kaybolmuş, cezaevlerindeki ağır işkence ve kötü muamele vakaları artmıştır.

– 1996 yılı Şubat ayında iki İranlı muhalif Türkiye'de öldürülmüştür.

– 02 Mart 1996'da iki Sünni İranlı din adamı Pakistan'da katledilmiştir.

– 07 Mart 1996'da başka bir İranlı muhalif Bağdat'ta öldürülmüştür.

– İran Özgürlük Vakfı kurucusu, muhalif Ali Tabatabai, ABD'nin Maryland eyaletinin Bethesda kentindeki evinde öldürülmüştür.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırı sonrasında da, ABD'nin “uluslararası terörizm ile savaş” söylemi ile harekete geçmesi ve bütün dünyayı harekete geçirmesi, İran'ı da etkilemiştir. Ortaya çıkan “uluslararası terörizm ile savaş” havası, o dönem ABD'nin uluslararası politikasındaki konumunun da etkisinde, İran'ın terör örgüt ve faaliyetlerinde bir gerilemeye (en azından bir duraksamaya) yol açmıştır. Ancak 11 Eylül 2001'deki saldırı sonrasında Afganistan'a yerleşen ABD'nin burada karşılaştığı tablo ve bölgede yükselen ABD karşıtlığı günümüze doğru İran-uluslararası terörizm bağlantısını yeniden canlandırmış ve öne çıkarmıştır.

Bugün Suriye'de yaşanan iç çatışma ortamında, Şam yönetiminin yanında ve muhaliflerin karşısında bir yaklaşım içinde olan İran'ın, Devrim Muhafızları'nı, Şii milisleri ve Lübnan Hizbullah'ını Suriye'ye yönlendirdiği bilinmektedir. İran'ın Şii

temelli bu yönlendirmesi ve bu unsurlara verdiği silah desteği, tezin başlangıcında değinilen birçok terörizm tiplerini çağrıştırmaktadır.²¹⁶ Ancak bu çağrışımlara rağmen, İran'ın günümüzde uluslararası mücadelede bölgesel ve küresel işbirliği çağrısında bulunduğu da dikkat çekmektedir ki; bu, İran'ın bölgesel güç olarak öne çıkmakta olduğuna işaret etmektedir. İran'ın sadece uluslararası terörizmle ilişkilendirilen ülke olmaması, aynı zamanda uluslararası terörizmle mücadele eden bir ülke olma kimliğini kazanmaya çalışması önemlidir.²¹⁷

3.3.1 İran Destekli Terörün Vurduğu Ülkeler

1970'li ve 1980'li yıllar, İslam'ın yeniden siyasal bir güç olarak ortaya çıktığı yıllar olmasına rağmen, dünya genelinde yayılmış siyasal İslam, İran Devrimi'nden sonra "İslam fundamentalizmi" olarak görülmüş; "İslam fundamentalizmi" ve İran, birbirlerini çağrıştıran iki kavram haline gelmiştir. Şii mollaların 1979 yılında İran'da yönetimi ele geçirmelerinin, İslam dünyasında Batı karşıtı bir köktendincilik dalgasını tetikleyeceğinden ve bir domino etkisi ile İslam coğrafyasında benzeri rejimlerin kurulmasından korkulmuştur. Batı dünyasının bu korkusu gerçekleşmese de, devrim, Müslüman kitleler üzerinde şüphesiz etkili olmuştur.²¹⁸

1979'daki devrim; özellikle 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nda ortaya çıkan İslami hareketleri ateşlemiş ve cesaretlendirmiştir. Şii aktivist örgütler kadar, Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve El-Cihad örgütü, Malezya Gençlik Hareketi ve militan PAS (Malezya İslam Partisi)'a kadar pek çok Sünni örgüt de devrimden ilham almıştır.²¹⁹

Devrim, barışçıl entellektüel faaliyetlerin yanında, şiddet, kaos ve terörü de tetiklemiştir. Basra Körfezi'ndeki Bahreyn'de Emiri devirmek için düzenlenen

²¹⁶ Mahmut Akpınar, **Arap Baharı mı İran Ateşi mi**, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2013, s. 222.

²¹⁷ **İran IŞİD'e Karşı Uluslararası İşbirliği İstiyor**, www.haber3.com/İran-işide-karsi-uluslararası-isbirliği-istiyor-288374.htm e.t.:15 eylül 2014

²¹⁸ Bülent Keneş, **İran ve Terör**, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 26.

²¹⁹ Keneş, **İran ve Terör**, s. 27.

siyasi komplolar, Afrika'nın en büyük ülkesi Sudan'da İslamcı güçlerin hükümete el koyması, Mısır'da Enver Sedat'ın 1981'de bir suikast sonucu öldürülmesi, Lübnan'da Amerikalı diplomatlara ve askerlere karşı girişilen eylemler, İran İslam Devrimi'nin tetiklediği gelişmelerin örnekleridir.²²⁰ İran, 1990 yılından itibaren, yurtdışında faaliyet gösteren birçok Sünni köktenci grupla da ciddi ilişkiler kurmuştur. Bunların başında, İsrail'e karşı savaşan HAMAS, Filistin'in kurtuluşu için savaşan İslami Cihad, Mısır'da faaliyet gösteren İslami Grup ile Cezayir, Ürdün ve Tunus'taki Sünni örgütler gelmektedir.²²¹

3.3.1.1 Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, nüfusu ırk ve din bakımından diğer Arap devletlerine göre daha homojen ve birleşiktir. Şii cemaati, bu homojen tablonun tek büyük istisnası ve krallığın en çok anlaşmazlık yaratan unsurudur. Suudi Arabistan Müslüman nüfusunun yaklaşık yüzde 12'sini oluşturan Şiiler, "Hasa" olarak bilinen doğu eyaletinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Katif ve Hufuf şehirlerinde de Şiiler yaşamaktadırlar. Şiilerin yaşadıkları bölgelerin; İran'a fiziki olarak yakınlığı, Basra Körfezi boyunca uzanan yerler olması ve Suudi Arabistan'ın petrol sahalarını/rezervlerini içine alan bölgeler olması, önem arz etmektedir.²²²

1979 İran Devrimi, Suudi Arabistan'ın Hasa bölgesinde yaşayan Şiiler arasında siyasal hareketliliğe yol açmıştır. Devrimci İran, 1979 yılı boyunca, Suudi Arabistan'ın Hasa Eyaletindeki gerilimin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı yıl Suudi Arabistan'da yasaklanan, Aşura günü törenleri arifesinde 29 Kasım'da yapılan matem yürüyüşü, Şiiler tarafından gösterilere dönüştürülmüş, Suudi ordusunun olaylara müdahale etmesi ile şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 1980 yılında, bu kez ekonomik sebeplerden dolayı ayaklanan Şiiler, Suudi yönetiminde korku yaratmış, yapılan geniş çaplı soruşturmalarda neticesinde, 600 kadar Şii hapse mahkûm edilmiştir. Bu olaylar; o tarihte, devrimin milli güvenliklerini tehdit ettiğini düşünen Irak ve Suudi Arabistan yönetimlerini, İran'a

²²⁰ Keneş, **İran ve Terör**, s. 28.

²²¹ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/4837.asp> e.t: 23 Nisan 2014

²²² Keneş, **İran ve Terör**, s. 52.

yönelik politikalarını birbirleri ile koordine etmeye itmiştir.²²³ Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı, Şii nüfusa sahip Arap ülkelerinde Şiilerin siyasal bir hareketlenme içine girmelerine yol açtığına, hem Suudi Arabistan da bu hareketlenmelerin yaşandığı yerlerden biri olmuş, hem de Yemen ve Bahreyn gibi komşu ülkelerde ortaya çıkan hareketlenmeler Suudi Arabistan'a da yansımıştır. Şii hareketlenmeler bir şekilde İran ile bağlantılı olduğundan şüphe duyulmamaktadır. Suudi Arabistan ile İran'ın her ikisinin de enerji üreticisi ülkeler olması; İran kendisini Şii İslam dünyasının lideri olarak görürken ve İslam dünyasının hamiliğine soyunurken, Suudi Arabistan'ın da kendisini Sünni İslam dünyasının lideri olarak görmesi, İran'ın terör örgüt ve faaliyetleri ile olan ilişkisinin Suudi Arabistan nezdinde kendisini daha çok göstermesine neden olduğunu/ olacağını söylemek mümkündür.

3.3.1.2 Lübnan

İslam Devrimi ile birlikte kavuştuğu Şii rejim üzerinden İran'ın etkili olduğu diğer bir ülke Lübnan'dır. Lübnan, Müslüman nüfusun yüzde 53'ünü teşkil eden, Şii nüfusun sosyo-ekonomik mahrumiyet içinde yaşadığı, siyasal yapının en alt kısmında tutulduğu, bazılarının vatandaşlık hakkı bile alamadığı bir ülkedir. Artan nüfusları, iki toplum arasında nesillerdir evlilikler sayesinde kurulan bağlar, devrimden önce eğitilen Lübnanlı Mollalar nedeniyle İran devrimcilerinin, devrim ihracına karar verdikleri ilk ülkedir. Ayrıca, İsrail faktörü ve İran-Suriye ittifakı, Lübnan Şia'sı ile Tahran arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmıştır. Suriye yönetimi, İsrail'e ve Lübnan'da bulunan ABD askeri birliklerine zayıf bir tampon da olsa, koruma kalkanı oluşturabileceği düşüncesi ile, İran'ın Lübnan içerisinde nüfuzunu yaymasına yardımcı olmuştur. 1982 yılında, İsrail'in Lübnan'ı işgalinin ardından İran, Şiilerle dayanışma göstermek maksadı ile Baalbek bölgesine, 1.500 Devrim Muhafızı göndermiş, Devrim Muhafızlarının buldukları bölgede yaptıkları faaliyetler ile Lübnan'da Şii hareketini radikalleştirdiği ve birçok kişiyi

²²³ Keneş, **İran ve Terör**, s. 54-55.

terörist faaliyet için eğittiği ifade edilmiştir.²²⁴

Fundamentalist doktrin ve radikal siyasi eylemcilik, İran dışında en çok Lübnan Şiileri arasında taraftar bulmuş, Lübnan'da yaşanan iç savaştan sonra ABD Büyükelçiliği'nin, Batı Beyrut'ta ABD ve Fransız askeri karargâhlarının bombalanması, İran ile Lübnan Şiileri arasında kurulan siyasi ve dini dayanışmanın sonuçlarıdır.²²⁵ Lübnan, Orta Doğu'da terör örgütlerinin en çok barınma ve eğitim imkânına sahip olduğu ülkelerden birisi olmuştur. İran, Lübnan'ın bu durumundan, yararlanmışır. Lübnan'daki Şii unsurların, Lübnan'ın güneyinden İsrail'in kuzeyine yaptıkları saldırıların, arkasında Tahran'ın yer aldığı bilindiği için, İran'ın Filistin sorunu üzerinden Sünni İslam dünyasında kendisine bir yer edinmesine ve Batı'nın kendisine uyguladığı yaptırım/izolasyon politikasını aşmasına da hizmet etmiştir.

3.3.1.3 Irak

Devrimden sonra, İranlı mollaların devrim ihracının en etkili olması gerektiğine inandıkları ülkelerin başında Irak gelmiştir. İran Devrimi'nin ve "molla rejiminin" Basra Körfezi ülkelerinde yarattığı tedirginlik, Irak'ta da yaşanmış; İran'ın, Irak ile imzalanmış olan Cezayir Antlaşması'nı tanımadığını açıklaması, Irak'ın 1980 yılında, İran'a saldırmasının sebeplerden birisi olmuştur. 1975 Cezayir Anlaşması öncesinde İran'ın Irak Kürtlerini Bağdat'a karşı kullanmasının ve bu yolla Irak'a Cezayir Anlaşmasını adeta dayatmasının etkisinde, Saddam yönetimi, ülkedeki Şii nüfusu karşısına aldığında; Irak Şiileri, ya İran'a giderek siyasal faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir ya da İran Irak'taki Şii İslamcı hareketlere "örtülü" yardımda bulunmuş, destek vermiştir. 1980 yılı başlarında, İran-Suriye İşbirliği, bu kez Irak'ı hedef almış ve iki ülke istihbarat servisleri, Irak'ın güneyinde yaşayan Şii muhalefetin faaliyetlerine destek vermekte anlaşmışlardır. Ancak Irak-İran Savaşı sırasında, Iraklı Şiiler, İran'ı değil,

²²⁴ Keneş, **İran ve Terör**, s. 58-59.

²²⁵ Keneş, **İran ve Terör**, s. 60.

Bağdat yönetimini desteklemişlerdir.²²⁶

Bugün Irak'a bakıldığında; Irak'ın Şii yönetim altında olduğu; bunun; İran rejiminin ihraç edilmiş olduğu anlamına geldiği; dün İran'da yaşamak zorunda kalan Şii unsurların, bugün Irak'a dönmüş ve sürece katılmış olduğu, en önemlisi; İran'ın uluslararası terörizmle ilişkisinin kurulmasına neden olan Şii milislerin, Irak'ın uluslararası terörizmle ilişkisinin kurulmasına neden olacak (İran bağlantılı) bir yaklaşım için de olduğu görülmektedir.

3.3.1.4 Bahreyn ve Kuveyt

İran'ın, mali yardım yaptığı ve askeri eğitim verdiği Bahreyn ve Kuveyt İslami hareketleri üzerinde de büyük etkisi bulunmaktadır. 1980-1981 yıllarında, İran'ın, Bahreyn ve Kuveyt'teki Şii gruplar ile ilişkisi zirve yapmış; 1981 yılında birçok Şii Arap, İran'da eğitilerek Bahreyn'e gönderilmiş; İran tarzı bir devrim yapmaları için destek sağlanmıştır. İran; Kuveyt'te yaşayan Şii'leri, Irak-İran Savaşı'nda Kuveyt yönetiminin Irak'a mali yardım yapmasını durdurması yönünde baskı aracı olarak kullanmıştır.²²⁷

Esasen İran İslam Devrimi'nin etkileri, en önce Basra Körfezi ülkelerinde hissedilmiştir. Körfez ülkelerinde yaşayan Şii'ler; tabii tutuldukları ikinci sınıf vatandaşlığın ve yaşadıkları sosyo-ekonomik mahrumiyetlerin son bulması isteği ile, Sünni Müslümanlar tarafından haklarının engellenmesine karşı gelmişler; bunlardan radikal olanlar ise, İran Devrimi benzeri bir devrimle İslam devleti kurulmasını istemişlerdir. Radikal olanlar; bu maksatla, bombalama, suikast, sabotaj eylemleri ile protesto gösterilerinde bulunmuşlardır.²²⁸

İran'ın Basra Körfezi'nin küçük kıyıdaş ülkelerdeki Şii nüfusa gösterdiği bu ilgi, Şii ortak temeli ve rejim ihracı ile ilişkilendirilse de; gerçekte, Basra Körfezi'ni kontrolü altına alarak güçlenme düşüncesine işaret etmektedir. Bunun da, yine

²²⁶ Keneş, **İran ve Terör**, s. 67-69.

²²⁷ Keneş, **İran ve Terör**, s. 70.

²²⁸ Keneş, **İran ve Terör**, s. 69.

son tahlilde rejim ihracı ile ilişkilendirilebileceği; ancak güçlü İran'ın Şii rejimini daha kolay yayabileceğini unutmamak gerekir. İran'ın nükleer programı, bu bakış açısı bağlamında görülmesi gereken bir husustur.

3.3.1.5 Türkiye

İran'ın bir dönem Irak'a karşı Irak Kürtlerini desteklediği; bugün de, Irak Kürtlerinin özellikle Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin ve Goran Hareketi'nin, İran'ın etkisine açık olduğu bilinmektedir. İran'ın Irak Kürtleri ile olan bu bağlantısı, İslami fundamentalizm ile birlikte, Türkiye-İran arasındaki ilişkileri bozan bir unsurdur. Başta güvenlik olmak üzere iki ülke arasındaki pek çok alanda rekabet vardır. İki ülkenin rejimleri arasındaki farklılık tarafları karşı karşıya getirme potansiyelini içermektedir. Son dönemde bölgede iyice belirginleşen Şii/Sünni ayrımı, bu potansiyeli güçlendirmiştir. Ancak Türkiye, İran ile ilişkilerini hep diplomatik bir üslup ile yürütmüştür.²²⁹

İran'ın, bir dönem (özellikle 1980'lerin sonu, 1990'ların başında) Türkiye'nin ülke ve ulus bütünlüğünü hedef alan PKK terör örgütüne destek verdiği ve bunun da iki ülke ilişkilerinin bozulmasına neden olduğu bilinmektedir. İran'ın, PKK terör örgütüne barınma imkânı sağlaması, ülkesinde PKK terör örgütü kamplarının kurulmasını görmezden gelmesi, hatta Devrim Muhafızları'na bağlı unsurların desteğinde Türkiye'nin İran'a komşu bölgesinde PKK terör örgütünün eylemlerde bulunması, İran-Türkiye ilişkilerini bir dönem gerginleştirmiştir. İran, Türkiye'yi hedef alan bölücü/ayrılıkçı terör örgütünün destekçisi olarak görülmüştür.

1990'lı yılların ilk yarısında, Irak ve Suriye gibi İran'da değişik yollardan PKK terör örgütünü Türkiye'ye karşı kullanma çabası içerisine girmiştir. Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadelede, Irak kuzeyinde operasyonlar düzenlemesine ve tampon bölge oluşturma fikrine, Irak'ın bütünlüğüne zarar vereceği gerekçesi ile, karşı çıkan İran'ın Türkiye içerisinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde,

²²⁹ Keneş, *İran ve terör*, s. 121-122.

kendi güdümünde bir “Kürt İslam Devleti” kurma girişiminde bulunduğu da ileri sürülmüştür. İran’ın sadece PKK terör örgütüne değil, Türkiye’deki Hizbullah örgütüne de eğitim, kamp, barınma, sağlık, silah, mühimmat ve lojistik destek verdiği ileri sürülmüştür.²³⁰ PKK terör örgütünün başındaki isim olan Abdullah Öcalan, yakalandıktan sonra yapılan sorgusunda, İran’ın Urumiye şehrinde bir hastanelerinin olduğunu; Şehidan, Makü, Zagros, Jerme gibi sınıra yakın yerleşim yerlerinde örgüte ait kampların varlığını itiraf etmiştir.²³¹

Türkiye’de, İran İslam Devrimi’nden hemen sonra ortaya çıkan “Selam Tevhit Grubu”nun*, İran Devrim Muhafızları içindeki SAVAMA’nın Türkiye masası tarafından yönetildiği ve İran’daki eğitimlerini müteakip Türkiye’ye gönderildiği; SAVAMA ajanlarının isteği doğrultuda Türkiye aleyhine casusluk, cinayet, bombalama ve silahlı eylemlerde bulunduğu ileri sürülmüştür.²³²

3.3.2 Dönemler İtibari İle İran İle İlişkilendirilen Terör Faaliyetleri

İran ile ilişkilendirilen terör faaliyetleri, dönemler itibariyle ele alınırken, İran cumhurbaşkanları ve onların görev dönemleri çıkış alınmıştır. Rehberin (Velayet-i Fakih’in) İran’ın rejimi içindeki işlevi/yeri bilindiği için, dini liderlerin ve dönemlerin çıkış noktası alınmasının anlamlı olmayacağı düşünülmüştür. Cumhurbaşkanlarının seçimle göreve gelmesi ve görev sürelerinin dört yıl olması, sınırlı da olsa, İran’daki değişimin işaretleri olarak görülebildiği için, cumhurbaşkanları ve onların dönemleri, tercih edilmiştir.

İslam Devrimi sonrası, İran’ın dış politika hedeflerinden birincisi, İran’ın ulusal birliği ve toprak bütünlüğünün korunması ile birlikte ekonomik refahı ve

²³⁰ Keneş, **İran ve Terör**, s. 123.

²³¹ Demirel, **Terör**, s. 752.

* **Selam Tevhit Grubu:** Bu grup, “Devrim Muhafızları” birimi içerisindeki “Kudüs Gücü” ile bağlantılıdır. Teşkilatın amacı; Türkiye’de İslam dinini kullanarak toplumda karşıt gruplar oluşturmak, gruplar arasında kin ve düşmanlığı körükleyerek kaos ortamı yaratmak, bu ortamdan yararlanarak silah zoru ile mevcut anayasal düzeni değiştirmektir. Selam Tevhit Grubu, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde şer-i hükümlerle yönetilen İran benzeri bir İslam devleti kurmayı hedeflemektedir. Kaynak: m.haberler.com/selam-tevhid-orgut-nedir-631541-haberi/ e.t: 01Eylül 2014

²³² Demirel, **Terör**, s. 618.

kalkınması için gerekli koşulların sağlanması; ikinci hedefi, özellikle İsrail ve Batı'ya karşı mücadele veren Müslümanların özgürlük hareketlerinin haklarının savunulması; üçüncü hedefi ise, İslam'ın Şia prensibi temeli üzerine dayalı bir İslam toplumu tesis etmek olmuştur.²³³ Ancak İran, Batı karşıtı bir dil kullanmasına rağmen, uygulamada pragmatik bir siyaset izlemiştir; söylemlerini etki alanı yaratmak, genişletmek ya da etkisi altında tutmak için kullanılmıştır.

İran-Irak Savaşı'nın sona ermesinden sonra Humeyni'nin kendisinden sonra İran'da güçlü bir rejim bırakmak istemesi, çoğu hapisanelerde bulunan siyasal muhaliflerin idam edilmesine neden olmuş; Humeyni'den sonra Velayet-i Fakih olması beklenen Hüseyin Ali Muntazari, görüş ayrılıkları nedeniyle bu göreve gelememiştir. Humeyni, ölmeden önce devrimi tüm kurumları ve yönleri ile sağlamlaştırmış, rejime yönelik hiçbir muhalif kırıntı bırakmamıştır. 1989 yılında, Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra, Humeyni'ye bağlılığı bilinen orta düzey bir din adamı olan Ali Hamaney, İran'ın yeni Dini Lideri (Rehberi) olmuştur.²³⁴

Ali Hamaney, İran'ın yeni dini lideri olmadan önce, sekiz yıla yakın bir süre (Ekim 1981- Ağustos 1989) İran'ın cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Ondan önce de, Şubat 1980- Haziran 1981 döneminde Ebu'l-Hasan Beni Sadr; Ağustos 1981'de de, bir ay süre ile, Muhammed Ali Recai, cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuşlardır.²³⁵ Bu üç cumhurbaşkanının görev süreleri, Humeyni'nin dini lider (Rehber) olduğu dönem ile örtüşmüştür. Bu örtüşme ve İran İslam Devrimi'nin Humeyni ile özdeşleştirilmesi; Humeyni'nin Rehber olduğu dönemde cumhurbaşkanlarının “silik/gölgede” kalmasına yol açmış olduğu için, cumhurbaşkanları ve bunların dönemleri itibarıyla İran ile ilişkilendirilen terör faaliyetleri ele alınırken, Ali Ekber Haşimi Rafsancani'den ve döneminden başlanarak konu ele alınmıştır. Ancak yukarıda, daha önce, “3.3 İRAN İLE İLİŞKİLENDİRİLEN TERÖR FAALİYETLERİ” başlığı altında,

²³³ Humeyra Coşar, “İran'ın Bölgesel Güç Paradigması Açısından Beka Sorunu”, Tamçelik, a.g.e., s. 107.

²³⁴ Doğan, “İran Siyasi Tarihi”, Tamçelik, a.g.e., s. 44.

²³⁵ Yeni İran Cumhurbaşkanları ve görev süreleri için şu kaynağa bakılabilir: www.tr.wikipedia.org/wiki/İran_cumhurbaşkanları_listesi e.t.: 30 Kasım 2014

kronolojik bir sıra içerisinde verilen olaylardan, söz konusu dört cumhurbaşkanının görev dönemlerinde İran ile ilişkilendirilen terör faaliyetleri konusunda bir fikir edinmek mümkündür.

1989 yılından sonra, İran'ın ilişkide olduğu terör örgütlerinin sayısı artmış; bu listeye, Mısır, Cezayir, Sudan ve Filistin'deki örgütler de dâhil edilmiştir. Kuveyt'in işgali ve Körfez Savaşı sırasında teröre verdiği desteği bir süre durduran İran, SSCB'nin dağılmasından sonra, yurtdışındaki rejim muhaliflerine yeniden suikastlar düzenlemeye başlamıştır.²³⁶

3.3.2.1 Ali Ekber Haşimi Rafsancani Dönemi (1989-1997)

Haşimi Rafsancani, 1979'daki İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ın dördüncü cumhurbaşkanıdır. 1989'daki seçimde aldığı oy oranı, 1993'teki seçimde aldığı oy oranından fazla olmuştur. Bu durum, ilk döneminde, Rafsancani'nin, yürütmeyi güçlendirmesine ve İran'ı "yalnızlıktan" kurtarmak için sertlik yanlısı İslamcılara direnmesine yol açmıştır. Ancak Haşimi Rafsancani, İran Meclisi'ndeki Batı karşıtı güçlerin yükselen baskısı ve Hamaney ile artan gerilimle karşılaşınca, bu tutumunu fazla sürdürmemiş ve eskiden yaptığı gibi, önleyici bir hareketle hasımlarının politikalarını benimsemeyi tercih etmiştir. Bunun doğal sonucu olarak, uluslararası terörizme daha fazla destek, ortaya çıkmıştır. Haşimi Rafsancani döneminde uluslararası terörizme verilen destek önemli ölçüde devam etmiş; döneminde, yurt dışında bulunan en az 45 İranlı muhalif, suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.²³⁷

Terörizm, İran dış politikasında bir araç olarak kullanıldığı için; terör faaliyetleri de, İran yönetiminden bağımsız ve İran'ın kontrolü dışında gerçekleşmemiştir. Terör operasyonları, İran istihbaratı tarafından planlanmış ve onay için İran yönetimine sunulmuş, ancak bundan sonra uygulamaya konulmuştur. Terör operasyonlarının, onaylanması için önce Cumhurbaşkanı Rafsancani'ye ve Dini Lider Hamaney'e gönderildiği bilinmektedir. ABD, İsrail, Suudi Arabistan veya

²³⁶ Keneş, **İran ve Terör**, s. 92.

²³⁷ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 217-218.

belirgin başka hedeflere karşı düzenlenecek terör saldırıları, bu makamların onayına sunulduğu ve İran'ı saldırılarla bağlantılı kılacak riskli saldırıların bu makamlarca onaylanmadığı ileri sürülmüştür. 1990 yılında rejim muhalifi Kazım Rezaevi'ye suikast düzenleyen on üç İran vatandaşının üzerinde İran'da devlet memurlarına verilen hizmet pasaportunun çıkması ve 1992 yılında Berlin'de Mikonos Restaurant'ında öldürülen dört İranlı muhalifin davasının sonucunda suikast emrinin İran devlet yetkilileri tarafından verildiğinin anlaşılması, uluslararası terörizm ile olan ilişkisine işaret eden somut örneklerdir. Bu örnekler, Şii İran rejiminin, hem kendisinin terörizmi çıkar ve hedefleri doğrultusunda çekinmeden bir araç olarak kullandığı, hem de -yine bu bağlamda- uluslararası terörizme destek verdiği anlamına gelmekte, İran'a ilişkin bu iddiaları beslemektedir.²³⁸

1992-1994 yılları arasında İranlı militanlar tarafından yurt dışında sekiz terörist saldırı gerçekleştirilmiştir. Suikastları, yurtdışında, Devrim Muhafızları bünyesinde bulunan "Kudüs Gücü" adlı birimin gerçekleştirdiği, İran Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik gizleme, maddi destek ve lojistik yardım sağladığı ifade edilmiştir. 1995 yılında, İran'ın adının karıştığı terör faaliyetleri azalmış; 1996 yılında, yeniden tırmanışa geçmiştir. Belçika'da ve Irak'ta aynı özellik taşıyan patlayıcılar ele geçirilmiş; Suudi Arabistan'ın Dahrhan kentinde, askeri amaçlı olarak kullanılan Hobar Kulelerine yapılan bombalı saldırıların arkasında İran olduğu anlaşılmıştır. 1996 yılında sadece Türkiye, Fransa ve Irak'ta suikasta kurban giden İranlı muhalif sayısı yedidir. 1997 yılında bu rakam on üç olmuştur.²³⁹

3.3.2.2 Muhammed Hatemi Dönemi (1997-2005)

Haşimi Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanı olan Seyid Muhammed Hatemi, İran İslam Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanıdır. 1997'deki ilk seçimde % 69 oy oranı ve 2001'deki seçimde de % 77 oy oranı ile, seçmen nezdinde artan

²³⁸ Keneş, **İran ve terör**, s. 93-94.

²³⁹ Keneş, **İran ve terör**, s. 95.

bir siyasal desteğe sahip olan Muhammed Hatemi, özellikle cumhurbaşkanının yetkileri artırma konusunda hazırladığı reform önerilerini hayata geçirememiş, Koruyucu Şura buna onay vermemiştir. Muhammed Hatemi; ülkesinin düzenini normalleştirme, hukuk devleti temelini ve İran'ın insan sermayesinin ülkeye geri dönmesini sağlayacak ekonomik liberalleşme ve rejimi seküleştirme çabası içinde olan bir cumhurbaşkanı olarak görülmüştür.²⁴⁰ Muhammed Hatemi, iktidara geldikten sonra, dış politikada Rafsancani'nin çizgisini sürdürmüş; konuşmalarında, medeniyetlerin uzlaşmasına, İran'ın açıklığına ve tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğuna vurgu yapmıştır.²⁴¹ Muhammed Hatemi'nin, göreve gelir gelmez, 1997 Ağustos ayında İran Meclisi'nde yaptığı konuşma, icraatlarının farklı olacağı izlenimine yol açmıştır. Hatemi konuşmasında *“İslami bir hükümet halkın efendisi değil, ona hizmet edendir. Bir hükümetin otoritesi, zor kullanarak ya da keyfi davranarak tesis edilemez. Bu ancak yasal işlemler, özgürlüğe saygı, halkı karar mekanizmasına katılmaya teşvik etmekle sağlanabilir. İnsanlar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduklarına ve devletin sınırları olduğuna inanmalıdırlar... Kendi kişisel tercihlerimizi topluma zorla kabul ettirmeye çalışmamalıyız. Hükümet, muhaliflerin bile hakkını korumakla yükümlüdür...”* diyerek,²⁴² yumuşama sinyalleri vermiştir. Ancak, Hatemi iktidarının sadece ilk yılında 260 kişi idam edilmiş, yüzlerce siyasi muhalif ortadan kaldırılmış, İran cezaevlerinde sistematik olarak fiziksel ve psikolojik işkenceler devam etmiş, ülke içinde yapılan gösteriler kanlı şekilde bastırılmış, yurt dışında yirmi sekiz rejim muhalifi suikasta kurban gitmiş, Arap ülkelerindeki terörist gruplara 270 milyon dolar yardım yapılmıştır.²⁴³ Yani İran rejiminin söylemi ile uygulamaları örtüşmemiş, İslami rejimin pragmatik yanı ağır basmıştır. İran İslam rejimi içinde cumhurbaşkanının yeri ve güç dağılımı dikkate alındığında, söylem ile uygulama arasındaki farklılığın münhasıran cumhurbaşkanına ifade edilemeyeceği açıktır. Hatemi göreve geldikten sonra başta Suudi Arabistan ve Irak olmak üzere, Basra Körfezi ülkeleri ile İran ilişkileri yeniden şekillenmeye

²⁴⁰ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 259.

²⁴¹ Fırat Purtaş, *“İran Dış Politikasının Değişmeyen Yapısı ve Rusya-İran Ortaklığının Niteliği”*, Öztürk-Sarıkaya, a.g.e., s. 317.

²⁴² Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 256.

²⁴³ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 261-262.

başlamış; İran uluslararası meselelerde kendisini “ahlaki bir süper güç” olarak sunmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Lübnan Hizbullahı’na verdiği destek istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.²⁴⁴ Yine aynı dönemde İran kaynaklı terörizmden bıkmış-usanmış olan Avrupa ile ilişkiler gelişme kaydetmiş, Körfez ülkeleri ve Avrupa devletlerine karşı terörizmi bir araç olarak kullanan İran’ın bu politikası, daha çok ABD’ye yönelik olarak kendisini göstermiştir.²⁴⁵ İran’ı bu şekilde davranmaya iten asıl sebep, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Orta Doğu’da ortaya çıkan güç boşluğu, bu boşluğun ABD tarafından doldurulmak istenmesi ve İsrail’in işine gelmesidir. Uluslararası politikada izole bir durumda bulunan İran, karşısında yer alan Batı cephesini ikiye ayırmış, Batı’nın ABD kanadına öncelikle odaklanmış, Batı’nın Avrupa kanadı ile ilişkilerini geliştirerek bölgede, güç dengesini kendi lehine değiştirme yönünde politika izlemeye başlamıştır.²⁴⁶ Bu suretle, karşısındaki cepheyi bölerek küçültmeye ve Batı’nın iki kanadına karşı karşıya getirmeye çalışmıştır.

Hatemi iktidarından önce uluslararası ortamda zayıf, ekonomik olarak güçsüz, birçok ülke ile gerginlik yaşayan bir İran mevcuttu. Hatemi’nin, cumhurbaşkanlığı döneminde işlediği, AB, komşu ülkeler ve diğer ülkelerle anlaşmazlıkları düzeltme yönündeki politikası, İran’ı hem ekonomik hem de bir siyasi çıkmazdan kurtarmıştır. Hatemi döneminde Rusya, Almanya, Fransa ile iyi ilişkiler kurulmuş; ancak ABD ile düzeltilmeye çalışılan ilişkiler, Velayet-i Fakih engeline takılmıştır. İsrail ile ilişkiler, eskisi gibi sert olmasa da, gerginlik devam etmiştir.²⁴⁷ Hatemi’nin İran’ı siyasal ve ekonomik bir çıkmazdan kurtarmaya çalıştığı bu dönemde; İran, terör örgüt ve faaliyetleri ile daha az ilişkilendirilmiş; İran’ın uluslararası terörizme verdiği destek bir duraklama içine girmiştir.

²⁴⁴ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 313-314.

²⁴⁵ Keneş, **İran Siyasetinin İç Yüzü**, s. 328.

²⁴⁶ Asl, “**Hatemi Döneminde AB-İran İlişkileri**”, Öztürk-Sarıkaya, **a.g.e.**, s. 302-306.

²⁴⁷ Purtaş, “**İran Dış Politikasının...**”, Öztürk-Sarıkaya, **a.g.e.**, s. 318.

3.3.2.3 Mahmud Ahmedinejad Dönemi (2005-2013)

Mahmud Ahmedinejad, İran İslam Cumhuriyeti'nin altıncı cumhurbaşkanıdır. Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde izlenen siyasetin İran'ın çıkarlarını korumada ve güvenlik sorununu çözüme başarılı olamadığını, yanlış olduğunu, İran'ın uyumlu ve uzlaşmacı olmaya değil, güçlü olmaya ihtiyacı bulunduğunu savunan Mahmud Ahmedinejad, ABD'yi ve BM'yi karşısına almış, açıkça İran'ın nükleer programına sahip olması gerektiğini savunmuştur.

İran Ahmedinejad döneminde “Batı ile pragmatik uyum” geleneğinden kopmuş “Medeniyetler Arası Diyalog” tezini de rafa kaldırmıştır. İran, artık kendisini ABD ve İsrail'in hedefi olarak görmeye başlamış, en etkili caydırıcılığın “güçlü olmak” olduğuna inanır olmuştur. Ahmedinejad döneminde, İran dış politikası, “güçlü görünme, oyunun mahiyetini ve alanını belirleme, tehlikeli görünme” olarak kendisini göstermiştir.²⁴⁸

Ahmedinejad döneminde, İran'ın ABD işgali altındaki Irak üzerinde yoğunlaştığını ve Irak'taki Şii varlığının önünü açmak için Şii milisleri kullandığını söylemek mümkündür. Aralık 2010'da ortaya çıkan Arap Baharı'nın, Arap ülkelerindeki Şii nüfus üzerindeki etkisi, bunların yüzlerini Tahran'a dönmesi şeklinde olmuş, İran ile, uluslararası terörizm arasındaki ilişki bu bağlamda kendisini göstermiştir. Ancak bu sürecin İran'ı kaynak ve bilgi tahsis etmede zora soktuğunu; hem bunun, hem de Arap Baharı ile Suriye krizinin etkisinde, İran'ın uluslararası terörizmle ilişkisinin biraz arkada kaldığını söylemek mümkündür.

3.3.2.4 Hasan Ruhani Dönemi (2013- -)

Hasan Ruhani, İran İslam Cumhuriyeti'nin yedinci cumhurbaşkanı olarak, Ağustos 2013'te bu göreve gelmiştir. Göreve gelişinin üzerinden geçen bir yıla bakıldığında; Hasan Ruhani'nin ılımlı bir politika izlediği, P5+1-İran görüşmeleri üzerinden hem yalnızlıktan kurtulmada hem de nükleer programına meşruiyet

²⁴⁸ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 405-406.

kazandırmada İran'ın mesafe almasına hizmet ettiği, Irak'ta ve Suriye'de intikam ve Şii egemenliğinin önünü açmak amaçlı olarak, İran ile ilişkilendirilen Şii milislerin sivil halkı katlettiği görülür. İran, Irak'ı ve Suriye'yi kendi nüfuz alanı içinde gördüğü için, bu iki ülkedeki kriz ortamından hem daha çok yararlanmak, hem de bu ortamın İran'ın aleyhine değişmesini önlemek çabası içindedir. Devrim Muhafızlığının bünyesinde yer alan unsurlar, hem Irak'ta, hem de Suriye'de görev yapmaktadırlar; ancak icra ettikleri görevler bu unsurların terör örgütü olarak görülmelerine ve terör örgütleri listelerine alınmalarına neden olmaktadır. Bunun en son örneği, tezin önceki bölümlerinde değinilen, Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü'nün gönüllü unsurlarının BAE tarafından terör örgütü listesine alınmasıdır.

3.4 İRAN İLE İLİŞKİLENDİRİLEN TERÖR ÖRGÜTLERİ VE GRUPLAR

Radikal dini örgütlenmeler, hangi dinden ya da mezhepten olursa olsun, kendi inanç esaslarına dayalı bir devlet kurmayı hedefler. Günümüzde radikal İslami söyleme sahip örgütsel hareketlerin başlangıç noktasının, 19. ve 20. yüzyıl ilk yarısında Mısır olduğu kabul edilir. O dönemlerde, Mısır'daki emperyalist düzene karşı gelen din adamları; Hasan El-Benna, Seyyid Kutub, Abdulkadir Udeh, gibi isimler radikal İslami hareketin öncüleri kabul edilir. 1979 yılında, İran'da İslami esaslara dayalı Şii bir devlet kurulması, bu yola gönül verenleri cesaretlendirmiş; İran yönetimi, izlediği politikalarda bu yöndeki faaliyetlere ilgi duymuş, desteklemiş ve teşvik etmiştir.²⁴⁹

İran, özellikle 1990 yılından itibaren, yurtdışında faaliyet gösteren birçok Sünni köktenci gruplarla da ciddi ilişkiler kurmuştur. Bunların başında, İsrail'e karşı savaşan HAMAS, yine Filistin'in kurtuluşu için savaşan İslami Cihad, Mısır'da faaliyet gösteren İslami Grup gelir. Ayrıca Cezayir, Ürdün ve Tunus'taki örgütler ile de ilgilenmiştir. İran'a çeşitli örgütlerle temas kurmakta, Sudan'ın yardımcı olduğu belirlenmiştir. Sudan, İran ile HAMAS, Mısır ve Ürdün'deki Müslüman Kardeşler, Tunus'taki Rönesans ve Cezayir'deki Silahlı İslami Grup (Armed

²⁴⁹ Demirel, **Hizbullah**, s. 27.

İslamic Group of Algeria-GIA) örgütleri arasında ilişkiyi sağlamıştır. 1991 yılı Ekim ayında Madrid'de başlayan İsrail-Arap barış görüşmeleri; ABD destekli barışa karşı olan Arap grupları ile İran arasında yakınlaşmaya yol açmıştır. İran, 1992 yılının Ekim ayında, Tahran'da, Orta Doğu barışına muhalif grupların davetli olduğu uluslararası bir konferans düzenlemiştir; konferansa, HAMAS da davet edilmiştir. Tahran, HAMAS örgütünün elemanlarını eğitmeye başlamıştır; İran'ın 1992-1994 yılları arasında HAMAS'a toplam 30 milyon dolar mali yardımda bulunduğu belirlenmiştir. HAMAS, Tahran'da bir "temsilcilik" açmıştır; İsrail gizli servisinin tahminlerine göre, HAMAS'a yılda dünyanın çeşitli yerlerinden gelen 70 milyon dolarlık yardımın beşte biri İran kaynaklı olmuştur.²⁵⁰

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, 1995 yılı Nisan ayında yayımlanan "Global Terörizmin Yöntemleri" adlı yıllık raporunda; Tahran Hükümeti'nin ülke dışındaki terör ve suikast eylemlerine doğrudan destek verdiği yer almıştır. Rapora göre; İran gizli servisi, ya terörü doğrudan uyguluyor ya da her ülkedeki aşırı grupları taşeron olarak kullanıyordu; hedefler ise, ikiye ayrılıyordu: Yurtdışında yaşayan İranlı rejim muhalifleri ve her ülkede köktendinciliğin önünde engel görülen ünlü şahsiyetlerdi. Yine rapora göre, Tahran'ın İran'da, Lübnan'da ve Sudan'da, terörist amaçlar için kullanılabilen 20'yi aşkın eğitim kampı bulunmaktadır. Eski CIA Direktörü (1993-1995) James Woolsey'in, 28 Temmuz 1993'te ABD Kongresi Dışişleri Komisyonu önünde verdiği ifadeye göre; İran destekli Hizballah hareketler, "Dünyanın birinci terör grubu" haline gelmiştir. Lübnan çıkışlı Hizballah'ın uzak ülkelerde, örneğin Avustralya'da, Kanada'da, Hindistan'da, Endonezya'da ve Güney Amerika'da bile, destekçileri olduğu belirlenmiştir.²⁵¹

Günümüze gelindiğinde, Irak ve Suriye'de devam eden iç savaş ortamında kendisi gösteren ya da fark edilen oluşumlar, İran'ın teröre verdiği desteğin gözden geçirilmesine neden olmuştur. İran Cumhurbaşkanı Ruhani'den gelen,

²⁵⁰ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/4837.asp> e.t: 23 Nisan 2014

²⁵¹ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/4837.asp> e.t: 28 Nisan 2014

“Orta Doğu’daki sorunun bölgeyle sınırlı kalmayacağı, terör faaliyetlerinin devam etmesiyle şiddetin artacağı bunun da bölgesel ve küresel istikrarsızlıklar çıkaracağı” ifadesi oldukça anlamlıdır. Bölge ülkelerini terörle mücadelede birlik olmaya davet eden Ruhani, ABD yönetimini IŞİD ile mücadelede ciddi olmamakla suçlamış, terörle mücadelede uluslararası işbirliği çağrısında bulunmuştur.²⁵²

3.4.1 Hizbullah

1973 yılında İran’da Ayetullah Mahmut Gaffari tarafından temeli atıldığı öne sürülen Hizbullah;²⁵³ 1982 yılında, İsrail’in Lübnan’ı işgali sonrası, İsrail’i Lübnan’dan çıkarmak ve Lübnan’da bir İslam Devleti kurmak maksadı²⁵⁴ ile İran Devrim Muhafızları’ndan oluşan bir birliğin, Lübnan’da Bekaa Vadisi’ne yerleşmesi ile ortaya çıkmıştır. “Allah’ın Partisi” anlamına gelen Hizbullah, Lübnan da 1980’li yılların başında Şii radikalizmin bir ürünü olarak kendisini göstermiştir.

Lübnan’da % 35 nüfusa sahip Hristiyan azınlığın, devlet yönetiminde söz sahibi olması, Müslümanların örgütlenmesine sebep olmuştur. 1974 yılında, Şii imam Musa Sadr’ın kurduğu “Şii Emel Örgütü”, silahlı mücadelenin başlangıcı olmuştur. İran’da doğan Musa Sadr; Nefes ve Kum gibi, Şii öğretisinin doğum yerlerinde öğrenim görmüş; Yüksek Şii Meclisi’nin kuruluşuna öncülük ve başkanlık yapmış; silahlı mücadeleye 1975 yılında iç savaş ile başlamıştır. 1978 yılında, Emel lideri Musa Sadr Libya’da bulunduğu sırada, Şii milliyetçiliğinin Libya’da örgütlenmesini istemeyen Kaddafi tarafından öldürüldüğü iddia edilmektedir. Aynı yıl, İsrail’in Filistin fedailerini yok etmek maksadı ile Lübnan’ı işgal etmesi, Lübnan’daki Şiiilerin radikalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. 18 Eylül 1982 tarihinde Batı Beyrut’u kontrolünde tutan İsrail’in göz yumması ile, Hristiyanlar; Sabla ve Şatilla mülteci kamplarında, çoğu Filistinli binden fazla mülteciyi katletmişlerdir. Bu aşamada İran devreye girmiş ve Devrim Muhafızı

²⁵² **İran’dan Teröre Karşı İşbirliği Çağrısı**, www.sabah.com.tr7dunya/2014/09/08/irandan-terore-karsi-isbirligi-cagrisi e.t: 10 Ekim 2014

²⁵³ Demirel, **Terör**, s. 514.

²⁵⁴ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/264741/Hezbollah> e.t: 28 Nisan 2014

güçlerinin bir kısmını Lübnan'a göndermiştir. Devrim Muhafızları'nın örgütlenme çabaları Baalbek ve Beka Bölgesi'nde yoğunlaşmış; İranlı subaylar, düzenli bir şekilde gerilla birlikleri yetiştirmeye başlamıştır.²⁵⁵

İran; Hizbullah'ın, Suriye yanlısı Şii Emel Örgütü, Yaser Arafat karşıtı ve Suriye yanlısı Filistin bağlantılı örgütlerle (HAMAS) beraber çalışmasını sağlamış, Hizbullah'ın İran'ın desteğiyle bölgede güçlenmesi ve Lübnanlı Şiiilerin sempatisini kazanması, Emel Örgütü'nün aktif militanlarının Hizbullah'a geçmesine ve Hizbullah'ın büyümesine hizmet etmiştir. Hizbullah; Lübnan'ın yanı sıra, diğer Orta Doğu ülkelerinde de siyasi faaliyetlerde bulunmuş; İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi ile, bu bölgede kontrolü eline almıştır. Lübnan'da İslami bir devlet kurmak isteyen örgüt, günümüzde İsrail'e silahlı saldırılarına devam etmektedir.

Hizbullah militanları, halen iç savaşın yaşandığı Suriye'de, Beşar Esad rejimine destek vermektedir. Lübnan-Suriye sınırındaki bazı köylerin kontrolünü ele geçirerek, rejim muhalifleri ile çatışmaya başlamıştır. Hizbullah'ın bin kadar militanını Suriye'ye gönderdiği; Hizbullah militanları ile rejim muhalifleri arasındaki çatışmaların, İran'ın Lübnan sorumlusu General Hisam Hoşnevis'in (Hasan Şatiri) Şam'dan Beyrut'a giderken öldürülmesi sonrasında, arttığı iddia edilmiştir.²⁵⁶

Hizbullah'ın çatışmalarında kullandığı kabul edilen "üç aşamalı strateji", örgütü anlamak açısından önemlidir. Birinci aşama, "tebliğ" ya da "propaganda" aşamasıdır. Bu aşamada, İslam dini geniş halk kitlelerine anlatılarak, örgütün halk desteğinin sağlanması amaçlanır. İkinci aşama, "cemaat oluşturma" ya da "örgütlenme" aşamasıdır. Üçüncü aşama da "Şeytan taraftarları" ile silahlı mücadele aşamasıdır. Hizbullah'ın bu stratejisi, terör örgütlerinde genelde karşılaşılan bir stratejidir.²⁵⁷

²⁵⁵ Demirel, **Hizbullah**, s. 46-47.

²⁵⁶ <http://www.ntvmsnbc.com/id/25422869/> e.t: 15 Nisan 2014

²⁵⁷ Çakır, **a.g.e.**, s. 164.

Hizbullah bütün faaliyetlerini İran ile yakından koordine etmekte, İran'dan önemli derecede lojistik destekte sağlamaktadır. 1980'ler boyunca, Hizbullah İsrail'e karşı karmaşık saldırılar yapmış ve Lübnan iç savaşında (1975-1990) savaşmıştır. Bu süreç zarfında, adam kaçırmaya ve araba bombalama gibi terör saldırıları yaptığı iddia edilen Hizbullah, saldırılarını ağırlıklı olarak Batılılara karşı yönlendirilmiş, aynı zamanda kendi destekçileri için kapsamlı bir sosyal hizmet ağı kurmuştur. Hizbullah, iç savaşın sonunda Suriyeliler tarafından silahsızlandırılmayan birkaç milis grubundan bir olmuştur. Hizbullah, Lübnan'da iç savaş sonrasında bir siyasi partiye dönüşmüştür.²⁵⁸

İran; 1979 İslam Devrimi'nden sonra, Hizbullah benzeri örgütlenmeler üzerinden, Lübnan, Afganistan, Özbekistan, Kafkasya ve Türkiye'de çalışmalar yapmış, bu yerlerde İran benzeri rejimleri ortaya çıkarma çabası içine girmiştir. Bu yerlerde genelde gözlemlenen husus; Sünnilerin, Şiiliğin "devrimci" siyasal etkisinden ve devlet otoritesine başkaldırı özelliğinden etkilenmiş oldukları ve bu suretle İran nüfuzuna açık hale geldikleridir.²⁵⁹

3.4.2 HAMAS

Hamas (Harakat Al-Muqawama Al-Islamiya), Sünni İslamcı, İzzettin El-Kasım Tugayları adı verilen askeri bir kanada sahip, İslami bir örgüttür.²⁶⁰ Kökeni, Müslüman Kardeşler Hareketi'ne dayanır. Özellikle 1970'lerin sonundan itibaren, Gazze Şeridi'ndeki İslam Merkezi (Al-Mujamma Al İslami)'nde kurumsal bir yapılanma içinde yer alan ve Sünni Müslüman olan Filistinliler üzerine bina edilmiştir.²⁶¹ Filistin İslami Direniş Hareketi olan HAMAS, Filistin'de, 1987'de, ilk intifada süreci başladığında, Şeyh Ahmed Yasin, Abdülazia el Rantisi ve Muhammed Taha tarafından, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in

²⁵⁸ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/264741/Hezbollah> e.t: 30 Nisan 2014

²⁵⁹ Demirel, **Hizbullah**, s. 42.

²⁶⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas> e.t: 01 Mayıs 2014

²⁶¹ Shaul Mishal, Avraham Sela, **The Palestinian HAMAS: Vision, Violence, and Coexistence**, Colombia Universtiy Press, 2006, s.16.http://books.google.ba/books?id=gdKnUys3mWAC&pg=PA13&hl=tr&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false e.t: 01 Mayıs 2014

Filistin kanadı olarak kurulmuştur.²⁶² Daha sonra, Filistin'de siyasi ve askeri olarak önemli bir konuma sahip, iki partiden biri olmuştur. Kurulduğu günden itibaren silahlı mücadelesiyle ön plana çıkan Hamas'ın amacı, Filistin'i İsrail işgalinden kurtarmaktır.²⁶³ İsrail, ABD, Kanada, AB, Ürdün, Mısır ve Japonya, HAMAS'ı terör örgütü olarak sınıflandırırken İran, Rusya, Türkiye, Çin ve Arap dünyasında birçok ülke HAMAS'ı siyasi bir parti olarak sınıflandırmakta ve kabul etmektedir.²⁶⁴

Batı Şeria'da Gazze Şeridi'nde faaliyet gösteren HAMAS, militan Filistin İslami hareketi olarak kendisini İsrail'in yıkımına ve Filistin'de bir İslam Devleti'nin kurulmasına adanmıştır. HAMAS; İsrail ile FKÖ arasında Oslo'da cereyan eden barış görüşmelerine ve Eylül 1993'te imzalanan "İlkler Anlaşmasına" karşı çıkmıştır. HAMAS'ın Orta Doğu Barış Süresince, İsrail-Filistin barış görüşmelerine ve bu görüşmeler sonunda ortaya çıkan barış anlaşmalarına karşı çıkması; İran-HAMAS yakınlaşmasına yol açmıştır. Bu süreçte Mısır'ın Gazze'ye girişte çıkardığı engeller sırasında HAMAS'ın İran'dan yardım aldığı bilinmektedir.

1970'lerin sonundan itibaren, Panislamist Müslüman Kardeşler ile bağlantı kuran İslamcı eylemciler; hayır kurumları, sağlık merkezleri ve okul ağları kurmuştur. 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilen ve İsrail işgali altında kalan topraklarda (Gazze Şeridi ve Batı Şeria), aktif şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Batı Şeria'daki faaliyetleri genellikle, üniversitelerde sınırlı iken; Gazze'de, birçok camide aktif olarak faaliyet göstermişlerdir. Müslüman Kardeşler'in faaliyetleri genellikle şiddet içermez iken, işgal altındaki topraklarda, Filistinli küçük gruplar İsrail'e karşı "kutsal" savaş için çağrıda bulunmaya başlamıştır. Aralık 1987'de İsrail işgaline karşı Filistin İntifada hareketi başladığında bugünkü adıyla HAMAS hareketi ortaya çıkmıştır.

²⁶² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hamas> e.t: 01 Mayıs 2014

²⁶³ Süfyan K. Kıvam, "**HAMAS**" http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013228_Hamas-S%c3%bcf...pdf e.t: 02 Mayıs 2014

²⁶⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas> e.t: 02 Mayıs 2014

HAMAS'ın ortaya çıkışına FKÖ de destek vermiştir.²⁶⁵

HAMAS, birbiriyle ilişkili üç kanattan oluşmaktadır. HAMAS'ın sosyal ve siyasi kanadı; örgütün sosyal, idari, siyasi ve propaganda faaliyetlerini yürütür. Askeri kanadı ise; şüpheli şahısların öldürülmesi, potansiyel hedeflerin gözlemlenmesi, silah ve mühimmatın tedariki ve gerilla faaliyetleri gibi örtülü faaliyetler icra eder. Suriye'nin başkenti Şam'da bulunan Meclis El-Şura veya İstişare Konseyi ise, HAMAS faaliyetlerini denetlemekle görevli, siyasi ve karar organıdır.²⁶⁶

HAMAS'ı terör örgütü sınıfına sokan nedenlerin arasında; bazı yöneticilerinin terör eylemleri ile anılması, diğer terör örgütleri ve İran ile ilişkilerinin tespit edilmesi ile, yapısının işleyişinin ve bazı eylemlerinin terör örgütlerinin genelinde gizlenen yapı, işleyiş ve eylemleri çağrıştırmaları hususları yer alır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın teröristlere veya terör eylemlerine destek veren kişiler listesine aldığı Muhammed Hişam Muhammed İsmail Ebu Ghazala, HAMAS yöneticisidir. Ghazala'nın El Kaide terör örgütü ve İran'la bağlantıları belirlenmiştir. Ebu Ghazal'nın "Geliştirilmiş Patlayıcı Düzenekler" (GPD) olarak bilinen ev yapımı patlayıcıların tasarım, imal, teslim ve hedefe yerleştirilmesi faaliyetleri ile bağlantıları tespit edilmiştir. Kuzey Irak genelinde yapılan GPD'ler ile bağlantılı olduğu bilinen Ghazala'nın, Irak'ta eski rejim yanlıları ve terör örgütleri tarafından kullanılan çok sayıda uzaktan kumandalı patlatma cihaz tasarımının olduğu bilinmektedir.²⁶⁷

3.4.3 Filistin İslami Cihad-FİC

Filistin İslami Cihad Örgütü, HAMAS ile karşılaştırıldığında, HAMAS'a göre daha küçük bir örgüttür. İsrail'in ortaya çıktığı toprakların ve daha sonra yaşanan Arap-İsrail Savaşlarında İsrail tarafından işgal edilmiş toprakların

²⁶⁵ <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/253202/Hamas> e.t: 05 Mayıs 2014

²⁶⁶ Matthew Levitt, "Political Hardball Within Hamas: Hardline Militants Calling Shots in Gaza" <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/political-hardball-within-hamas-hardline-militants-calling-shots-in-gaza> e.t: 05 Mayıs 2014

²⁶⁷ Office of the Spokesperson Washington, DC, "Terrorist Designation of HAMAS Operative Muhammad Hisham Muhammad Isma'il Abu Ghazala" <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/173352.htm> e.t: 06 Mayıs 2014

İsrail'den geri alınmasını amaçlayan ve İsrail işgaline direnen bir örgüt olarak, 1970'li yıllarda, Fethi Şikaki ve Abdülaziz Avda tarafından kurulmuştur. İsrail işgaline karşı direnip savaştığı için ABD, AB, İngiltere, Japonya, Kanada, Avustralya ve İsrail tarafından terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Filistin İslami Cihad, İsraili askeri ve sivil hedeflere karşı saldırıları ile adını duyurmuştur. Hedefi ise; İsrail'i ortadan kaldırmak, bugünkü İsrail'i de içine alan yerde Filistin İslam Devleti kurmaktır.²⁶⁸

FİC, İsraili sivil ve askeri hedeflere karşı geniş çaplı bombalamalar dâhil olmak üzere, sayısız intihar saldırıları yapmıştır. 2008 ve 2009 yılında FİC'in, öncelikle Güney İsrail şehirlerine yönelik roketli saldırıları olmuş; bununla eş zamanlı olarak, patlayıcı cihazlar ile İsrail hedeflerine saldırılar düzenlemiştir. FİC, İsrail'in Negev Çölü'ne Gazze'den atılan roket ve havan saldırılarını üstlenmiştir. FİC'in öncelikle Gazze olmak üzere, Batı Şeria'da ve İsrail'de minimal operasyon birimleri bulunduğu kabul edilmektedir. FİC'in üst düzey yöneticileri Suriye'de yaşamaktadır. Örgütün yönetim kadroları, Suriye'den sonra, Lübnan başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerine dağılmış durumdadır. İran'dan mali yardım ve eğitim alan örgüt, Suriye'den sığınak ile militan desteği sağlamaktadır.²⁶⁹ İslam Devrimi ile birlikte İran'da ortaya çıkan Şii rejim ve bu rejimin İsrail için kullandığı "küçük şeytan" nitelemesi hatırlandığında; İsrail'in İran ile FİC'i bir araya getireci bir işlevi yerine getirdiği görülür. İsrail karşıtlığı, İran-FİC yakınlaşmasına yol açmıştır. FİC'in İran'dan aldığı mali yardımın ve eğitim desteğinin arkasında, bu ortak payda yer almaktadır.

3.4.4 Filistin Halk Kurtuluş Cephesi- FHKC

Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Haziran 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan (Altı Gün Savaşı'ndan) sonra, Aralık 1967'de ortaya çıkmıştır. Kurucusu, George Habaş'tır. Kurulduğunda, dönemin koşullarının etkisinde

²⁶⁸ Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations" Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t: 06 Mayıs 2014

²⁶⁹ Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations" Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t: 08 Mayıs 2014

kendisini Marksist-Leninist bir örgüt olarak gören, küçük bazı milliyetçi Arap direniş hareketlerinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmış bir örgüttür. Arap ve Yahudi halkçuların “Filistin Devleti” çatısı altında, bir arada yaşamasını öngören FHKC, Orta Doğu Barış Sürecinde ortaya çıkan İsrail-Filistin görüşmelerinde Arafat’ı İsrail’e taviz vermekle suçlamış ve söz konusu sürece muhalefet etmiş, mesafeli durmuştur.

FHKC, 8 Ekim 1997 tarihinde terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Filistin mücadelesini Batı emperyalizmine karşı verilen bir mücadele olarak gören FHKC, dini temelli olmayan bir örgüttür. Örgüt, 1960’lı ve 1970’li yıllarda, yirmi kadar ABD vatandaşını öldürmekle ve uçak kaçırma dâhil uluslararası saldırılar ile adını duyurmuştur.²⁷⁰

FHKC, İkinci İntifada sırasında, etkin bir rol oynamış; daha sonra diğer Filistinli terör grupları ile ortak eylemlere yönelmiştir. FHKC Genel Sekreterinin, İsrail tarafından öldürülmesinin intikamını almak için, 2001 yılında İsrail Turizm Bakanı Rehavam Ze’evi’yi bir suikast sonucu öldürmüştür. Örgüt yönetimi Suriye’de bulunmakta; örgütün, resmi temsilcileri, Orta Doğu ülkelerine dağılmış durumdadır. Örgüt; Şam merkezli karargâh yanında, Güney Lübnan’da üslere sahiptir. Lübnan’daki ve Suriye’deki Filistin mülteci kamplarında yoğun militan gücü ile, Gazze’de küçük bir militan gücü bulunmaktadır. Suriye’den lojistik ve askeri destek sağlayan örgüt, İran’dan mali destek almaktadır.²⁷¹ 1979’daki İslami Devrimin sonrasında, İran’ın Şii rejimi ile FHKC arasında yakınlaşma baş göstermiş; yakınlaşmayı İsrail karşıtlığı sağlamıştır.

3.4.5 El Aksa Şehitleri Tugayı

El Aksa Şehitleri Tugayı, aslında Filistin Halk Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bünyesindeki El Fetih grubunun içinden çıkmış, tanınması, İkinci İntifada

²⁷⁰ Office of the Coordinator for Counterterrorism, “**Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations**” Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t: 08 Mayıs 2014

²⁷¹ Office of the Coordinator for Counterterrorism, “**Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations**” Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t. 09 Mayıs 2014

sırasında olmuştur. El Aksa Şehitleri Tugayı, küçük hücrelerden oluşmaktadır. Hedefi; Batı Şeria'dan mevcut İsrail askerleri ile Batı Şeria yerleşimcilerini çıkararak, Filistin Devleti'ni kurmaktır.²⁷²

El Aksa Şehitleri Tugayı, 2000 yılında İsraili askeri personel ve yerleşimcilere karşı, önce hafif silahlar ile saldırılarda bulunmuş; 2002 yılından itibaren de İsrail içinde İsraili sivillere karşı intihar saldırılarına başlamıştır. Örgüt 2002 yılı Ocak ayında, İsrail içindeki ilk kadın intihar bombalama olayının sorumluluğunu üstlenmiştir. Haziran 2007 tarihinde, Gazze'yi Hamas'ın devralmasının ardından, Gazze'deki El Aksa Şehitleri hücreleri İsrail'e karşı roket ve havan saldırılarını hızlandırmıştır. 2010 yılında, Sederot şehri ve Negev çöl alanları da dâhil olmak üzere İsraili topluluklara karşı çok sayıda roket saldırıları yapmıştır.²⁷³

El Aksa Şehitleri Tugayı'nın faaliyetleri çoğunlukla Gazze'de olmasına rağmen, İsrail ve Batı Şeria içinde saldırılar planlanmış ve yapmıştır. Örgütün Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında çok sayıda üyesi bulunmaktadır. İran, El Aksa Şehitleri Tugayı'nın ihtiyaç duyduğu kaynak ve resmi yönetim eksikliğini çoğunlukla Hizbullah üzerinden destekleyerek sağlamıştır.

3.4.6 El Kaide

El Kaide, Sovyetler'in İşgali sırasında, işgalin son yıllarında, Afganistan'daki İslami direniş ortamında ve bu direnişe güç vermek için Suudi kökenli Usame Bin Ladin tarafından kurulan, ancak Sovyetler karşısında Şii/Sünni ayrımı olmadan İslam dünyasının genelinden destek gören, geniş tabanlı, militan, İslami söyleme sahip bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. El Kaide; Sovyet-Afgan Savaşı sırasında, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Müslümanları desteklemek için kurulmuş lojistik ağın içinde yer almış ve bu ağdan beslenmiştir. Sovyetler'in 1989 yılında Afganistan'dan çekilmesinin ardından, bu ağ dağılmış; ancak El

²⁷² Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations" Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t. 09 Mayıs 2014

²⁷³ Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations" Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm> e.t. 10 Mayıs 2014

Kaide, İslami rejimlerde ve İslam topraklarında yabancı varlığa karşı çıkmaya devam etmiştir. 1989'da Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesi sırasında, Afganistan'da kalmaya devam eden El Kaide; gelen baskılar karşısında, Afganistan'dan çıkmak zorunda kalmış ve bir süre Sudan'ı üs edinmiştir. Ancak daha sonra Taliban himayesinde tekrar Afganistan'a dönmüştür.²⁷⁴

El Kaide, Afganistan'a döndükten sonra, 11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırılar sonrasında uluslararası terörizm ile savaşmak için Afganistan'a yerleşen ABD'ye ve ABD liderliğindeki çok uluslu güce karşı, diğer militan İslami söyleme sahip örgütlerin bir kısmı ile birleşerek, savaş ilan etmiştir. Örgüt; sadece ABD'ye ve Batı'ya karşı savaşmamış; Müslüman militanlar için dünya çapında kamplar kurmuş, binlerce militan ve ajan eğitmiş, Kenya'nın başkenti Nairobi'deki ve Tanzania'nın başkenti Dar es Salaam'daki ABD büyükelçilikleri ile, Yemen limanına bağlı ABD savaş gemisi de dâhil, ABD'yi hedef alan çok sayıda, ciddi ve etkili terörist saldırılarda bulunmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde, El Kaide ile bağlantılı militanlar, son yılların en çok ses getiren, eylemini gerçekleştirmiştir. ABD'de sivil ve askeri hedeflere (New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne, Washington'da Pentagon'a) saldırılar düzenleyen örgüte, ABD hükümeti, Afganistan'da Taliban ve El Kaide'ye saldırarak yanıt vermiştir.

El Kaide, yaşayan veya tarihte yerini almış terör örgütlerinden farklı özelliklere sahip bir terör örgütüdür. Hem İsrail'i ve ABD'yi hedef almıştır, hem de Müslüman ülkelerde Sünni temelde halifelik inancı altında büyük bir devlet kurulmasını amaçlamıştır. Sünni temelinin belirgin olması ve Suudi Arabistan ile ilişkilendirilmesi, el Kaide-İran ilişkisini "boşlukta" bırakıyor gözükse de; El Kaide'nin İsrail'i ve ABD'yi hedef alışı ile İran'ın Şii rejiminin ABD için "Büyük Şeytan" ve İsrail için "Küçük Şeytan" nitelermeleri örtüşmektedir. ABD'nin hem İran'ı, hem de El Kaide'yi karşısına almasının bunları bir araya getireci bir etkiye yol açtığı da yine şüphesizdir. Keza El Kaide'nin sırtlarını Batı'ya dayamış Arap "diktatörlüklerini" hedef almasının da benzeri etkiye neden olduğu düşünülmektedir. El Kaide; farklı ırk ve farklı milletlerden insanların oluşturduğu;

²⁷⁴ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/734613/al-Qaeda> e.t: 11Mayıs 2014

zeki, hırslı kendisini geliştirmiş insanlarla beraber, okuma-yazma bilmeyen, umutsuz, öfkeli, aşırılık yanlılarından oluşan bir örgüttür. El Kaide, başlangıçta yerel ya da bölgesel bir sorun olarak başlamış olsa da günümüzde, küresel bir sorun olduğu dünya kamuoyunun kabul ettiği bir gerçektir.²⁷⁵

El Kaide terör örgütünün bugün dünyada, özellikle Arap ve Batı'lı devletleri hedef almasının arkasında; ABD'nin Arap diktatörlüklerine olan desteğinin yanı sıra İsrail'i desteklemesi, ABD'nin Irak'ı işgali, bölgedeki ABD müdahaleleri ve askeri varlığı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin ABD işgali ile düşürülmesi, ve bu suretle, hem Sünni karakteri ile bilinen bir devletin terör üssüne dönüşmesi, hem de Irak'ın Şiiilerin kontrolüne girmesi de El Kaide'nin ABD'yi hedef almasının nedenlerinden biri olarak görülebilir.²⁷⁶ Bu son husus, bugün Irak'ta ve Suriye'de ortaya çıkmış, başlangıçta terör örgütü olarak anılan IŞİD'nin varlığını anlamak açısından da önemlidir.

El Kaide ve İran, dini olarak zıt uçlarda görünseler de, (İran ağırlıklı olarak Şii iken, El Kaide Sünni yanlısı aşırı militan grup); bazı Batı'lı analistler İran'ın, ABD çıkarlarına karşı bu örgütü kullandığını ifade etmişlerdir. İran ile örgüt arasındaki ilişki; özellikle üst düzey El Kaide liderlerinin İran güvenlik yetkilileri ile irtibatta olmaları ve sık sık İran'a seyahatleri üzerinden kurulmuştur. Son yıllarda, El-Kaide ile İran'ın bağları giderek karmaşık hale gelmiştir. 2010 yılında, İran'ın, gözaltında bulunan El Kaide militanlarını serbest bırakmaya başladığı belirtilmiştir.²⁷⁷ ABD'nin İran'a yönelik yaptırım politikasının ve uyguladığı baskının, "Şii" İran'ı, "Sünni" El Kaide'ye ittiği; İran'ın bu suretle, hem Batı üzerinde "karşı" baskı uygulama imkânı elde ettiği, hem de dünya Müslümanlarının "hamisi" rolüne sınırlıda olsa gerçeklik kazandığını söylemek mümkündür.

²⁷⁵ K. Abdullah Ali Al Mahdi, "El Kaide Niçin Yemen'i seçti?" <http://www.nato.int/docu/review/2010/Yemen/Al-Qaeda-Yemen/TR/index.htm> e.t: 12 Mayıs 2014

²⁷⁶ Merve Özen, "Ortadoğu'da Terör", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=994> e.t: 13 Mayıs 2014

²⁷⁷ Bruno, "State Sponsors: Iran", <http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362> e.t: 14 Mayıs 2014

3.4.7 PKK Terör Örgütü

PKK terör örgütü; temelleri Marksist ideoloji ekseninde 1970'li yılların ilk yarısında atılmış ve Abdullah Öcalan tarafından 27 Kasım 1978 tarihinde kurulduğu kabul edilen bir örgüttür. Örgüt, silahlı mücadele üzerinden Bağımsız Birleşik Demokratik Kürdistan'ın kurulmasını amaçlamıştır. Bölgede Kürt nüfusa sahip Irak, Türkiye, Suriye ve İran'dan toprak koparmayı öngören bir strateji dâhilinde faaliyet göstermektedir. 1979 yılında Suriye üzerinden Lübnan'a geçen Abdullah Öcalan, Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) tarafından Bekaa Vadisi'ndeki kamplarda eğitilen militanlarını Türkiye'ye göndermeye başlamıştır. 1982 yılında, İsrail'in baskıları sonucu Filistinliler kamplarını, Fas'a ve Libya'ya taşıyınca, PKK terör örgütü de Kuzey Suriye'ye taşınmış, aynı yıl Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'nin lideri olduğu Barzan aşiretinin yoğunlukta yaşadığı bölge olan Kürdistan Demokratik Parti (KDP) kamplarına yerleşmeye başlamıştır.²⁷⁸ 1982 yılında Suriye ve Kuzey Irak'tan Türkiye'ye giriş yapan örgüt militanları silahlı eylem yapma kararı almışlar ve Kürdistan Kurtuluş Birliği (HRK)'ni kurmuşlardır. 1984 yılında Eruh'ta ve Şemdinli'de ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.²⁷⁹

PKK terör örgütü, Kürt nüfus sadece Türkiye'de yaşamamasına ve Türkiye dışında Irak'ta, Suriye'de ve İran'da Kürt nüfus bulunmasına rağmen, münhasıran Türkiye'yi, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini eylem alanı olarak seçmiştir. Bunda; Türkiye'nin bu bölgelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan istismara elverişli olmasının, bu bölgeler ile İran'ın batısı, Irak kuzeyi ve Suriye'nin kuzeyi arasında etnik bağın olmasının, bu bağın sınırların kontrol edilmesini güçleştirmesinin ve yasa dışı sınır geçişlerini kolaylaştırmasının; İran'ın batısının, Irak'ın kuzeyinin ve Suriye'nin kuzeyinin terör örgütünün saklanmasına elverişli arazi koşullarına sahip olmasının payı büyüktür. Ancak bu belirtilenler nedeniyle örgütün münhasıran, Türkiye'yi hedef aldığı düşünülemez. Örgüt, söz konusu üç ülkenin Türkiye'ye yönelik dış

²⁷⁸ Demirel, **Terör**, s. 650-653.

²⁷⁹ Çakır, **a.g.e.**, s. 179.

politikasında bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle İran açısından bakıldığında; İran-Irak Savaşı devam ederken, aynı zamanda Sovyetler'in dağılma işaretleri vermesi ve bunun Türkiye'yi tarihi değeri yüksek fırsatlar ile karşı karşıya getireceğinin düşünülmesi, İran'ı PKK terör örgütüne destek vermeye itmiştir. İran, hem bölgesel güç dengesi Türkiye lehine değişmesin diye, hem de Türkiye Orta Asya'da öne çıkıp Şii yayılcılığını (İran rejiminin ihracını) önlemesin diye, o yıllarda PKK terör örgütüne her türlü desteği vermiştir.

Örgüt; 1986 yılında askeri kanadını oluşturmuş, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu (ARGK) kurmuş; bu tarihten sonra, bölgede yaptığı kitle katliamları ile halkın direncini kırmış, bu şekilde bölgedeki manevra alanını genişletmiştir.²⁸⁰ ARGK silahlı eylemler yaparken; örgüte eleman kazandırmak, lojistik ihtiyaçları karşılamak, silahlı mücadelede bulunan militanları desteklemek maksadıyla Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (ERNK) kurulmuş; 1999 yılında Abdullah Öcalan yakalanana kadar, örgütsel yapı bu şekilde gelişmiştir.²⁸¹ Abdullah Öcalan'ın Kenya'da tutuklanmasından kısa bir süre sonra, PKK terör örgütü beş yıllık tek taraflı ateşkes ilan etmiş; 2004 yılında, tekrar silahlı eylemlerine başlayan örgüt, eylemlerine 2009 yılına kadar devam etmiştir. Bu arada, 2005 yılında Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) yapılanması ortaya çıkmış; Türkiye'deki, Suriye'deki, Irak'taki ve İran'daki olsun olmasın bütün Kürt yapılanmaları "konfederal" bir çatı altında bir araya getirilmiştir. KCK yapılanması, PKK terör örgütünün, hem uluslararası kimliğine, hem de bölücü/ayrılıkçı niteliğine işaret etmiştir. PKK terör örgütü, Avrupa'da yaşayan Kürtler üzerinden ciddi ekonomik ve siyasal desteğe sahip olan bir örgüttür.²⁸²

Kürtlerin içinde yoğunlukta yaşadığı Poldeşt, Urmiye gibi kentler ile Türkiye-Irak sınırının kırsal kesiminde faaliyet gösteren PJAK (Partiya Jiyana Azadi Kurdistan- Kürdistan Özgürlük Partisi); İran içindeki Kürt ayrılıkçı/bölücü hareketi olarak bilinse de; aynı zamanda PKK terör örgütünün İran içindeki

²⁸⁰ Bilgiç, **a.g.m.**, s. 29-30.

²⁸¹ Çakır, **a.g.e.**, s. 179.

²⁸² Bruno, "**State Sponsors: Iran**", <http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362> e.t: 14 Mayıs 2014

uzantısı ve PKK terör örgütünün en kapsamlı yapılanmasıdır. PKK terör örgütü, Türkiye, Irak ve İran sınırındaki eylemlerini PJAK ile entegrasyon içinde (koordineli olarak) yürütmektedir. PJAK ve Tahran'a yakın olarak bilinen Talabani birlikte dikkate alındığında; İran ile PKK terör örgütü arasındaki ilişki daha anlaşılır olmaktadır. Bu ilişkinin, Tahran'a PJAK'ı kontrol etme imkânı verdiğini söylemek de mümkündür.²⁸³

İran, ortaya çıkışından itibaren PKK terör örgütüne, dozajı konjonktüre bağlı olarak, hep destek vermiştir. Bunda, bölgedeki Kürt hareketliliğinin merkezinde yer alan Irak Kürtleri ile Tahran arasındaki yakın ve özel bağların rolü olmuştur. Bu bağ, İran İslam Devrimi sırasında ve İran-Irak Savaşı sırasında, bir taraftan İran Kürtlerinin kontrol altında tutulmasına, diğer taraftan da Irak Kürtlerinin İran'ın çıkarları doğrultusunda kullanılmasına hizmet etmiştir. İran Şii rejiminin ve PKK terör örgütünün Marksist, Sünni ve seküler kimliği, taraflar arasında sorun teşkil etmemiştir. KYB'nin ve Talabani'nin, daha yakın zamanlarda da Irak'ın kuzeyinde Goran Hareketi'nin İran ile bağlantılı olduğu ve bugün Irak'ın Şii yönetim altında olmasının arkasında bu bağın etkili bir rolünün olduğu bilinmektedir.

Yukarıda belirtilen örgütler dışında İran'ın Şii rejiminin Taliban ile de ilişkisi içinde olduğu kabul edilmektedir. İran İslam Devrimi'nin Şii kimliğinin, Taliban'ın Sünni kimliği ile örtüşmediğini ve 1990'lı yılların ikinci yarısında Kabil'in yönetimini ele geçirdiği ve Afganistan'ın neredeyse tamamına yakınına kontrol ettiği sırada İran-Afganistan sınır bölgelerinde tarafların çatıştığı hatırlansa da; İran rejiminin, ABD karşısında Taliban'a destek verdiği, "örtülü" silah yardımıyla bulunduğu iddiaları gündemden hiç düşmemiştir.²⁸⁴ İran'ın Taliban'a desteği, İran Anayasası ile İran hükümetine getirilen sorumluluk ile de örtüşmektedir. Anayasaya göre, İran hükümeti, ezilenlerin yanında olmak ve tek bir Müslüman ümmeti oluşturmak için de çalışmak zorundadır.

²⁸³ Mehmet Faraç, **PKK ne İstiyor**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2010, s. 113

²⁸⁴ Bu tür iddiaların bir örneği; BBC Türkçe Servisinde, 24 Aralık 2010 tarihinde, "**İran Taliban'a gizlice silah desteği mi sağlıyor?**" başlığı ile yer almıştır. Bakınız: http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/12/101224_iran_arms_2.shtml

1960'lı yılların ortasında, özellikle Mısır'ın desteği ile ortaya çıkan; 1967 Arap-İsrail Savaşları'ndan sonra, 1968'de silahlı mücadele için askeri kanada sahip olan, başlangıçta terör örgütü kabul edilen, ancak bu görünümünden sıyrılarak bugün Filistin Devleti'ni yönetme noktasına gelen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün de İran ile, konjonktüre bağlı ilişkiler içinde olduğunu ihmal etmemek gerekir. Orta Doğu Barış Süreci'nde, FKÖ'nün; zaman zaman İran bağlantısını, muhataplarına isteklerini kabul ettirmek ya da muhataplarının taleplerini savuşturmak için kullandığı kabul edilmektedir.

3.5 İRAN'IN KİTLE İMHA SİLAHLARI PROGRAMI

İran'ın 1970'li yıllardan, Şah döneminden başlayarak, nükleer altyapıya sahip olmaya çalıştığı ve belli ölçüler içinde nükleer sahada bilimsel bir uzmanlığa ulaştığı bilindiği için, bugünkü nükleer programı hem yeni değildir hem de sürpriz olmamıştır. İran'ın 1960'lı ve 1970'li yıllarda ABD, Fransa ve (Batı) Almanya gibi Avrupa ülkeleri ile olan stratejik ilişkileri, 1979 yılındaki İslam Devrimi ile kesintiye uğramış ve bu kesilme Şah tarafından başlatılan nükleer silah programını içermiş olsa da İran-Irak Savaşı'nda edinilen tecrübeler neticesinde, İran'ın nükleer silah programı 1984 yılında Humeyni tarafından yeniden başlatılmıştır.²⁸⁵ Uluslararası Atom Enerji Kurumu (UAEK) ile dünya kamuoyunu tatmin edecek bir işbirliğine gitmeye yanaşmayan İran, barışçıl amaçla nükleer teknolojiye sahip olmak istediğini her fırsatta ifade etmekte; ancak istihbarat raporları ile UA EK'nin raporları, İran'ın nükleer teknolojiye sadece enerji için değil, silah için de sahip olmaya çalıştığını göstermektedir.²⁸⁶

3.5.1 İran'ın Nükleer Silah Programı

İran'ın nükleer bilim ve teknoloji ile tanışması; II. Dünya Savaşı sonunda, ABD üzerinden olmuştur. ABD, 1957 yılında, İran ile, "Atomun Sivil Kullanımına Dair

²⁸⁵ A.Serdar Erdurmaz, "Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye", Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003, s. 174. ve Mustafa Kibaroğlu, "İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batının Tutumu: Şah'a Destek, Mollalara Yasak", Yılmaz, Şahin, a.g.e., s. 198.

²⁸⁶ Balbay, a.g.e., s. 11.

İşbirliği Antlaşması"nı imzalamış; arkasından, American Machine and Foundry şirketi, 1967 yılında, havuz tipi 5 MW üretim kapasiteli bir reaktörü, İran'a teslim etmiştir.²⁸⁷ İran'ın bu suretle başlayan nükleer macerası, 1970'li yıllarda, İran'ın nükleer altyapısının gelişmesinde, uzman ve bilim adamlarının yetişmesinde, Almanya'yı ve Fransa'yı öne çıkarmıştır. 1974 yılında Fransız Framatone şirketi ile, iki adet 950 MW basınçlı su reaktörü inşası sözleşmesi imzalayan İran; 1975 yılında da Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya ortak girişimi olan uranyum zenginleştirme şirketi Eurodif'in yüzde 10 hissesini satın almıştır. 1976 yılında Almanya ile İran'da inşa edilecek altı adet nükleer güç reaktörü ve nükleer yakıt sözleşmesi anlaşması imzalayan İran; Almanya ile İranlı bilim adamlarının Almanya'da eğitimi için bir programda yapmıştır.²⁸⁸

Irak ile süren savaşta, hem siyasi, hem ekonomik, hem de askeri açıdan bu ülkeyi destekleyen Batılı devletlerle ilişkilerini azaltan İran, nükleer tesislerinin tamamlanması için Arjantin, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore ve o zamanki Çekoslovakya ile temaslara başlamıştır. Mihail Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar, Doğu Bloku içinde başlayan dağılma sürecinin Sovyetler Birliğini etkilemesi ile hayata geçmemiştir. Dağılan Sovyetler Birliği'nin devamı Rusya Federasyonu ile, 08 Ocak 1995 tarihinde nükleer alanda oldukça kapsamlı bir anlaşma imzalanmıştır. Rusya-İran nükleer işbirliğini İran bakımından anlamlı kılan husus her yıl 20-30 İranlı yüksek lisans ve doktora öğrencisinin Rusya'da nükleer konularda ileri seviyede eğitim alması, bu suretle bilimsel ve teknik donanımına sahip olma imkanına kavuşmasıdır. İran'da toplam nükleer mühendis sayısının 450 olduğu, bunların 250'sinin Rusya'daki akademik kuruluşlardan fizik ve nükleer mühendislik alanlarında doktora derecesi aldığı ve İranlı yetkililerce, bu sayının 1.500 olması gerektiğinin ifade edildiği belirtilmiştir.²⁸⁹

İran; nükleer silah programına İran-Irak Savaşı'ndan beri devam etmiş; ancak İran böyle bir programın yürütüldüğünü yakın zamana kadar inkâr etmiş daha

²⁸⁷ Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Güç..", Yılmaz-Şahin, **a.g.e.**, s. 205.

²⁸⁸ Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Güç..", Yılmaz-Şahin, **a.g.e.**, s. 207-208.

²⁸⁹ Kibaroglu, "**İran'ın Nükleer Programı: Aktörler ve Etkileri**", Öztürk-Sarıkaya, **a.g.e.**, s. 76.

sonra da, yapılan çalışmaların tamamının barışçıl olduğunu ileri sürmüştür.²⁹⁰ ABD, radikal İslami grupların yol açtığı uluslararası terörizme ilişkin gerekçelerini, sürdürdüğü terörizm savaşında ve İran'ın faaliyetlerini engellemede uluslararası toplumu kendi tarafına çekmek için çaba sarf ederken; İran'da, ABD baskılarını güvenliğine tehdit olarak algılamış ve bu tehdidi azaltmak için Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye ve silahlanmaya ağırlık vermiştir.²⁹¹ İran; nükleer silah elde ederek, Orta Doğu'da Soğuk Savaşın sınırlamalarından kurtulmuş ABD'den ve nükleer silahlarla donatılmış İsrail'den kendisine yönelebilecek herhangi bir askeri saldırıyı önlemeyi ve böylece güvenliğini ve rejiminin bekasını garanti altına almayı amaçladığı ileri sürülmüştür.²⁹²

Bugün, gelinen noktada, İran'ın; gelişmiş bir nükleer programa sahip olduğundan şüphe duyulmamakta; İran'ı nükleer silaha kavuşmaya çok yaklaşmış olduğu kabul edilmekte; ancak İran'ı kontrol altına almak için yürütülen P5+1-İran görüşmelerinde sonuca ulaşılamamaktadır. P5+1-İran görüşmeleri, görüşme yerleri değiştirilerek ve takvim uzayarak devam etmektedir. P5+1-İran görüşmeleri, bu şekilde olumsuz bir süreç içinde olmakla birlikte; görüşmelerin, İran'ın nükleer programını dolaylı olarak meşruiyet kazandırma amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, halen ülkenin birkaç noktasında nükleer programını sürdüren ve bu programı konusunda uluslararası toplum ile olan anlaşmazlığı devam eden İran'ın, yeni nükleer reaktörler inşa etmek için Rusya ile Ekim 2014'de anlaşma imzalaması dikkatleri çekmiştir. Petrol ve doğal gaz yönünden dünyanın sayılı zengin ülkelerinden biri olan İran'ın nükleer programının enerji/barışçıl esaslı olduğunu kabul etmek güçtür. P5+1-İran görüşmeleri bile, hem İran'ı bölgesel bir güç olarak öne çıkarmıştır, hem de bölgesel dengeleri İran lehine değiştirmiştir.

²⁹⁰ Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 174.

²⁹¹ Güner Özkan, "**ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu**", s. 32. arsiv.setav.org/ups/dosya/23958.pdf e.t: 28 Eylül 2014

²⁹² Özkan, **a.g.m.**, s. 21 arsiv.setav.org/ups/dosya/23958.pdf e.t: 28 Eylül 2014

3.5.2 İran'ın Kimyasal Silah Programı

1986-1987 yıllarında kimyasal ajan üretimi kapasitesini geliştiren İran'ın Hidrojen siyanid, fosgen ve klorin gazı gibi kan ajanları ürettiği ve ürettiği bu ajanları 1987 yılından itibaren silahlara yüklemeye başladığı bilinmektedir. ABD istihbarat teşkilatı CIA, 2000 yılında yayınladığı raporunda, İran'ın Kitle İmha Silahları (KİS) elde etmek için en aktif çalışan ülkelerden biri olduğu ifade edilmiştir.²⁹³

Kimyasal silah programı konusunda Rusya, Çin, Kuzey Kore ve Batı Avrupa'dan yardım alan İran'ın, blister, kan ajanı içeren bombalar ve topçu mühimmatı dâhil, birkaç tür ajan üretilip depoladığı kabul edilmektedir. ABD'ye göre, Orta Doğu'da en büyük KİS stoğuna sahip ülke İran'dır. 1988 yılında, İran-Irak Savaşı'ndan sonra kimyasal silah programını durdurduğunu kabul eden İran, üretim teknolojisi sağlamak için Rusya ve Çin ile irtibatını devam ettirmiştir.²⁹⁴

3.5.3 İran'ın Biyolojik Silah Programı

İran biyolojik silah faaliyetlerine, 1982 yılında başlamıştır. Çok küçük ölçekli, nispeten sınırlı tesislere ihtiyaç gösteren mikotoksin üretimi için Avrupa'dan uygun kültür ithal etmiştir. 1996 yılında, İran'ın biyolojik silahları kullanabilme yeteneği olduğu ve biyolojik silah ürettiği, bunları silahlara yüklemeye çalıştığı, kuru depolanan ajanları üretim ve bunları püskürtme teknolojilerine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu teknolojiler, İran'ın uygun savaş başlığı geliştirmesini kolaylaştırmıştır. İran; son derece gelişmiş testler içeren biyolojik silah üretimine 1996 yılında başlamıştır. ABD Savunma Bakanlığı, 2001 yılında, İran'ın gelişen bir biyo-teknoloji endüstrisine sahip olduğunu, bu teknolojinin de biyolojik savaş programının altyapısını oluşturduğunu belirtmiştir.²⁹⁵

²⁹³ Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 175.

²⁹⁴ Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 175

²⁹⁵ Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 176.

İran'ın Körfez bölgesinde üstünlük sağlama ve hegemonya oluşturma politikasına ve ABD, Batı ve komşularına olan hasmane tutumuna rağmen, olası bir çatışma içerisine girme isteğine sahip olmadığı kabul edilmektedir. Ekonomik durumu, Batı'nın teknoloji ve silah satımına isteksiz yaklaşımı, ABD'nin Rusya ve Çin üzerinde oluşturduğu kısıtlı baskı, İran'ı Kitle İmha Silahlarına sahip olmaktan geri koymayacak gibi görünmektedir. 1998 yılında Ali Rafsancani'nin KİS ile ilgili yaptığı açıklama resmi olmasa da, bugün İran'ın KİS'lere sahip olmak için ne kadar çaba sarf ettiğinin bir göstergesidir. “*Kimyasal ve biyolojik silahlar fakir insanların atom bombasıdır ve kolaylıkla üretilebilirler... Kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahların kesin sonuç alıcı olduğunu İran-İrak Savaşı açık şekilde ortaya koymuştur. Biz kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahlarla kendimizi teçhiz etmeliyiz...*”²⁹⁶

İran'ın nükleer alt yapısı bugün dünya gündemini meşgul ederken, bu sorunun aynı zamanda savaş sebebi düzeyine gelmiş olduğu kabul edilmektedir. ABD ve İsrail; İran'a karşı algıladıkları tehdit ve güvenlik kaygıları sebebi ile, AB'ye oranla daha katı bir rol izlemekte; AB, diplomatik yolları birincil yöntem olarak kullanmaktadır. Ancak İran'a uygulamaya başlanan yaptırımlara rağmen bugün İran'ın geldiği tehlikeli durum, ABD'yi ve AB'yi aynı çizgiye yaklaştırmış, İsrail için beka sorununu ortaya çıkarmıştır. İsrail, nükleer silahların yönünün kendisine doğrultulduğu bilinci ile, varlığını sürdürmek maksadı ile yapacağı muhtemel saldırıları haklı çıkarmak için çaba sarf etmektedir diye ifade edilmektedir.²⁹⁷

3.6 İRAN EKSENİNDE BÖLGENİN GELECEĞİ

İran, 1979'daki İslam Devrimi ile Şii bir rejime kavuşmuş, devrim ve 1979'da kabul edilen anayasa, İran hükümetine, ülke dışında da görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Ezilenlere sahip çıkma ve tek bir İslam ümmeti oluşturma görevi;

²⁹⁶ Erdurmaz, a.g.e., s. 173.

²⁹⁷ Yeliz Yazan, “İran Nükleer Programı, Muhtemel Senaryolar ve Türkiye'nin Denge Politikası Çabaları”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, s. 94 ibfgergisi.ksu.edu.tr/Images/images/files/13.pdf_e.t: 29 Eylül 2014

İran'ın, bir taraftan Şii rejimini ihraç etmesine aracılık etmiş, diğer taraftan da dünya Müslümanlarının hamisi rolünü oynamasına hizmet etmiştir. Ancak 1979'dan günümüze kadar geçen süreye bakıldığında, İran'ın, bu söylemleri ile örtüşen bir uygulama içinde olmaktan çok pragmatik bir yaklaşım içinde olduğu görülmüştür. Bunun en dikkat çekici örnekleri, ezilenlerin yanında olacağı ve dünya Müslümanlarının hamisi olduğu söylemine rağmen; Karabağ anlaşmazlığında, ciddi bir Azerbaycanlı -üstelik Şii- nüfusa sahip olduğu halde Azerbaycan'dan değil, Ermenistan'dan yana bir yaklaşım içinde olması; Tacikistan'daki iç savaşta, İslami direnişçileri değil, laik - eski komünist yönetimi desteklemesi; Özbekistan'ın Fergana bölgesindeki Andican şehrinde ortaya çıkan olaylarda, Müslüman direnişçilerin değil, Taşkent yönetiminin (İslam Kerimov'un) yanında yer almak yerine, tarafsız kalmayı tercih etmesi; Çin'de Müslüman Uygur Türklerinin yanında değil, Pekin yönetiminin yanında yer almasıdır.²⁹⁸

1979'daki devrim ile birlikte Şii temelli bir İslam Cumhuriyeti kimliğine kavuşan İran'ın, bir değişim ile birlikte, ABD (Batı) tarafından ambargo/izolasyon politikasına maruz bırakılması; Tahran'ın pragmatik bir politika izlemesinde etkili olduğu şüphesizdir. İran; ciddi bir rejim değişikliğini yaşamasının, Irak ile sekiz yıl süren bir savaşı sürdürmesine, uygulanan ambargo/izolasyon politikasına rağmen, bugüne güçlenerek gelmiştir. Artık alenileşmiş bulunan nükleer programı, hem bu gücün yansıması, hem de gücünün arz ettiği düzeyin bir işaretidir.

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali, bu ülke bağlamında İran'ın işine gelmiştir. Keza Arap Baharı ile, Suriye'de ortaya çıkan iç çatışma, IŞİD'in Suriye'de ve Irak'ta kendisini göstermesi de, Tahran'ın çıkarlarına hizmet etmiştir. İran'ın, Irak ve Suriye üzerinden Doğu Akdeniz'e açılma ve enerji kaynaklarını bu güzergâh üzerinden piyasaya sürme ihtimali, belirlemiştir. Nükleer programı, Basra Körfezi'ne kıyıdaş ülkelerdeki Şii nüfus üzerinden, Tahran'ın Körfez bölgesindeki nüfuzunu ileriye taşımıştır, güçlendirmiştir. Geçen süre içinde güçlendiği, açığa çıkan nükleer programının caydırıcılık sağladığı, bölgedeki Şii

²⁹⁸ Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s. 140.

nüfusun yüzünü Tahran'a döndüğü mevcut konjonktür, İran'ı sahip olduğu enerji zenginliğini önümüzdeki dönemde daha iyi değerlendireceğine işaret etmektedir.

Uygulanan ambargo/izolasyon politikası nedeniyle geride kalan dönem içinde, özellikle Rusya ve Çin ile giriştiği yakın ilişki üzerinden uluslararası kamuoyunun dikkatini çektiği hatırlanırsa bugün Çin'in ABD karşısında yeni kutup olarak algılanması ve Rusya'nın Ukrayna krizi üzerinden ABD ile karşı karşıya gelmesi, İran'a siyasal ve psikolojik avantaj sağlamıştır. P5+1-İran görüşmeleri, uluslararası kamuoyunun İran ile ilgili olumsuz algıyı içten içe olumluya çeviren bir değişimi yansıtmaktadır. Yine söz konusu görüşmelerin, İran hakkında, İran lehine bir güç algısına yol açtığı da kabul edilebilir. P5+1-İran görüşmeleri ile ilgili bu iki husus da, yine siyasal ve psikolojik olarak İran'ın işine gelmektedir.

Bütün bunlar, bölgedeki güç dengesinin, İran lehine değişmekte olduğu anlamına gelmekte ve İran'ın "bölgesel" bir güç olarak öne çıktığına işaret etmektedir. Türkiye'nin nükleer reaktör inşası konusunda yaptığı sözleşmeler ve başlattığı çalışmalar, bu değişimin fark edildiği ve dengelenmek istendiği anlamına gelmektedir. Suudi Arabistan'ın nükleer reaktör inşasına yönelmesi de, keza aynı şekilde görülebilir. İran'ın "bölgesel" güç olarak kendisini belli etmesi, bölgenin sınırlarının "genişlemesine" yol açabilir. Bu gelişme de, daha önce bölge kapsamında fazla görülmeyen bazı ülkelerin (örneğin Pakistan'ın), bölgenin bir parçası olarak görülmesine neden olabilir. İran'ın Rusya ve Hindistan ile birlikte, "üçlü" bir bölgesel/küresel güç olarak ortaya çıkma potansiyeli zayıf görülmektedir.

3.7 ORTA DOĞU'DA SINIRLAR YENİDEN Mİ ÇİZİLİYOR?

1979'daki İran İslam Devrimi, devrimden sonra ortaya çıkan Şii rejimin izlediği ve ABD'nin bölgesel koşullardaki değişimi görerek devrim öncesinden başladığı varsayılan ve devrim sonrasında devam eden attığı adımlar, bugün Orta Doğu'da sınırların yeniden tanımlanması ihtimalini öne çıkarmıştır. İran İslam Devrimi'nin, İran-Irak Savaşı'nın, Kuveyt'in Irak tarafından işgalinin, Bağdat yönetimine 36. paralelin kuzeyine ve 32. paralelin güneyine inmeyi yasaklayan

çokuluslu güç uygulamasının, ABD'nin Irak'ı işgalinin, Arap Baharı'nın, Suriye krizinin veya Irak ile Suriye'de öne çıkan IŞİD olgusunun Orta Doğu'ya genel ve kapsayıcı bir hareketlilik getirdiği ve bu ortamda Şii ve Kürt olgularının özellikle öne çıktığı görülmüştür.²⁹⁹

Geçen süre içinde İran'ın Şii rejimi güçlenmiş ve güçlendikçe İran dışındaki bölge ülkelerinde yaşayan Şii'lere olan ilgisi artmıştır. Bu süreç, Orta Doğu'nun genelini içine alan Sünni İslam dokusunda giderek artan bir rahatsızlığa yol açmış, bölgede Sünni/Şii kamplaşması kendisini göstermiştir. IŞİD, bu rahatsızlığın dışı vurumudur ve gelinen noktayı ifade eder. ABD'nin Irak'ı işgalinin Şii yönetim altına girmesine yol açması, ülkelerin etnik ve dinsel yapısı nedeniyle, Bağdat'ın ülke genelinde kontrolü kaybetmesine ve Irak'ın üç parçaya bölünmesi ihtimalinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Irak'ın içinde bulunduğu bu durum ve halen yürürlükte bulunan 2005 Anayasası sayesinde Irak Kürtlerin federal bir yapı içinde yaşama imkânına kavuşması, Irak'ın kuzeyi merkezli bağımsız bir Kürt Devleti ihtimalini öne çıkarmış ve giderek daha çok konuşulmasına neden olmuştur. IŞİD'nin Irak'taki ve Suriye'deki dikkat çekici ilerleyişi ile İsrail-Filistin anlaşmazlığında ortaya çıkan ve giderek artan gerginliğin, tamda bölgede Irak'ın kuzeyi merkezli bağımsız bir Kürt Devleti'nin sıkça konuşulur olduğu bir döneme denk gelmesi, hem akla bağımsız Kürt Devleti'nin kurulmasına ilişkin süreci gözden kaçırma düşüncesini getirmiş, hem de bu ihtimalin zayıf olmadığı algısına yol açmıştır. Bu noktada, Şii ve Sünni kimlikleri ile kendilerini İslam dünyasının hamileri olarak gören ve bu yolda ciddi bir rekabet içinde oldukları bilinen İran ile Suudi Arabistan'ın Şii yönetim altına giren Irak üzerinden "komşu" olmalarının, Riyad yönetiminde yol açtığı ciddi rahatsızlığı ve endişeyi görmek, IŞİD'i bu vesileyle hatırlamak gerekir.³⁰⁰

İran'ın IŞİD karşısındaki paydada ABD'nin (Batı'nın) yanında yer alması,³⁰¹ İran

²⁹⁹ Sait Yılmaz, "IŞİD ve Ortadoğu'da "Uzun Savaş"", www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2014/09/24/7768/isisid-veortadoguda-uzun-savas e.t.: 06 Aralık 2014

³⁰⁰ Osman Metin Öztürk, "Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) Çağrışimleri", <http://www.ascmer.org/sayfa.aspx?icerikId=686> e.t.:16 Haziran 2014

³⁰¹ "İran, IŞİD'e karşı mücadelede "varım" diyor", www.cnnturk.com/video/dunya/iran/isisde-karsi-mucadelede-varim-diyor e.t.: 06 Aralık 2014

ile Hindistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin son dönemde bir hareketlilik içine girmesi, İran'ın bölgede hareket serbestisini ayrıca artıracığından şüphe duyulmamaktadır. Suudi Arabistan ile IŞİD arasında kurulan bağ nedeniyle, IŞİD'nin dünya kamuoyunun tepkisini çeken insanlık dışı/vahşet uygulamalarının, Suudi Arabistan'a yansması; Suudi Arabistan üzerindeki baskının artması ve bunun Suudi Arabistan'ın izole edilmesine dönüşmesi ihtimali zayıf görülmektedir. Bu koşullarda, uluslararası terörizmin, kontrolden çıkmış ve dünyaya yayılmış olarak, kendisini daha çok göstermesi de beklenebilir.³⁰²

Bütün bunlar, Orta Doğu'da mevcut sınırların değişebileceğine, en azından mevcut sınırların anlamını/işlevini yitirebileceğine ya da sınır değişikliklerinin daha uzun zaman dilimine yayılmış olarak hayata geçebileceğine işaret etmektedir. Bu ihtimalin, özellikle Kürt etnik kimliği ve Şii dinsel kimliği³⁰³ etrafında olacağından şüphe duyulmamaktadır. Ancak, Orta Doğu'da sınırların yeniden tanımlanmasına bakarken, bu tanımlamanın dünyanın başka yerlerinde yeni sınır tanımlamaları girişimleri tetikleyeceğini görmek ve Orta Doğu'nun bundan etkileneceğini kabul etmek gerekir.

³⁰² “İran: Suudi Arabistan IŞİD'i finanse ediyor”, www.aljazeera.com.tr7haber/iran-suudi-arabistan-isidi-finanse-ediyor e.t: 18 Aralık 2014

³⁰³ Bingöl, a.g.e., s. 18

SONUÇ

İran; jeopolitiği önemli, enerji zengini, köklü ve güçlü devlet geleneğine sahip bir ülkedir. Basra Körfezi'ne ve Hürmüz Boğazı'na hâkim bir konuma sahiptir. Güneyden Hazar Denizi'ne kıyıdaştır. Avrupa ile Afrika'dan Güney Asya'ya ulaşım yolu üzerinde yer alır. Arap yarımadasındaki enerji merkezleri ile bu merkezlere bağlı enerji ulaşım güzergâhlarını kontrol etme avantajına sahiptir. Doğu Akdeniz'den başlayıp Orta Asya'da Tacikistan'a kadar uzanan coğrafyada ve Basra Körfezi'nde kıyısı bulunan ülkelerdeki Şii nüfus üzerinden, bugün oldukça geniş bir nüfuz alanına kavuşmuştur. 2014 tahminleri ile, 80 milyonun üzerinde bir nüfusa sahiptir. Günde 3.5 milyon varil ham petrol üretimini (Dünyada altıncı sırada) ve yılda 162 milyar m³ doğal gaz üretimini (Dünyada dördüncü sırada) içeren, dikkat çekici bir enerji zenginliğine sahiptir. Irak ile yapılan ve sekiz yıl süren savaş üzerinden deneyim kazanmış bir silahlı kuvvetlere sahiptir. Savunma ve güvenlik yapılanması, savaşabilir yaş gruplarının neredeyse tamamını sefere hazır tutan bir mahiyet arz eder. Rehberin (Velayet-i Fakih makamının) varlığı ve yetkileri, ülkesel güçte birliği pekiştirici bir işlevi yerine getirmektedir. İran İslam Devrimi'nden bu yana Batı tarafından uygulanan ambargo/izolasyon politikası, İran'ın birliğinin pekişmesine ve olumsuz koşullarda hayatı idame etmeye alışmasına hizmet etmiştir ki; bu ulusal güç bağlamında İran için oldukça anlamlıdır. İran-İrak Savaşı, İslam Devriminin İran'da yaşamasına ve kök salmasına, imkân ve fırsat vermiştir. Bugün bakıldığında, İran İslam Devrimi'nin yerleşmiş, oturmuş ve güçlenmiş olduğu görülmektedir. İran'ın açığa çıkmış nükleer programı, bir taraftan devrimin daha da güçlenmesine, diğer taraftan devrim ihracının kolaylaşmasına hizmet edecektir. Arap Baharı, Suriye krizi ve Irak ile Suriye'de öne çıkan IŞİD, İran'ın işine gelmiş ve İran dışındaki Şiiler ile Tahran arasında yakınlaşmaya yol açmış, İran dışındaki Şiiler Tahran'ın etkisine daha çok açılmıştır.

İran İslam Devrimi'nin İslam'ın Şii kanadında gösterdiği siyasallaşma, İslam'ın Sünni kanadına da yansımış; İslam dünyasının geneli için bir siyasallaşma süreci yaşanmıştır. Bu süreç; Kuzey Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya ve Çin'e

kadar uzanan bir coğrafyada, Müslümanların imkanlarını, yeteneklerini ve avantajlarını görmelerine ve güçlerini fark etmelerine neden olmuştur. Geline bu noktayı, İran İslam Devrimi ile ilişkilendirilmek mümkündür. Devrimin işlediği “zulme direnmek” ve “ezilenlerin yanında olmak” olguları, devrimin ve Şii İran rejiminin Sünni dünyasını da etkilemesine neden olmuştur. Devrimin anti-empyralist karakteri Kuzey Afrika’dan başlayıp Çin ve Güneydoğu Asya’ya kadar uzanan “Müslüman Coğrafyasında” mezhepsel bir ayırım gözetilmeden içselleştirilmiştir. Anılan coğrafyada bir dönem çok yükselen “ABD/Batı” karşıtlığı, İran İslam Devrimi merkezli söz konusu etkilenme ile açıklanabilir. Belirtilen coğrafya, hem Dünya enerji kaynaklarının yarısından fazlasının bulunduğu bir coğrafyadır, hem de içerdiği geçiş noktaları ve bu yolları üzerinden jeopolitik ve jeostratejik bağlamda oldukça değerlidir. Devrimin etkisi, bu coğrafya nezdinde İran’a avantaj sağlayacaktır.

İran’ın İslam’ın siyasallaşmasına neden olması, bir yönüyle İslam içi çatışmaya yol açmışsa da, diğer yönüyle İslam’ın güçlenmesine hizmet etmiştir. Bunun, “medeniyetler çatışması” tezi bağlamında, çatışan medeniyetlerden birinin İslam olduğu çatışmalarda nasıl bir etkiye yol açacağı, İslam dünyasının önümüzdeki dönemde yaşayacağı gelişmelere bağlı olacaktır. Ancak ne yaşanırsa yaşansın, hepsinin bir şekilde İran ile ilgili olacağından şüphe duyulmamaktadır.

Bu belirtilenlerden içinde yaşanan günlere gelindiğinde, İran’a ve bölgenin geleceğine ilişkin olarak anlamlı bulunan önemli gelişmeler ile karşılaşılır. Bunlardan bir tanesi, İran’ın nükleer programı konusunda başlatılmış P5+1-İran görüşmelerinde hem sürenin 30 Haziran 2015 tarihine kadar uzatılması, hem de uzatılan bu süre içinde, yaptırımların esnetilmesi ya da askıya alınmasıdır. Bir diğer husus, İran’ın kazandığı siber yeteneğe dikkat çeken; İranlı hackerların ABD’de, İsrail’de, Çin’de Suudi Arabistan’da, Hindistan’da, Almanya’da, Fransa’da ve İngiltere’de uzay şirketlerine, hava alanlarına, hava yollarına, üniversitelere, enerji firmalarına, postanelere ve telekomünikasyon operatörlerine yönelik saldırılarda bulunduğu haberidir. Bir başka husus, İran ile Rusya ve Hindistan arasında son dönemde artan ticari/ekonomik ilişkilerdir. Sonucu ve en önemli olan husus ise, İran’ın; teröre destek veren ülkeler

listesinde ismi geçen bir ülke iken, IŞİD üzerinden uluslararası terörizmle mücadele eden ülke kimliğine kavuşmasıdır. Dn terörizmi, bugün terörizmle mücadeleyi bir dış politika aracı olarak kullanan İnan'ın; önümüzdeki dönemde, nükleer programını tamamlamasının da etkisinde, terör örgütleri ile yeni, yakın ve farklı ilişkiler tesis etmesi beklenebilir.

Görülen; İnan'ın güçlendiği, olumsuz İnan algısının erimeye başladığı ve “bölgesel g” olarak ortaya çıkmakta olduğudur.

İnan ve şii nüfus üzerinden Orta Doğu'nun daha geniş bir coğrafyada düşünüleceği; İnan'ın bu geniş coğrafyada ne çıkmasının, bölgesel dengeleri değiştireceği, bu değişimin bölgede direnişe ve karşı “duruşlara” neden olacağı ve daha önce bölgede kabul edilmeyen ya da görülmeyen, bazı aktörlerin bu karşı duruşlarda ne çıkabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABRAHAMIAN, Ervand: **Modern İnan Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011

ABADANI, Hasan Ahmet: **İnan Raporu**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1977

ACAR, İrfan C.: **Lübnan Bunalımı Ve Filistin Sorunu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları XXIV, S.5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989

ACAR, Ünal: **A'dan Z'ye Terörizm**, Ankara, Kripto Yayıncılık, 2012

AKPINAR, Mahmut: **Arap Baharı mı İnan Ateşi mi**, 3. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2013

AKYOL, Taha: **Haricilik ve Şia İslam'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1988

ARAS, Bülent: **11 Eylül: Öncesi ve Sonrası**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2007

ARI, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 5. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012

Arı, Tayyar: **Irak, İnan ve ABD**, Ankara, Alfa Yayıncılık, 2006.

ATAR, Aygün: **İnan'ın Etnik Yapısı**, Ankara, Divan Yayıncılık, 2006

AZİZ, Tarık: **Irak İnan Çatışması Sorular ve Tartışmalar**, Bağdat, Irak Milli Kütüphanesi, No: 711, 1981

BALBAY, Mustafa: **İnan Raporu**, 1. Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2006

BALFOUR, Jonathan Schneer: **Balfour Deklarasyonu: Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri**, Çev.: A.C. Akkoyunlu, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2012

BİNGÖL, Vahdettin: **Orta Doğu Satrancında Yeni Oyun Sünni-Şii Çatışması**, Ankara, Orion Kitabevi, Temmuz 2013

BRZEZINSKI, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Yelda TÜREDİ, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2005

ÇAĞLAYAN, Selin: **Şii Düşüncesinde İslamcılık: İRAN Mehdiyi Beklerken**, 1. Baskı, İstanbul, Cinius Yayınları, 2012

ÇAKMAK, Haydar: **Terörizm**, Ankara, Platin Yayınları, 2008

ÇAKMAK, Haydar: **Türk Dış Politikası 1919-2012**, 2. Baskı, Ankara, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., 2012

ÇAKIR, Nurettin: **Türkiye'nin Güvenliği ve Terör**, Korza Yayıncılık, Ankara, 2013

ÇANDAR, Cengiz: **Dünden Yarına İran**, 1. Baskı, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981

ÇİTLİOĞLU, Ercan: **Tahran-Ankara Hattında Hizbullah**, 1. Baskı, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001

ÇİZGEN, Nevval: **İki Ülke İki Devrim Türkiye İran**, İstanbul, Say Yayınları, 1994

DAVİES, Barry: **Terörizm**, Çev. P.BULUT, İstanbul, Truva Yayınları, 2006

DAVUTOĞLU, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 15. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2004

DEĞİRMENCİ, Aslan: **12 Eylül ve Tanıkları, Mağdurlarıyla Bir Zihniyet Kodlaması**, Ankara, Çıra Yayınları, 2011

DEMİREL, Emin: **Hizbullah**, 2. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003

DEMİREL, Emin: **Terör**, 7. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002

ERDURMAZ, A. Serdar: **Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003

ERGİL, Doğu: **Türkiye'de Terör ve Şiddet**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980

ERSİN, Nurettin: **Tarihte Türk İran İlişkileri**, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1976

FULLER, Graham E.: **Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, Çev. Mustafa AKAR, 4. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008

GITA, Kaşif'ül: **Ca'feri Mezhebi ve Esasları**, Çev. Abdülbaki GÖLPINARLI, Üçüncü Baskı, İstanbul, Zaman Yayınları, 1979

GÖRÇÜN, Ömer Faruk: **1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2008

GÜNEY, Ayşegül Dora: **İran'da Devrim**, İstanbul, Haziran Yayınları, 1979

GÜRSES, Emin: **Ayrılıkçı Terörün Anatomisi / IRA-ETA-PKK**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1998

HASGÜLER, Mehmet; ULUDAĞ, Mehmet B.: **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, 5. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2012

HATEMİ, Hüseyin: **İran İslam Cumhuriyeti Anayasası**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980

HUNTINGTON, Samuel P.: **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Altıncı Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 1995

HUNTINGTON Samuel P.; Şarman, Hande: **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. C. SOYDEMİR-M.TURHAN, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2013

HÜSEYİN, Asaf: **İran'da Devrim ve Karşı Devrim**, 2.Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 1989

KALLUER, Thierry; REZA, Mohammed: **Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye**, Çev. H. GÜRELİ, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2013

KARADAĞ, Raif: **İsrail, Ortadoğu ve Amerika**, İstanbul, Emre Yayınları, 2004

KENEŞ, Bülent: **İran Siyasetinin İç Yüzü**, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013

KENEŞ, Bülent: **İran ve Terör**, 1. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012

KOÇ, Malike Bileydi: **İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006

KONGAR, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye**, 7. Baskı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2007

- LEWIS, Bernard: **Haşîşiler: İslam'da Radikal Bir Tarikat**, Çev. Kemal Sarısözen, İstanbul, Kapı Yayınları, 2005
- MİSHAL, Shaul; SELA, Avraham: **The Palestinian HAMAS**, Colombia Universtiy Press, 2006
- OKTAV, Özden Z.; **Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2011
- OĞUZ, Essedullah: **Hedef Ülke Afganistan**, İstanbul, Doğan Kitapçılık Aş., 2001
- OLSAN, Robert: **Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik**, Çev. K. Acar İstanbul, Ebabil Yayınevi, 2005
- ONAT, Hasan: **Emeviler Devri Şii Hareketleri Ve Günümüz Şiilliği**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993
- ÖZCAN, Nihat Ali: **PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yönetimi**, Ankara, ASAM Yayınları, 1999
- ÖZDAĞ, Ümit; ÖZTÜRK, Osman Metin: **Terörizm İncelemeleri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2000
- ÖZDAĞ, Ümit; **Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti**, İstanbul, Öteki Adam Yayınları, 2013
- ÖZGÖKER, Uğur: **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, İstanbul, Der Yayınları, 2011
- ÖZTÜRK, Osman Metin: **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Ankara, Odak Yayınları, 2004
- ÖZTÜRK, Osman Metin; Sarıkaya, Yalçın: **Kaosu Doğru İran**, 1. Baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2006
- ÖZTÜRK, Osman Metin: **Ordu ve Politika**, 2. Basım, Ankara, Fark Yayınları, 2006
- ÖZTÜRK, Osman Metin: **Uluslararası Terörizm Ve Dış Politika**, Ankara, Biltek Yayınları, 2002
- Schneer, Jonathan: **Balfour Deklarasyonu: Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri**, Çev. A.C. Akkoyunlu, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2012

ŞERİATİ, Ali: **İran ve İslam (Baz Şinasiyi Huviyyeti İnan-i İslami)**, Çev. Kenan Hamurcu, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2012

ŞERİATİ, Ali: **Şia**, Çev. Hicabi Kırılğıç, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yayınları, 2012

TAMÇELİK, Soyalp: **İRAN: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İnan İlişkileri**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2014

TAFLIOĞLU, M. Serkan: **Humeyni ve İnan İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat oldu?**, Ankara, Kripto Yayınları, 2010

TÜLÜMEN, Turgut: **İnan Devrimi Hatıraları**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998

TÜRKOĞLU, Enes: **Hasan Sabbah Alamut Kalesi ve Cennet Fedaileri**, 1. Baskı, Ankara, Tutku Yayınevi, 2013

ÜSTÜN, İsmail Safa: **İnan İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi**, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1999

YENAL, Serkan: **İsrail'in Penceresinden Irak Savaşı**, Ankara, Barış Platin Yayınları, 2013

YILMAZ, Türel; ŞAHİN, Mehmet: **Orta Doğu Siyasetinde İnan**, 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 2011

WRIGHT, Robin: **Son Büyük Devrim**, Çev. Ş. TÜRKÖMER, İstanbul Doğan Kitapçılık, 2001

.....**Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Der. A. GÖZKAMAN-P. PAKSOY, İstanbul, Detay Yayıncılık, 2014

.....**Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu I-II** (5-6 Mayıs 2012), İstanbul, Genç Birikim Yayınları, 2014

.....**Yom Kippur**, Kolektif, 2 Cilt, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1985

Makaleler

ASLAN, Yasin: **“İnan: Yakın Uzak Komşumuz”**, Avrasya Dosyası, İlkbahar 1995, C. 2, S. 2

ASL, Nasır Kashef: **“İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”**, Türel YILMAZ-Mehmet ŞAHİN, Orta Doğu Siyasetinde İran, 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım ve Yayıncılık, 2011

ATAY, Mehmet: **“Orta Doğu’da Terör Davası ve Barış Arayışları”**, Ümit ÖZDAĞ-Osman Metin ÖZTÜRK, Terörizm İncelemeleri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Yayınları, Ankara, 2000

BAŞEREN, Sertaç: Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu, **“Kavramsal Özellikleri ile Terörizm”**, GenelKurmay Başkanlığı Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayını, Ankara, GenelKurmay Basımevi, 2006

BAŞEREN, Sertaç: **“Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme”**, Ümit ÖZDAĞ-Osman Metin ÖZTÜRK, Terörizm İncelemeleri, Ankara, ASAM Yayınları, 2000

CAŞIN, Mesut Hakkı: **“İran Silahlı Kuvvetleri”**, Avrasya Dosyası, C. 2, S. 1

COŞAR, Humeyra: **“İran’ın Bölgesel Güç Paradigması Açısından Beka Sorunu”**, Soyalp TAMÇELİK: İRAN: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri, Ankara, Gazi Kitapevi, 2014

DOĞAN, Hatice: **“İran Siyasi Tarihi”**, Soyalp TAMÇELİK, İRAN: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri, Ankara, Gazi Kitapevi, 2014

GÖKIRMAK, Mert: **“Afganistan Bölgesel Rekabet ve Yeni açılımlar”**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Strateji Dergisi, S. 13, 2011

GÜNDOĞAN, Ünal: **“1979 İran İslam Devrimi’nin Orta Doğu Dengelerine Etkisi”**, Orta Doğu Analiz Dergisi, Ankara, Eflal Matbaacılık, 2011

HARSLEY, Richard A.: **“The Sicarii: Ancient Jewish “Terörist””**, Chicago Journals, Vol. 59, No: 4, Oct.1979

ENTEŞSAR, Nader: **“The Military and Politics in the Islamic Republic of Iran”, Post-revolutionary Iran**, Der. Hoosang AMİRAHMADİ and Manoucher PARWİN, Westview Special Studies on the Middle East, Colorado, 1998

ERKMEN, Serhat: **“Yeni orta Doğu: İsrail, İran, ABD ve Araplar açısından Savaş neler getirdi?”**, Stratejik Analiz Dergisi, ASAM Yayınları, S. 77, Eylül 2006

FARAÇ, Mehmet: **PKK Ne İstiyor**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2010

KARAOSMANOĞLU, Ali L.: **“Terörle Mücadelede Devlet ve Asker: Siyasi Stratejik Boyut”**, Stratejik Analiz Dergisi, ASAM Yayınları, Ağustos 2006, S. 76

KAVUN, Baki: **“Uluslararası ve Uluslarüstü Terörizm”**, Der. Osman Metin ÖZTÜRK, Uluslararası Terörizm Ve Dış Politika, Ankara, Biltek Yayınları, 2002

KİBAROĞLU, Mustafa: **“İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batının Tutumu: Şah’a Destek, Mollalara Yasak”**, YILMAZ Türel; ŞAHİN Mehmet: Orta Doğu Siyasetinde İran, 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 2011

MAZİN, Hasan: **“Bitmeyen Savaşlar Gölgesinde Irak”**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Analiz Dergisi, 2006

MÜNİF, Abdurrahman: **“Bir Uygarlığa Karşı Savaş”**, HUNTINGTON, Samuel P.: Medeniyetler Çatışması, Der. Murat YILMAZ, Altıncı Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 1995

ÖZCAN, Mustafa: **“Meş’um Teori”**, HUNTINGTON, Samuel P.: Medeniyetler Çatışması, Der. Murat YILMAZ, Altıncı Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 1995

ÖZDEMİR, Özge: **“İran’da Siyaset ve Toplumsal Yapının Dönüşümü”**, Sosyalp TAMÇELİK: İRAN: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri, Ankara, Gazi Kitapevi, 2014

ÖZTÜRK, Osman Metin: **“Avrupa ve Orta Doğu Ülkelerinin Terör Karşısındaki Konumları”**, Ümit ÖZDAĞ-Osman Metin ÖZTÜRK, Terörizm İncelemeleri, Ankara, ASAM Yayınları, 2000

MÜDERRİSOĞLU, Ruhsar: **“11 Eylül ile Birlikte Yeni Dünya Düzeine Doğru”**, Uluslararası Terörizm ve Dış Politika, Der. Osman Metin ÖZTÜRK, Ankara, Biltek Yayınları, 2002

PURTAŞ, Fırat: **“İran Dış Politikasının Değişmeyen Yapısı ve Rusya-İran Ortaklığının Niteliği”**, Osman Metin ÖZTÜRK-Yalçın SARIKAYA: Kaosa Doğru İran, 1. Baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2006

SARI, Gökhan; GERDAN, Orhan: “**Ağırlıklı Doğrusal Programlama Modeli Kullanılarak Terörist Grupların Sınıflandırması**”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt 4 (2), 2013

SELVİ, Haluk: “**Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti’nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları**”, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm (UGT) Dergisi, 2011, C. 2, S. 1

SİNKAYA, Bayram: “**İran İslam Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Yönetim**”, Türel YILMAZ-Mehmet ŞAHİN, Orta Doğu Siyasetinde İran, 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım ve Yayıncılık, 2011

TÜRKSAVAŞ, Tuba: “**İran’ın İç Dinamiklerinin Dış İlişkilerine Vuran Gölgesi**”, Osman Metin ÖZTÜRK-Yalçın SARIKAYA, Kaosa Doğru İran, 1. Baskı, Ankara, Fark Yayınları, 2006

YILMAZ, Sait: “**ABD’nin Dış Politika Çıkmazları ve 11 Eylül’deki Terörist Saldırı**”, Uluslararası Terörizm ve Dış Politika, Der. Osman Metin ÖZTÜRK, Ankara, Biltek Yayınları, 2002

.....“**İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler**”, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:112, Mart 2012

Gazeteler

“Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, **Resmi Gazete**, 01 Şubat 1981.

“Terörle Mücadele Kanunu”, **Resmi Gazete**, 12 Nisan 1991.

“Suriye’de Kimyasal Silah Kullanıldı”, **Milliyet Gazetesi**, 13 Aralık 2013.

“Şiiler Sünni Katliam Yapıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 14 Ekim 2014.

“BAE’nin Terör Örgütleri Listesine Tepkiler”, **Hakimiyet Gazetesi**, 19 Kasım 2014.

İnternet Siteleri Kaynakları

ARSLAN, Asiye Gül; “**1973 Petrol Ambargosu ve OPEC**” www.orsam.org.tr/tryazigos/ter.aspx?ID=1934

ATLAS, Terry: **Iran Increases its Support for Terrorism, U.S. Says**, <http://www.bloomberg.com/news/2013-05-30/iran-increases-its-support-for-terrorism-u-s-says.html>

AYDIN, Mustafa; ÖZCAN, Nihat Ali; KAPTANOĞLU, Neslihan: **“Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye”**, TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II, www.tepav.org/upload/files/1271230130r2734.TEPAV_Irak_Raporu.pdf

BİLGİÇ, M. Sadi: **Terör ve Terörle Mücadele**, BİLGESAM Yayınları, Rapor no: 17 <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-167-2014040827rapor17.pdf>

BÖLME, Selin M.: **“Ne NATO Eski NATO, Ne de Türkiye”** SETA Yayınları, arsiv.setav.org/public/haberDetay.aspx?Dil=tr&hid=53692&q=ne-nato-eski-nato-ne-de-turkiye

BRUNO, Greg: **“State Sponsors: Iran”**, <http://www.cfr.org/iran/statesponsorsiran/p9362>

ERGİL, Doğu: **Uluslararası Terörizm**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5195.pdf>

ÖZKAN, Güner: **“ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”** arsiv.setav.org/ups/dosya/23958.pdf

KIVAM, Süfyan K.: **“HAMAS”** http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013228_Hamas-S%c3%bcf...pdf <http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas>

JAFARIAN, Mansour : **“Constitution, Government Legislation”**, <http://jurist.law.pitt.edu/world/iran.htm#Government>

LEVİTT, Matthew: **“Political Hardball Within Hamas: Hardline Militants Calling Shots in Gaza”**, <http://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/political-hardball-within-hamas-hardline-militants-calling-shots-in-gaza>

MAHDİ, K. Abdullah Ali Al: **“El Kaide Niçin Yemen’i seçti?”** <http://www.nato.int/docu/revue/2010/Yemen/Al-Qaeda-Yemen/TR/index.htm>

MCINNIS, J. Matthew: **“Iran’s support for terrorism worldwide”** <http://www.aei.org/speech/foreign-and-defense-policy/irans-support-for-terrorism-worldwide/>

Office of the Coordinator for Counterterrorism, “**Chapter 6 Foreign Terrorist Organizations**” Country Reports on Terrorism 2010, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2010/170264.htm>

Office of the Spokesperson Washington, DC, “**Terrorist Designation of HAMAS Operative Muhammad Hisham Muhammad Isma'il Abu Ghazala**” <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/173352.htm>

ÖZEN, Merve: “**Ortadoğu’da Terör**” <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=994>

ÖZTÜRK, Osman Metin: **Afganistan: Vazgeçilemeyen Ülke** <http://www.ascmer.org/sayfa.aspx?IcerikId=639>

ÖZTÜRK, Osman Metin: **Güncel İran Çağrışımları**, www.ascmer.org/sayfa.aspx?IcerikId=608

ÖZTÜRK, Osman Metin: **Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) Çağrışımları**, <http://www.ascmer.org/sayfa.aspx?IcerikId=686>

ÖZTÜRK, Serdar; ÇELİK, Kamil: **Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri**, http://scholar.google.com.tr/scholar?cluster=6432625375287101874&hl=tr&as_sdt=0,5

SELVİ, Haluk: **Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım**, www.utsam.org/DergiDetay.aspx?pid=298&cid=9&lang=tr

“**Sunnis and Shia in the Middle East**”, <http://m.bbc.com/news/world-middle-east-25434060>

“**The Sunni-Shia Divide**” <http://cfr.org/peace-conflict-and-human-rights/sunni-shia-divide/p33176#>

YAZAN, Yeliz: “**İran Nükleer Programı, Muhtemel Senaryolar ve Türkiye’nin Denge Politikası Çabaları**”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, iibfgergisi.ksu.edu.tr/Images/images/files/13.pdf

YILMAZ, Sait: “**İŞİD ve Ortadoğu’da ‘Uzun Savaş’**”, www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2014/09/24/7768/isid-ve-ortadoguda-uzun-savas

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/4837.asp>

[http://en.m.wikisource.org/wiki/algiers_agreement_\(1975\)](http://en.m.wikisource.org/wiki/algiers_agreement_(1975))

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas>

http://en.wikipedia.org/wiki/Iran%E2%80%93Israel_relations

http://en.wikipedia.org/wiki/Iran%E2%80%93Israel_relations#Country_comparison

http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_the_Islamic_Republic_of_Iran

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/253202/Hamas>

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/12/101224_iran_arms_2.shtm

<http://www.bbc.com/news/world-europe-20971100>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/264741/Hezbollah>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/734613/al-Qaeda>

<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1449115-abd-hagel-iran-teror-destekcisi-bir-ulkedir>

<http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25422869/>

m.haberler.com/selam-tevhid-orgut-nedir-631541-haberi/

tr.wikipedia.org/wiki/Şiilik

www.tr.wikipedia.org/wiki/İran_cumhurbaşkanları_listesi

..... **“U.S. Relations With Iran”**, Bureau of Near Eastern Affairs, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5314.htm>

..... **İran IŞİD’e Karşı Uluslararası İşbirliği İstiyor**, www.haber3.com/İran-işide-karsi-uluslararası-isbirliği-istiyor-288374.htm

.....**İran'dan Teröre Karşı İşbirliği Çağrısı**, www.sabah.com.tr/7dunya/2014/09/08/irandan-terore-karsi-isbirligi-cagrisi

.....**İran, IŞİD'e Karşı Mücadelede "Varım" Diyor**, www.cnntürk.com/video/dunya/iran/iside-karsi-mucadelede-varim-diyor

.....**İran: Suudi Arabistan IŞİD'i Finanse Ediyor**, www.aljazeera.com.tr/7haber/iran-suudi-arabistan-isidi-finanse-ediyor

Yüksek Lisans Tezi

MUHTAT, Qassem: **SSCB'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu**, Ankara Üniversitesi, Ankara, Ocak 2011

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

Ana Britanica, 15. Baskı,1944

Büyük Larouse, Milliyet Yayınları

Meydan Larouse

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Adem ALP
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara 24.06.1975

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : TSK

İletişim

Cep : 505 789 45 66
E-Posta adresi : alpadem75@hotmail.com
Tarih : 13/01/2015